

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Збірник наукових праць

INTERNATIONAL RELATIONS: THEORY AND PRACTICAL ASPECTS

Collection of Scientific Papers

Випуск 13

Issue 13

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ

KYIV
KNUKIM PUBLISHING CENTRE

2024

УДК 327 (477+100) (051)

М 580

Київський національний університет культури і мистецтва
Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти
Збірник наукових праць

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні питання міжнародних відносин, суспільних комунікацій і регіональних студій, які стосуються історико-теоретичних питань міжнародних відносин; зовнішньої політики і дипломатії; міжнародного права; світового господарства та міжнародних економічних відносин; суспільних комунікацій і лінгвістичного забезпечення міжнародної діяльності; регіональних студій, соціологічних досліджень у галузі міжнародних відносин.

Рекомендовано до друку вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтва
(протокол № 18 від 20 травня 2024 р.)

Головний редактор видання

Костиря Інна Олександрівна – докторка політичних наук, професорка, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Заступник головного редактора

Ластовський Валерій Васильович – доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Відповідальний секретар

Лікарчук Дар'я Сергіївна – кандидатка політичних наук, доцентка, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Члени редакційної колегії

Фернандо Касал Бертоа – доцент, доктор філософії в галузі суспільно-політичних наук, Ноттінгемський університет (Великобританія)

Батриченко Олег Володимирович – доктор політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Батченко Людмила Вікторівна – докторка економічних наук, професорка, заслужена працівниця освіти України, академік Академії економічних наук України, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Наконечний Володимир Михайлович – кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Неліпа Дмитро Васильович – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Лікарчук Дар'я Сергіївна – кандидатка політичних наук, доцентка, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Мищенко Алла Борисівна – кандидатка політичних наук, доцентка, Київський національний університет культури і мистецтва (Україна)

Пилипів Володимир Іванович – кандидат історичних наук, професор, ректор Київського університету культури (Україна)

Адреса редакційної колегії:

Кафедра міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтва, вул. Є. Коновальця, 36, к. 920, м. Київ, Україна, 01133

тел.: +38(044) 285 88 54

сайт: international-relations.knukim.edu.ua

e-mail: international.knukim@gmail.com

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1210 від 31.10.2023 року.
Ідентифікатор медіа: R30-01923.

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від 30.11.2021 року № 1290 за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Збірник відображається і реферується в наступних базах даних: **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Наукова періодика України (УРАН).**

Kyiv National University of Culture and Arts
International Relations: Theory and Practical Aspects
Collection of Scientific Papers

Collection of Scientific Papers of Kyiv National University of Culture and Arts covers the topical issues on international relations, public communications and regional studies concerning historical and theoretical issues of international relations; foreign policy and diplomacy; international law; world economy and international economic relations; public communications and linguistic support for international activities; sociological research in the field of international relations.

Recommended for Publication by the Academic Council
Kyiv National University of Culture and Arts
(Protocol no. 18 dated 20.05.2024)

Editor-in-Chief

Inna Kostyria – Doctor of Political Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Valerii Lastovskiy – Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Executive Editor

Daria Likarchuk – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Editorial Board Members

Fernando Casal Bertoa – Associate Professor, Ph.D. in Social and Political Sciences, University of Nottingham (UK)

Oleh Batrymenko – Doctor of Political Sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Liudmyla Batchenko – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Volodymyr Nakonechnyi – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Dmytro Nelipa – Doctor of Political Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Daria Likarchuk – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Alla Mishchenko – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Volodymyr Pylypiv – Candidate of Historical Sciences, Professor, Kyiv University of Culture (Ukraine)

Editorial Board Address:

International Relations Department, Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Ye. Konovalets Street, off 920, Kyiv, Ukraine, 01133

Phone: +38(044) 285 88 54

Web-site: international-relations.knukim.edu.ua

e-mail: international.knukim@gmail.com

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1210 as of 31.10.2023.

Media ID: R30-01923.

The Collection of Scientific Papers is included in the category "B" of the List of scientific professional editions of Ukraine in the program subject area 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies" by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 30.11.21 № 1290.

The Collection of Scientific Papers is displayed in **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Periodicals of Ukraine (URAN).**

ISSN (print) 2616-745X

ISSN (online) 2616-7794

ЗМІСТ

CONTENTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

INTERNATIONAL RELATIONS

<i>Дерев'янку Ігор Петрович Великі і малі держави: асиметрія відносин</i>	<i>Ihor Derevyanko Large and Small States: Asymmetry of Relations</i>	7
<i>Земзюліна Наталія Іванівна, Кіреєва Вікторія Олександрівна Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співробітництва України з ЄС</i>	<i>Natalia Zemzyulina, Viktoriia Kirieieva European Security and Defense Policy: Strategic Aspects of Ukraine's Cooperation with the EU</i>	19
<i>Ластовський Валерій Васильович Еволюція уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі (друга половина XVII – початок XX ст.)</i>	<i>Valerii Lastovskyi The Evolution of International Relations Conceptions in the Ukrainian Political Space (the Second Half of the 17th – the Beginning of the 20th Century)</i>	34
<i>Ратніков Максим Ігорович Проблеми та ризики методології контрфактичних досліджень у міжнародних відносинах</i>	<i>Maksym Ratnikov Problems and Risks of Counterfactual Research Methodology in International Relations</i>	46
<i>Слюсаренко Ірина Юріївна Сутність та класифікація загроз міжнародній безпеці на глобальному рівні (на основі резолюцій Першого комітету Генеральної Асамблеї ООН 2014–2021 рр.)</i>	<i>Iryna Sliusarenko Essentiality and Classification of International Security Threats at the Global Level (Based on Resolutions of the UN General Assembly First Committee, 2014–2021)</i>	57

**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

Лікарчук Наталія Василівна
*Міжнародні стратегії
протидії корупції: сутність
та ефективність
комунікативного підходу*

**Тулай Оксана Іванівна,
Карпишин Наталія Іванівна,
Ференс
Богдан Володимирович**
*Домінанти збереження
та розвитку людського
потенціалу в умовах
турбулентності глобального
світу*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

**Костиця Інна Олександрівна,
Дікарев Олександр Іванович**
*Праксеологія легітимації
аутопоезису концепту
«штучний інтелект»*

**Лікарчук Дар'я Сергіївна,
Карасаєв Сулейман Увайсович**
*Міжпарламентське
співробітництво: принципи,
виклики та перспективи*

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

**Міщенко Алла Борисівна,
Пугач Анастасія Вікторівна**
*Геокультурні трансформації
українців у процесі європейської
інтеграції*

**INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

Natalia Likarchuk
*International Anti-Corruption
Strategies: Essence
and Efficiency* 72
of the Communicative Approach

**Oksana Tulai,
Nataliia Karpyshyn,
Bohdan Ferens**
*Dominants of Preservation
and Development
of Human Potential* 84
*in Conditions of the Global World
Turbulence*

INTERNATIONAL LAW

**Inna Kostyria,
Oleksandr Dikariev**
*Praxeology of Legitimizing
the Autopoiesis of the Concept
“Artificial Intelligence”* 100

**Daria Likarchuk,
Suleyman Karasayev**
*Interparliamentary Cooperation:
Principles, Challenges & Prospects* 117

REGIONAL STUDIES

**Alla Mishchenko,
Anastasiia Puhach**
*Geocultural Transformations
of Ukrainians in the Process
of European Integration* 130

<p>Наконечний Володимир Михайлович, Ревенко Анатолій Дмитрович <i>Українсько-польське сусідство міжвоєнного часу у дзеркалі русинської періодики</i></p>	<p>Volodymyr Nakonechnyj, Anatolii Revenko <i>The Ukrainian-Polish Neighbourhood of the Interwar Period in the Mirror of Ruthenian Periodicals</i></p>	<p>147</p>
---	---	-------------------

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

PUBLIC COMMUNICATIONS

<p>Сірий Євген Володимирович, Сіра Оксана Володимирівна <i>Нові маркери у концептуалізації практики українського волонтерства у воєнний період</i></p>	<p>Evgen Siryi, Oksana Sira <i>New Markers in Conceptualising the Practice of Ukrainian Volunteering in the War Time</i></p>	<p>165</p>
---	---	-------------------

<p>Шевель Інна Петрівна <i>Вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі: соціополітичний дискурс</i></p>	<p>Inna Shevel <i>Impact of russia's War Against Ukraine on Geopolitical and Global Changes in the World: Socio-Political Discourse</i></p>	<p>181</p>
---	--	-------------------

**МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
RELATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306851
УДК 327-025.56:321

ВЕЛИКІ І МАЛІ ДЕРЖАВИ: АСИМЕТРІЯ ВІДНОСИН

Дерев'янку Ігор Петрович

*Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2908-6405>,
e-mail: derevianko_ip@ukr.net
Національний авіаційний університет,
Відрадний пр., 4, Київ, Україна, 02000*

Надіслано:

30.01.2024

Рецензовано:

02.02.2024

Прийнято:

07.02.2024

Для цитування:

Дерев'янку, І.П., 2024. Великі і малі держави: асиметрія відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.7-18. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306851>.

У статті досліджено асиметрію відносин між великими і малими державами. Асиметричні відносини є ключовими для розуміння міжнародних відносин, оскільки збройна агресія РФ проти України актуалізувала і висунула на передній план глобальної політики асиметрію через різницю в матеріальних можливостях двох країн. З'ясовано, що великі і малі держави, які перебувають фактично на діаметрально протилежних полюсах ієрархії міжнародних відносин і суттєво різняться своїми характеристиками, формують відносини крізь призму асиметрії. Саме малі держави є однією із найслабкіших ланок у ланцюгу асиметричних відносин. Метою статті є концептуальне осмислення сутності асиметрії між великими і малими державами, визначення її особливостей та наслідків для обох сторін. Методологічну основу наукового дослідження становлять традиційні методи, характерні для вивчення міжнародних відносин і світової політики. Метод історичних аналогій дозволив наблизити теоретичні висновки до об'єктивної реальності та досягнути поглибленого розуміння суті асиметричних відносин. Крім того, в рамках роботи використовувався системний підхід, який дозволив розглянути окремі характеристики і рівні асиметрії міжнародних відносин. Також при дослідженні сутності асиметрії між великими і малими державами був використаний метод аналізу та синтезу. Наукова новизна дослідження полягає у розгляді

відносин між великими і малими державами крізь призму асиметрії. Наголошено, що у ситуаціях, коли масштаби влади різні, між великими і малими країнами виникає «асиметрія уваги» через відмінності в силовому потенціалі та впливі. Важливо зазначити, що в рамках ієрархічних взаємозв'язків асиметрія як нерівність сил і статусів розглядається як нормальне явище, яке слугує підставою для домінантної легітимності.

Ключові слова: великі і малі держави; асиметрія; міжнародні відносини.

Вступ

Сьогодні традиційні уявлення про міжнародні відносини далеко не повністю відповідають новим умовам і глобальним тенденціям. Більшість досліджень у галузі міжнародних відносин традиційно фокусується на провідних потугах, які здатні здійснювати контроль чи примус щодо малих держав, які фактично становлять більшість суверенних країн світу. Співіснування великих і малих країн є об'єктивною реальністю та довгостроковою тенденцією, що існує в міжнародному співтоваристві з моменту виникнення сучасної міжнародної системи.

Асиметричні відносини є ключовими для розуміння міжнародних відносин, оскільки вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року актуалізувало і висунуло на передній план глобальної політики асиметрію через різницю в матеріальних можливостях двох країн.

Взаємодія держав є фундаментальною для вивчення міжнародних відносин, але через відмінності в географічному просторі, демографії, військовій потужності та валовому внутрішньому продукті, які існують між державами, домінуючими є відносини між нерівнозначними головними учасниками міжнародної взаємодії.

Через претензії великих держав на гегемоністський порядок асиметрія міжнародних відносин набуває як теоретичного, так і практичного значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Тривалий час в епіцентрі уваги наукової спільноти перебували в основному відносини між великими державами, які здійснювали глобальний вплив на світові політичні процеси (Buzan, 2004; Brooks and Wohlforth, 2016; Waltz, 1993; Nossal, 1999).

Аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної літератури, дотичної до теми дослідження, дає підстави стверджувати, що у науковому середовищі не існує серйозних розбіжностей щодо критеріїв визначення та характерис-

тики великих і малих держав. Проте при дослідженні різних граней взаємодії між ними у рамках теорії міжнародних відносин малопомітним явищем залишаються асиметричні відносини між державами.

Загалом у науковій літературі при тлумаченні терміна «асиметрія» (невідповідність, найбільш узагальнено означає відсутність або порушення симетрії) не спостерігається особливих розходжень думок. На окрему увагу заслуговує визначення поняття «асиметрія відносин», яке дає автор Оксфордського словника, який стверджує, що така «асиметрія виникає за умов, коли відносини між певними суб'єктами x та y не відповідають відносинам суб'єктів y та x » (Blackburn, 1998, p.35).

Якщо при визначенні терміна «асиметрія» у науковій спільноті не виникає великих дискусій, то проблемним видається трактування асиметрії у сфері міжнародних відносин. Хоча і цей напрям дослідження поступово потрапляє в поле зору фахової спільноти. Безперечний науковий та практичний інтерес представляє науковий доробок американського вченого Б. Уомака (Womack, 2016), який став теоретичним базисом для обґрунтування концепції асиметрії в міжнародних відносинах. Зокрема, вона виявляється релевантною і значущою з погляду формування засад зовнішньої політики України.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у розкритті сутності асиметрії між великими і малими державами, визначенні її характеристик та наслідків для обох сторін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Традиційно теоретики міжнародних відносин в основному зосереджені на дослідженні проблем взаємодії між великими державами. У результаті учасники міжнародних відносин нерідко розглядаються як функціонально подібні і відносно рівноважні актори. Зокрема, К. Уолтц (Waltz, 2010) акцентував увагу на відсутності функціональної диференціації суб'єктів міжнародної політики та провідній ролі великих держав у структурованні системи.

Однак це багато в чому було зумовлено процесом формування науки про міжнародні відносини, на який вплинуло міждержавне зіткнення Першої світової війни. Отже, нормативною підставою наукової дисципліни виступало прагнення запобігти повторенню конфлікту між великими державами.

Також варто додати, що одна із причин, за якої малі держави часто ігноруються в міжнародних дослідженнях, полягає в тому, що, коли аналіз проводиться на основі існуючих теорій влади, найменші держави світу

відразу ж випадають із поля зору. Якщо вони і привертають увагу, то тільки у вигляді об'єктів, на які впливають великі держави.

Брентлі Уомак (Womack, 2016), досліджуючи відносини між нерівнозначними акторами, дійшов висновку, що схильність теорії до побудови моделей систем, що включають зіставні елементи, вступає у протиріччя з переважанням взаємодій між державами, що суттєво різняться за своїм матеріальним потенціалом.

Очевидна відмінність у глобальних можливостях між більшою та меншою державою не призводить до анархії, оскільки теорія асиметрії зосереджується на взаємозалежності держав (Mkuti, 2022).

Малі держави, будучи повноцінними учасниками міжнародних відносин, як і великі держави, тісно вплетені в розгалужену мережу різноманітних взаємодій. Великі і малі держави, які перебувають фактично на діаметрально протилежних полюсах ієрархії міжнародних відносин і суттєво різняться своїми характеристиками, формують відносини крізь призму асиметрії. І саме малі держави є однією із найслабкіших ланок у ланцюгу асиметричних відносин. Вони не можуть, на відміну від великих держав, істотно впливати на міжнародне середовище, однак спроможні відстояти свою незалежність та територіальну цілісність.

До того ж малі держави, основною характеристикою яких є обмеженість їхніх ресурсів, здатні певною мірою впливати на найближче своє оточення. Як зазначають А. Вівел та К. Оест (Wivel and Oest, 2010), «мала держава – це держава, яка є слабкою в асиметричних відносинах на глобальному та регіональному рівнях, але, як правило, більш сильною державою на субрегіональному рівні» (р.436).

Відсутність необхідних ресурсів у невеликих суверенних держав змушує їх у реаліях домінування великих держав та економічної глобалізації діяти вкрай виважено і прагматично.

В умовах економічної, військової чи політичної залежності від великих сусідніх держав малі держави можуть запропонувати через дипломатію унікальний продукт, який не має конкурентів у своїй сфері, ключові ресурси або виступити каталізатором регіонального й міжнародного співробітництва та інтеграції (Wright, 2020).

Асиметричною рисою великих і малих держав є їх сприйняття свого значення на міжнародній арені, у глобальній економіці. Асиметричний фокус безпосередньо пов'язаний із дебатами в міжнародних відносинах про силу та вплив.

Концептуально асиметрію можна тлумачити як нерівномірний розподіл засобів та ресурсів між політичними акторами на державному рівні. Тоді як рівномірний розподіл засобів і ресурсів між державами викликає симетричну взаємодію.

На тлі формальної рівності суверенних національних держав переваги великих держав над малими на всіх рівнях, чи то політичному, дипломатичному, військовому, економічному, створили асиметрію відносин між ними. Незважаючи на формальну рівність акторів, в інституційній області або структурно асиметрія реально виражається через процес прийняття рішень. Структурний прояв владно-політичної нерівності чітко простежується в діях Ради Безпеки ООН (Feichtinger, 2004).

Вважається, що функціонально держави можуть бути рівними і відносини між ними носитимуть симетричний характер. Але все ж держави переважно будуть нерівними за потенціалами. Окрема група дослідників дотримується небезпідставно думки, що в основі сучасних міжнародних відносин лежить структурна нерівність і що вектор міжнародної політики визначають насамперед великі держави (Seaman, 2022).

Проте сучасна практика міжнародних відносин дає змогу осмислити і прояснити значення малих держав на світовій арені. Великі держави не можуть ігнорувати малі держави, оскільки взаємодія з ними сприяє досягненню їхніх стратегічних зовнішньополітичних цілей.

Деякі вчені розглядали відносини між великими і малими країнами по лінії панування – підпорядкування (Morrow, 1991; Walt, 2013). Зі свого боку, Джеймс Морроу розглядав асиметричні альянси в контексті компромісу між безпекою та автономією. У підсумку це дало можливість стверджувати, що привабливість альянсу залежить від компромісу, який може запропонувати кожна сторона, та цінностей, які кожна з них надає йому. Це спричинено тим, що «малі держави мають низький рівень безпеки та високий рівень автономії і тому намагаються формувати союзи, які підвищують їхню безпеку за рахунок деякої автономії» (Morrow, 1991, p.913).

Загалом в альянсах, які формують гнучкість у міжнародних відносинах і виступають інструментом політики безпеки, сильні та слабкі держави переслідують свої безпекові інтереси в рамках синергетичного співробітництва.

Великі держави, використовуючи силовий потенціал, різні стратегії для досягнення своїх цілей, здатні відстоювати свої інтереси безпеки не тільки в суто оборонних, а й наступальних цілях, проектуючи сили за межі своїх кордонів.

Натомість малі держави з огляду на обмеженість своїх можливостей практикують активну зовнішню політику, участь в альянсах, добровільне «підпорядкування» сильнішій державі.

Однак тут слід зазначити, що внаслідок зміни парадигми безпекової політики після 1989 року і у великих, і в малих державах починає переважати думка, що нові виклики і загрози можуть бути цілком успішно вирішені тільки на багатосторонній основі (Feichtinger, 2004).

Такий підхід зводить асиметрію до силових можливостей, а безпеку до зовнішніх факторів, при цьому військові дії щодо врівноваження як єдиного засобу досягнення безпеки ігноруються невоєнними шляхами, такими як внутрішній економічний розвиток. У цьому випадку побоювання щодо зовнішніх загроз пояснюють, чому малі та великі держави вступають у союзи, коли держави укладають врівноважуючі альянси проти або із країнами, які вони вважають найбільш загрозливими (Walt, 2013). Обговорення асиметричних відносин з погляду сили або військового потенціалу означає, що великі держави завжди будуть у більшій безпеці, ніж малі, і останні завжди будуть у підпорядкуванні.

Однак це може не завжди мати місце, коли ми ставимо в центр уваги інші проблемні області. Зокрема, Д. Морроу (Morrow, 1991) визнає, що «певні великі держави можуть бути у небезпеці, якщо їхнім інтересам загрожує серйозна небезпека, а окремі малі держави можуть перебувати у безпеці, якщо їхнім інтересам нічого не загрожує» (р.913).

Також слід зауважити, що у деяких ситуаціях невеликі країни змушені йти на компроміси, щоб протистояти основним загрозам та пристосуватися до другорядних за допомогою широких стратегій опору (Lobell, Jesse and Williams, 2015, p.151).

Малі країни також можуть визначати хід суперництва великих держав через підтримку однієї зі сторін. У ситуаціях, коли малі держави мають незначні можливості, щоб змінити баланс, вони можуть застосовувати «м'яке балансування», яке включає використання недорогих дипломатичних коаліцій через міжнародні інститути для стримування могутньої або потенційно загрозливої та небезпечної держави (Paul, 2005, p.58).

Приміром, африканські країни стримували Сполучені Штати в їхньому єрусалимському русі, прагнучи встановити дипломатичні відносини з Єрусалимом (Sonnad, 2017).

А. Кулі (Cooley, 2012), досліджуючи динаміку взаємодії між Вашингтоном, Москвою та Пекіном у Центральній Азії, стверджує, що цілі без-

пеки та стратегічні завдання регіональних держав різняться, що дозволяє їм одночасно переслідувати свої інтереси в умовах абсолютної вигоди. Проте держави Центральної Азії намагаються проводити виважену і гнучку політику, направлену на відстоювання власних інтересів у статусі підлеглої держави. Слід зазначити, що симетричні інтереси та увага виникають у відносинах, які перебувають у контексті не зовнішніх і невійськових питань безпеки. Така симетрія здатна формувати мирні і взаємовигідні стосунки. Відтак у рамках асиметричних відносин малі держави мають деякі можливості уникати певною мірою негативних проявів асиметрії.

Отже, хоча відносини між великими і малими країнами асиметричні за силою, їх інтереси можуть бути цілком симетричними, що потребує симетричної уваги для запобігання неправильному сприйняттю та конфронтації.

Б. Уомак (Womack, 2001) стверджує, що держави з нерівністю у можливостях, де «нерівність досить велика, щоб формувати структуру відносин», перебувають у асиметричних відносинах (р.133). У цих відносинах «менша сторона значно більше піддається взаємодії, ніж більша сторона» (Womack, 2016, р.10). Б. Уомак (Womack, 2006) зазначає, що асиметричні відносини формують різні інтереси та погляди, можливо, породжуючи системні помилки та конфронтації. Він вказує, що менша держава сама по собі не становить загрозу для безпеки більшої, а сприйняття загрози є найпотужнішим мотиватором до уваги, особливо на державному рівні (р.81). Менша держава, вбачаючи більші потенційні можливості та ризики, приділятиме чималу увагу відносинам із більшою державою, аніж навпаки. Це призводить до так званого явища «асиметрії уваги».

Модель Б. Уомака (Womack, 2004) насамперед фокусується на кількості уваги, яку асиметричні держави готові приділяти одна одній, нехтуючи інтенсивністю такої уваги. Увага, ймовірно, впливає, коли вона досить інтенсивна, щоб формувати процеси асиметричних відносин (Shin, Izatt and Moon, 2016). Наприклад, хоча Сполучені Штати та Південна Корея підтримують асиметричні відносини, спільні інтереси – загроза з боку Північної Кореї та потенційна загроза з боку Китаю – «служать взаємовигідною страховкою» для боротьби з потенційними загрозами та налагодження міцних відносин (Lim, 2006, р.5). Звідси випливає, що у відносинах важливі переваги та інтереси держав, а не їхні можливості (Moravcsik, 1997).

Отже, у ситуаціях, коли масштаби влади та психологічного пізнання різні, між великими і малими країнами виникає «асиметрія уваги» через відмінності в силовому потенціалі та впливі.

З огляду на концепцію асиметрії уваги малі країни можуть використувати різні дипломатичні моделі – збалансовану дипломатію, багатосторонню дипломатію, дипломатію альянсів і нейтральну дипломатію, що дає можливість покращити свої позиції у відносинах із великими державами та мінімізувати наслідки асиметричної ситуації. Дипломатична поведінка малих країн, якій властиві інституційність, ієрархічність, гнучкість, виваженість і практичність, залежить більшою мірою від дипломатичних дій великих держав, рівня відносин між ними та їхнього місця в ієрархії держав.

Загалом, спираючись на теорію Б.Уомака про асиметричні відносини, необхідно зазначити, що асиметрія не є критичною масою в міжнародних відносинах, але реальність виявляється набагато жорсткішою, особливо коли реальна вага міжнародних акторів далеко нерівнозначна, і велика держава проявляє відверто агресивні наміри.

Висновки

Отже, відносини між великими і малими державами можна розглядати як класичний зразок асиметричних відносин, коли одна держава не лише переважає другу за різними показниками, а й домінує у цих відносинах.

Асиметрія, яка означає дисбаланс сил між двома або більше суб'єктами міжнародних відносин (державами, організаціями), проявляється структурно у неореалістичних аксіомах «односторонність», «гегемонія» та «політика альянсу».

Асиметричні відносини практично виключають для великої країни будь-який ризик серйозної протидії з боку малої держави. Дефіцит у симетрії у відносинах між великими і малими політичними одиницями (особливо в торговельно-економічній сфері) у поєднанні з нерівністю влади створює асиметричну взаємозалежність, яка не може призвести до справедливого розподілу вигод. Велика держава у відносинах із малою державою, використовуючи у своїх інтересах асиметричні відносини, прагне довести до максимуму свої вигоди і обмежити потреби меншого партнера.

У цілому, в рамках ієрархічних взаємозв'язків асиметрія як нерівність сил і статусів розглядається як нормальне явище, яке слугує підставою для домінантної легітимності.

Досвід асиметричних відносин між великими і малими державами підкреслює величезну різноманітність міжнародних відносин та світової політики. Включення цього напряму аналізу і дискурсу до теорії міжна-

родних відносин життєво важливе для визнання та розуміння діапазону і складності асиметрії між нерівнозначними учасниками міжнародних взаємодій, що сприятиме розширенню та розробленню нових концепцій та теорій, які відповідають мінливій динаміці глобалізованому світу.

Феномен асиметрії як постійної, так і множинної відмінної риси міжнародної системи продовжуватиме залишатися рушійною силою в майбутньому та джерелом нестабільності й напруги у міжнародних відносинах.

REFERENCES

- Blackburn, S., 1998. *Oksfordzki słownik filozoficzny*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Brooks, S.G. and Wohlforth, W.C., 2016. The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-first Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position. *International Security*, [e-journal] 40 (3), pp.7-53. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00225
- Buzan, B., 2004. *The United States and the Great Powers: World Politics in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity.
- Cooley, A., 2012. *Great Games, Local Rules: The New Power Contest in Central Asia*. New York: Oxford University Press.
- Feichtinger, W., 2004. Asymmetrie als politik- und kriegsbildbestimmendes Phänomen. *Vielfalt in Uniform*, [online] 1, pp.63-105. Available at: <https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_vu1_02_apk.pdf> [Accessed 10 January 2024].
- Lim, W., 2006. Policy Forum 06-30A: Transforming an Asymmetric Cold War Alliance: Psychological and Strategic Challenges for South Korea and the U.S. *Nautilus Institute*, [online] 18 April. Available at: <<https://nautilus.org/napsnet/napsnet-policy-forum/transforming-an-asymmetric-cold-war-alliance-psychological-and-strategic-challenges-for-south-korea-and-the-u-s/>> [Accessed 10 January 2024].
- Lobell, S., Jesse, N. and Williams, K., 2015. Why do secondary states choose to support, follow or challenge? *International Politics*, [e-journal] 52 (2), pp.146-162. <https://doi.org/10.1057/ip.2014.50>
- Mkuti, S., 2022. Asymmetry Theory and Practical Application in US-Kenya Counterterrorism. *East African Journal of Education and Social Sciences*, [e-journal] 3 (6), pp.149-165. <https://doi.org/10.46606/eajess2022v03i06.0246>
- Moravcsik, A., 1997. Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, [online] 51 (4), pp.513-553. Available at: <<https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf>> [Accessed 12 January 2024].

- Morrow, J.D., 1991. Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances. *American Journal of Political Science*, [e-journal] 35 (4), pp.904-933. <https://doi.org/10.2307/2111499>
- Nossal, K., 1999. Lonely Superpower or Unapologetic Hyperpower? Analyzing American Power in the Post-Cold War Era. In: *South African Political Studies Association*, Saldanha, Western Cape, [online] 29 June-2 July 1999. Saldanha, pp.1-16. Available at: <https://nossalk.files.wordpress.com/2021/01/nossal_1999_hyperpower.pdf> [Accessed 12 January 2024].
- Paul, T.V., 2005. Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. *International Security*, [e-journal] 30 (1), pp.46-71. <https://doi.org/10.1162/0162288054894652>
- Seaman, K., 2022. Acknowledging and Addressing the Inequalities in the International System. In: Mahmoudi, H., Allen, M.H. and Seaman, K., eds. *Fundamental Challenges to Global Peace and Security: The Future of Humanity*. Cham: Palgrave Macmillan, pp.203-208. https://doi.org/10.1007/978-3-030-79072-1_10
- Shin, G., Izatt, H.J. and Moon, R., 2016. Asymmetry of power and attention in alliance politics: the US–Republic of Korea case. *Australian Journal of International Affairs*, [e-journal] 70 (3). pp.235-255. <https://doi.org/10.1080/10357718.2015.1113228>
- Sonnad, N., 2017. How every country voted on Trump's Jerusalem move. *Quartz*, [online] 21 December. Available at: <<https://qz.com/1163296/un-jerusalem-vote-how-every-country-voted-on-trumps-decision/>> [Accessed 14 January 2024].
- Walt, S.M., 2013. *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Waltz, K., 1993. The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, [online] 18 (2), pp.44-79. Available at: <<http://rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Waltz%201993.pdf>> [Accessed 14 January 2024].
- Waltz, K.N., 2010. *Theory of International Politics*. Long Grove: Waveland Press.
- Wivel, A. and Oest, K.J.N., 2010. Security, profit or shadow of the past? Explaining the security strategies of microstates. *Cambridge Review of International Affairs*, [e-journal] 23 (3), pp.429-453. <https://doi.org/10.1080/09557571.2010.484047>
- Womack, B., 2001. How size matters: The United States, China and asymmetry. *The Journal of Strategic Studies*, [e-journal] 24 (4), pp.123-150. <https://doi.org/10.1080/01402390108437858>

Womack, B., 2004. Asymmetry theory and China's concept of multipolarity. *Journal of Contemporary China*, [e-journal] 13 (39), pp.351-366. <https://doi.org/10.1080/1067056042000211942>

Womack, B., 2006. *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry*. New York: Cambridge University Press.

Womack, B., 2016. *Asymmetry and International Relationships*. New York: Cambridge University Press.

Wright, N.E., 2020. Small states and international relations pedagogy: Exploring the creative agency frontier. *Oasis*, [e-journal] 32, pp.49-62. <https://doi.org/10.18601/16577558.n32.05>

LARGE AND SMALL STATES: ASYMMETRY OF RELATIONS

Ihor Derevyanko

*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2908-6405>,
e-mail: derevianko_ip@ukr.net,
National Aviation University,
Kyiv, Ukraine, 02000*

The article examines the asymmetry of relations between large and small states. Asymmetric relations are key to understanding international relations, since the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine actualised and brought asymmetry to the forefront of global politics due to the difference in material capabilities of two countries. It is found out that large and small states, which are actually at diametrically opposite poles of the international relations hierarchy and differ significantly in their characteristics, form relations through the prism of asymmetry. Actually, small states are one of the weakest links in the chain of asymmetric relations. An objective of the article is a conceptual understanding of the essence of asymmetry between large and small states, determination of its features and consequences for both sides. A methodological basis of scientific research grounds on traditional methods characteristic of the studying international relations and world politics. The method of historical analogies makes it to bring theoretical conclusions closer to objective reality, and achieve a deeper understanding of the essence of asymmetric relations. In addition, within the framework of the article, a systematic approach is used, which makes it possible to study definite characteristics and levels of asymmetry in international relations. The method of analysis and synthesis is also used in researching the essence of asymmetry between large and small states. The scientific novelty of the study consists in considering the relations between large and small states through the prism of asymmetry. It is emphasised that in situations where the scales of power are different, there is an “asymmetry of attention” between large and small countries due to differences in power potential and influence. It is important to note that within the framework of hierarchical relations, asymmetry as an inequality of power and status is considered a normal phenomenon that serves as a basis for dominant legitimacy.

Key words: large and small states; asymmetry; international relations.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306853

UDC 355.02(4-6 EU)-044.247:[005.21:341.232.2

EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION
WITH THE EU

Natalia Zemzyulina^{1a},
Viktoriia Kirieieva^{2a}

Received:

21.09.2023

Reviewed:

01.10.2023

Accepted:

15.12.2023

¹*Doctor of Historical Sciences, Professor,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9028-2093>,
e-mail: aklatan.zem@gmail.com,

²*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8882-4762>,
e-mail: kalinchyk79@gmail.com,

^a*Department of World History and International Relations,*
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine, 18031

For citation:

Zemzyulina, N. and Kirieieva, V., 2024. European Security and Defense Policy: Strategic Aspects of Ukraine's Cooperation with the EU. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, 13, pp.19-33. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306853>.

The main objective of the study is to analyze the experience of the countries of the European Union in the implementation of defense and strategic management and the mechanisms of Ukraine's integration into the European military system, which is extremely relevant at the current stage of the European integration of our country. The methodological tools of the research are the following ones: a systematic approach, which made it possible to gain a deeper understanding of the essence of interstate military communication; an interactional approach, which helped to analyze the interaction of the countries of the region through the prism of interests and expectations of interested structures. A normative-value method contributed to the understanding of the positive perception of the EU residents of military integration, and the formation of political values, as well as a structural-functional method showed the tools of informational support of European

integration processes in the field of defense, as a single security system in the region. The methodological basis of the research formed works of domestic and foreign experts on the security situation in Europe, official EU documents, websites, and analytical notes of experts.

The article examines the peculiarities of building and functioning of the regional security complex that has developed in Europe. The basis of this complex is strategic defense management. Particular attention is paid to the features of the internal self-organization of this security space, as well as to the factors of environmental influence on the dynamics of processes that ensure the security of the region. The current security situation, the influence of global players on the security of the region during the period of open military aggression of the Russian Federation against Ukraine are analyzed. The authors emphasize various aspects of security that are characteristic of the modern global world. These include economic, information, social, and security in its classical military and political sense. The research focuses on the regional security complex as an analytical unit, which is a group of actors in international relations whose processes are so interconnected that they cannot be properly analyzed and studied separately from each other. The mechanisms of Ukraine's integration into the EU security environment are analyzed. The reasons for the containment of Ukraine's military integration are pointed out, and theoretical miscalculations of the European security system of the late 20th century are revealed. The analysis of the relations of the European regional security complex with third states and other security complexes allows us to identify the links between the security strategy and the issues of practical policy that dominate today.

Key words: European Union; regional security complex; integration; strategic defense management; security strategy of Ukraine.

Introduction

With aggression against Ukraine, Russia not only violated international law, but also undermined the established structure of European security, built on the principles set forth in the Helsinki Final Act of 1975. After an unsuccessful attempt to quickly seize Kyiv, the Russian Federation is now following tactics of attrition, believing that Ukraine and the countries of the West will be tired of the war earlier than Russia. This, in turn, will force them to make concessions to Russia during negotiations. At the same time, the Russian Federation is ready

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

to continue an additional mobilization and increase missile strikes on civilian objects in Ukraine.

Russia's strategic goals remain unchanged: establishing control over Ukraine and changing the structure of European security in accordance with the interests of the Kremlin. Moscow seeks to stop the further expansion of NATO, to return the military facilities of the Alliance to the places of deployment where they were before 1997.

Russia is trying to preserve its own exclusive zone of interests, especially focusing on the territories that used to be part of the USSR. However, due to the war against Ukraine and the inability to win it, trust in the Russian Federation in the military and security spheres in the countries of the former USSR has significantly decreased.

Russia's aggressive actions have accelerated the erosion of international security mechanisms and organizations, and increased the risk of an armed clash on the continent between NATO and Russia. This situation prompted Sweden and Finland to join the Alliance, which strengthened the EU's defense capabilities and forced European governments to increase investments in the defense of their own countries. Accordingly, Ukraine is developing its defense strategy in line with the already established EU military model. One of the mechanisms that ensures the functioning of the EU military system is defense strategic management. This article will try to investigate which of its components are already functioning in Ukraine and which ones are worth working on.

Analysis of recent research and publications

Domestic and international security regulatory documents are important for the disclosure of the topic: agreements, regulations, resolutions and other acts coordinating this group of relations. Among domestic researchers, representatives of various scientific schools and branches, as well as theorists, military personnel, politicians and civil servants deal with the problems of European security. The issue is so multi-vector and important that it is difficult to single out the main directions of national security in the context of European integration. Works of V. Kopyika, T. Shynkarenko and M. Myronova (2010), V. Horbulin (2021), A. Martynov (2018) and other researchers relate to various aspects of the European security system. It was the regional approach in the formation of security structures that V. Konstantynov (2017) analyzed. Works of representatives of the Copenhagen School of International Studies are important as well (Thompson and Strickland, 2001; Yarger, 2008, pp.51-66).

In particular, the works deal with the theory of regional security complexes. The study of R. Bengtsson (2009) also deserves appropriate attention. It highlights the connection of the security structure in the region with the level

of integration of international actors, as well as the role played by external actors, such as the Russian Federation, in the processes of forming the regional security complex in Europe.

Formulation of the objectives of the article

The main objective of the study is to reveal the essence of defense strategic management through the prism of the implementation of its principles in ensuring the national security of Ukraine, as a future member of the EU.

Based on the above, the following tasks are expected to be solved: analyze the current state of scientific development of strategic management problems in the field of ensuring national security; determine the role of defense strategic management in the national security system, in particular, in the preparation of strategic documents and institutions in the field of ensuring national security; identify key problems during the preparation and implementation of strategic security tasks; outline the possibility of applying the experience of European military management for the formation of effective security institutions of Ukraine, as a potential member of the EU and NATO.

Presentation of the main material of the study

On a global scale, the Russian invasion of Ukraine means an escalation of the rivalry between the West and its values and non-Western illiberal and authoritarian subjects. On the foreign policy front, Russia is actively implementing measures aimed at forming a geopolitical coalition of authoritarian states that will oppose the West. In this context, China, together with the Russian Federation, is the main systemic rival of the USA and the West, and relations between Beijing and Moscow have deepened even more after the Russian aggression against Ukraine. However, there is an imbalance in these relations in favor of China. Russia's dependence on China for the purpose of softening the economic and political sanctions of the West will lead to a decrease in the influence of the Russian Federation in areas where the interests of both states intersect. The EU defines China as a partner for cooperation, as well as an economic competitor and a systemic rival. Brussels is concerned about the significant development and modernization of the Chinese Armed Forces (including the strengthening of nuclear potential), the expansion of the presence of the PRC in the maritime and space spheres, as well as the use of cyber tools and hybrid tactics by Beijing.

However, despite the growing rivalry between the Euro-Atlantic community led by the US and the block of autocratic states led by China and Russia, we can hardly hope for a return to the bipolar world order of the Cold War.

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

Many countries, including Brazil, India and South Africa, are currently refraining from joining any side.

The security situation in Europe itself is also ambiguous. Traditionally, the example of the Western Balkans, where in some countries there is no progress in the processes of stabilization and reforms, interstate and interethnic problems have not been resolved. The consequences of the wars of the 1990s continue to affect inter-ethnic relations, creating constant challenges for the national security of the countries of the peninsula. Unfavorable economic, social and political conditions caused the strengthening of radical views, in particular nationalist, extremism, population emigration from the countries of the Western Balkans to Western Europe. The flow of illegal migration along all Mediterranean routes remains constant. The intensity of individual routes depends on various factors, such as: the situation on the ground, changes in the migration policy of the governments of the countries along the route, weather conditions and the presence of smuggling networks. Since 2017, the migration flow through the Mediterranean routes has steadily decreased, and since 2021, its growth has been observed once again.

Russia continues to use energy carriers (especially gas) as one of the main tools of pressure on European countries with the aim of undermining their unity. The EU reacted to this by increasing the import of non-Russian gas, and the USA became its main exporter to the EU. In the first half of 2022, for the first time, Europe received more gas from the USA than from the Russian Federation. Sanctions imposed by the Western powers led to the de facto isolation of Russia on the continent.

Russia's war against Ukraine revealed the growing importance of non-state subjects in international relations. Thus, Ukraine uses the private satellite Internet system "Starlink" to provide communication, while the Russian Federation used the private military company "Wagner" to conduct complex military operations. One of the long-term consequences of the conflict in Ukraine is the availability and proliferation of firearms that can fall into the hands of terrorist and criminal organizations.

All of the above requires the implementation of new strategic decisions in the defense sphere of Europe and Ukraine, as a potential member of the EU.

Russia's military aggression influenced the foreign policy course of Ukraine, causing a new cycle of development of its security sphere. At the legislative level, as is known, requirements for planning in the security sector are laid down in Chapter V of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", which defines the purpose, principles, and types of planning. The purpose of planning is to ensure the implementation of state policy by developing strategies, concepts,

programs, development plans for security sector bodies, resource management, etc. The law enshrines the following strategic documents in the security and defense sector of long-term planning: National Security Strategy of Ukraine, Military Security Strategy of Ukraine, Public Security and Civil Defense Strategy of Ukraine, Strategy for the Development of the Defense-Industrial Complex of Ukraine, Cyber Security Strategy of Ukraine, National Intelligence Program Law (Verkhovna Rada of Ukraine, 2018). Strategic documents and programs regarding the development of the components of the security sector are classified as medium-term planning documents. But, despite the fact that the range of documents of a strategic nature in the field of national security is defined in various normative legal acts, a number of key issues remained open. The effectiveness of their implementation depends on the quality of strategic defense management (DM), which is considered as a tool for intensive implementation of the state's defense policy. It is believed that the problems of defense construction, which require managerial solutions, are similar throughout the European space (Bucur-Marcu, Fluri and Tagarev eds., 2009).

The strategic DM provides an analysis of the prerequisites for the best implementation of higher-level documents, the selection of an appropriate realization policy, monitoring, a final assessment of the degree of achievement of the set goals, review and correction of strategic documents. For effective implementation of defense policy and successful performance of strategic level documents, European experts in the field of public policy identify a number of necessary prerequisites (Hogwood and Gunn, 1984).

The European experience shows that economic, demographic and other external constraints lead to a significant limitation of the number of the armed forces (AF) of the state. At the same time, they must have a high degree of readiness and modern technical support. In order to conduct a successful DM in conditions of economic constraints, it is considered necessary that the Ministry of Defense of the country be part of the managerial structure of the general system of public administration, while its organizational structure is separated from the military personnel, and the defense sphere is under the influence of democratic civilian control.

At the same time, European experts consider the product of a state's defense policy to be not only its military capabilities, but also the public and political sense of security within the country and its international status. All of this will shape the ability of society to withstand modern hybrid challenges.

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

The current system of public administration of the defense sector in Ukraine organizationally meets the European criteria that the Ministry of Defense (composed of civilian officials and led by a civilian minister) is part of the national system of governance (Verkhovna Rada of Ukraine, 2014).

The appointment of the Secretary of the National Security Council as the executive secretary of such a committee gives reasons for the growth of the role of this state body in the formation and implementation of defense policy. At the same time, it should be noted that not all legally established levers of influence are used. In the system of state management of the defense sphere, the role of the parliament in the formation of defense policy is low, which remains outside the consideration of defense programs, strategies and concepts, despite the legislative norm (Verkhovna Rada of Ukraine, 2018).

Appropriate time and sufficient resources are necessary for the implementation of strategic documents. The draft of the new Concept of the Armed Forces envisages high rates of transformations in the Armed Forces: technical re-equipment – in 4.5 years 30% of new air defense systems, correction of the imbalance between combat units and support units (the ratio between which today is 43% and 57%, respectively) to the European level (in Poland – 76% and 24%, in Turkey – 68% and 32%) (Dovhan, 2023).

All these measures require guaranteed financial resources of the state, as well as all these intentions were rejected by the war of the Russian Federation against Ukraine. In the budget for 2014, expenses for the Ministry of Defense amounted to UAH 15.1 billion. The following year, they were tripled to UAH 45.8 billion. In 2016, UAH 59.4 billion were allocated to the Ministry of Defense, in 2017 – UAH 68.8 billion, in 2018 – UAH 86.5 billion. In 2019, defense spending in Ukraine exceeded UAH 100 billion. In 2020, UAH 118 billion were allocated to the relevant ministry, in 2021 – UAH 121.4 billion. In 2022, against the background of the full-scale Russian aggression, taking into account all recent changes to the state budget, the costs of the Ministry of Defense will amount to UAH 624.3 billion. For 2023, the government has set the budget of the Ministry of Defense at an unprecedentedly high level (not only for this department, but also for all) – UAH 857.9 billion (Vytraty Ukrainy na oboronu planuiut zbilshyty, 2022). Roksolana Pidlas, deputy head of the parliamentary committee on economic development, clarified that 96.5% of this amount, or UAH 518.2 billion, is spent on national security and defense. Most of these funds will go to the financial support of military personnel (Rekordni vytraty na armiiu u 2023 rotsi, 2023).

The necessary resources must be available. As it is known, in case of insufficient available resources, forces and means of defense are optimized, and

priorities are determined. This process is nationally specific. Achieving the required level of funding for army reform requires a complex solution and political will (including anti-corruption measures) (Yarger, 2008, pp.51-66).

The policy that needs to be implemented is based on a cause-and-effect relationship, and this relationship must be unmediated. The military policy of European countries demonstrates a close cause-and-effect relationship between foreign policy and macroeconomic changes and transformations in the armed forces. The consequences of the global economic crisis, that put a number of European countries (Greece, Portugal, Romania, Estonia, Latvia) at risk of bankruptcy, significantly weakened the EU as a whole. New foreign policy trends that have recently emerged in Europe are local integration within NATO (French-British cooperation: creation of a joint nuclear research center, opening of access to each other's military facilities, joint research projects, joint expeditionary force, joint operation of equipment, etc.) – all these factors, at one time, caused a radical reduction in military spending by the Eurozone countries, and have created a critically dangerous situation in Europe today. At the same time, before the threat of aggression, it made it possible to mobilize the military-industrial complex of the region in record time. Joint economic and technological reserves were mobilized under unified military-strategic management.

The experience of the military reform of the countries neighboring Ukraine shows that the cause-and-effect relationship of reducing the number of armed forces must be realized with the simultaneous solution of the following complex tasks: improving the system of managing the armed forces with an emphasis on control mechanisms; a significant increase in their combat capability due to their restructuring, professionalization (with an emphasis on rapid response forces), and technical re-equipment with modern types of self-defense; by increasing innovation costs, etc.

In addition, Ukraine observes the dependence of the results of the reform of the Armed Forces on the following factors: the state's strategy and social orientation in solving national security problems; level of professionalism of the officer corps and the mechanism of its stimulation; methodologies for managing the process of reforming the Armed Forces; financial support of the reform and its targeted use; level of corruption; level of international assistance of partners.

External dependence is minimal. A condition for the successful implementation of the state's defense policy is the existence of a single independent

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

organization with managerial functions, responsible for the implementation of the defense policy (Horbulin and Kachynskyi, 2011).

Taking into account national specificities, some countries prefer to create a defense management board or council with the appropriate status and scope of powers. This requires an understanding and coordination of the goals of all bodies on the basis of systematic mutual control. European countries consider the security sector to be a comprehensive system for countering threats to national security. Tasks have to be completely defined in the correct sequence. European practice shows that moving towards the agreed goals, it is necessary to define in detail and in a clear sequence the tasks of each of the participants in the implementation of the military policy. Today, for Ukraine, the issue of implementing one of the strategic goals of the military reform – the technical re-equipment of the Armed Forces of Ukraine, which requires parallel and simultaneous reform of the Armed Forces and the transformation of the defense industry – is acute (Horbulin, 2021).

Availability of perfect communication and coordination. This premise is related to a centralized management system. The European experience proves that coordination is not just the transfer of information or the creation of appropriate management structures. It involves the use of power (Stroianovskiy, 2020).

In the centralized system of state management of the defense sphere of Ukraine, the NSDC as a body, which by status, powers and functions is assigned to coordinate the development of the defense sphere of the state, and its apparatus is entrusted with the organizational-technical, information-analytical and other support of the above-mentioned Committee on the Reform of the Armed Forces and the Defense Industry, should have an appropriate unit that would combine the efforts of the Ministry of Defense, the Ministry of Economic Development (or a special management body such as the Defense Ministry Agency), the Presidential Administration, the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers, the National Academy of Sciences and various feedback links of the system state administration – Inspections on issues of control over the activities of military formations under the Administration of the President of Ukraine, specialized parliamentary committees, scientific institutions and public analytical centers, etc. In the European practice, management bodies are not only empowered and responsible, but also have the real power to exercise these powers and directly influence the implementation process.

Conclusions

The analysis of the prerequisites for the implementation of the strategic documents of the defense sphere of Ukraine, taking into account the European

experience, revealed the following main obstacles to the successful implementation of the defense policy of Ukraine: the imperfection of the regulatory and legal support of the military reform, including in terms of the completeness, coherence and consistency of the complex of higher-level documents; insufficient effectiveness of the system of state management of the defense sphere, in terms of the use of management levers of the National Security Council and the Parliament; the unguaranteed financial support of the military reform and the absence of a real mechanism for conducting strategic defense management.

To improve the quality of strategic defense management in Ukraine, it is expedient to take the following steps: complete the process of institutionalizing the security and defense sector as an integral system of ensuring Ukraine's national security; to ensure the simultaneous reform and development of the Armed Forces of Ukraine with the reform of the defense-industrial complex of Ukraine; strengthening the innovative component and prioritizing development directions that have a strategic impact on the state's defense capability; to develop a mechanism for monitoring and assessing the degree of achievement of strategic goals and reviewing strategic documents; procedurally regulate the procedure for exercising the powers of the National Security Council to control the activities of executive authorities, in terms of the responsibility of officials for non-compliance with the decisions of the top military leadership.

All this should be done as quickly and qualitatively as possible. At the same time, it is necessary to destroy the aggressor, to develop the economy, to fill the budget during total shelling, to resist the hybrid war and its own corrupted power system.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Верховна Рада України, 2014. *Про затвердження Положення про Міністерство оборони України*, Постанова, [online] 26 листопада 2014 р. № 671. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#n8>> [Дата звернення 25 серпня 2023].

Верховна Рада України, 2018. *Про національну безпеку України*, Закон України, [online] 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> [Дата звернення 25 серпня 2023].

Витрати України на оборону планують збільшити у 57 разів порівняно з 2014 роком: як вони зростали, 2022. *Слово і Діло*, [online] 24 вересня. Доступно: <<https://www.slovoidilo.ua/2022/09/24/infografika/bezpeka/>>

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

vytraty-ukrayiny-oboronu-planuyut-zbilshyty-57-raziv-2014-rokom-yak-vony-zrostaly> [Дата звернення 25 серпня 2023].

Горбулін, В. та Качинський, А., 2011. *Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.

Горбулін, В., 2021. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт Букс.

Довгань, К., 2023. Польща будує найбільшу армію в Європі: як допомога Україні перетворює її на військову машину. *24 Канал*. [online] 6 квітня. Доступно: <https://24tv.ua/dlya-chogo-polshhi-naybilsha-suhoputna-armiya-uevropi-skillki_n2287949#2> [Дата звернення 25 серпня 2023].

Константинов, В., 2017. Еволюція поняття регіону у дослідженні міжнародних політичних регіонів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 132, с.67-77.

Копійка, В., Шинкаренко, Т. та Миронова, М., 2010. *Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку*. Київ: Знання.

Мартінов, А., 2018. Формування та реалізація політики Європейського Союзу щодо Близькосхідного регіону. *Європейські історичні студії*, [e-journal] 11, с.28-53. <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.28-53>

Рекордні витрати на армію у 2023 році. Що збирається робити уряд?, 2023. *Економічна правда*, [online] 20 березня. Доступно: <<https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/03/20/698184/>> [Дата звернення 25 серпня 2023].

Строяновський, В., 2020. *Механізми забезпечення стратегічного аналізу державного управління у сфері національної безпеки*. Кандидат наук. Національна академія державного управління при Президентіві України.

Bengtsson, R., 2009. *The EU and the European Security Order: Interfacing Security Actors*. London: Routledge.

Bucur-Marcu, H., Fluri, P. and Tagarev, T. eds., 2009. *Defence Management: An Introduction*. [online] Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. Available at: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Defence_Management_Intro.pdf> [Accessed 25 August 2023].

Hogwood, B. and Gunn, L., 1984. *Policy Analysis for the Real World*. Oxford: Oxford University Press.

Thompson, A.A. and Strickland, A.J., 2001. *Strategic management: concepts and cases*. 12th ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin.

Yarger, H.R., 2008. The Strategic Appraisal: The Key to Effective Strategy. In: J. Bartholomeesand, ed. *U.S. Army War College Guide to National Security Issues*. 3rd ed. Vol. I: Theory of War and Strategy. [online] Carlisle: Strategic

Studies Institute, pp.51-66. Available at: <<https://layan.hukum.uns.ac.id/data/PDIH%20File/e-book/Theory%20of%20War%20and%20Strategy.pdf>> [Accessed 25 August 2023].

REFERENCES

Bengtsson, R., 2009. *The EU and the European Security Order: Interfacing Security Actors*. London: Routledge.

Bucur-Marcu, H., Fluri, P. and Tagarev, T. eds., 2009. *Defence Management: An Introduction*. [online] Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. Available at: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Defence_Management_Intro.pdf> [Accessed 25 August 2023].

Dovhan, K., 2023. Polshcha buduie naibilshu armiiu v Yevropi: yak dopomoha Ukraini peretvoriuie yii na viiskovu mashynu [Poland is building the largest army in Europe: how aid to Ukraine turns it into a military machine]. *24 Kanal*, [online] 6 April. Available at: <https://24tv.ua/dlya-chogo-polshhi-naybilsha-suhoputna-armiya-yevropi-skilki_n2287949#2> [Accessed 25 August 2023].

Hogwood, B. and Gunn, L., 1984. *Policy Analysis for the Real World*. Oxford: Oxford University Press.

Horbulin, V., 2021. *Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho* [How to defeat Russia in the war of the future]. Kyiv: Brait Buks.

Horbulin, V.P. and Kachynskiy, A.B., 2011. *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky* [Strategic planning: solving national security problems]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen.

Konstantynov, V., 2017. Evoliutsiia poniattia rehionu u doslidzhenni mizhnarodnykh politychnykh rehioniv [Evolution of the notion of region in the study of international political regions]. *Actual problems of international relations*, 132, pp.67-77.

Kopiika, V., Shynkarenko, T. and Myronova, M., 2010. *Yevropeiskyi Soiuz na suchasnomu etapi: strukturni zminy ta stratehiia rozvytku* [The European Union at the Modern Stage: Structural Changes and Development Strategy]. Kyiv: Znannia.

Martynov, A., 2018. Formuvannia ta realizatsiia polityky Yevropeiskoho Soiuzu shchodo Blyzkoskhidnoho rehionu [Genesis and implementation

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

of the European Union's policy in the Middle East]. *European Historical Studies*, [e-journal] 11, pp.28-53. <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.28-53>
Rekordni vytraty na armiiu u 2023 rotsi. Shcho zbyraietsia robyty uriad? [Record military spending in 2023. What is the government going to do?], 2023. *Ekonomichna pravda*, [online] 20 March. Available at: <<https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/03/20/698184/>> [Accessed 25 August 2023].

Stroianovskyi, V.V., 2020. *Mekhanizmy zabezpechennia stratehichnoho analizu derzhavnoho upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky* [Mechanisms for providing strategic analysis of state management in the field of national security]. PhD. National Academy for Public Administration.

Thompson, A.A. and Strickland, A.J., 2001. *Strategic management: concepts and cases*. 12th ed. Boston: McGraw-Hill/Irvin.

Verkhovna Rada of Ukraine, 2014. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo oborony Ukrainy* [On approval of the Regulation on the Ministry of Defense of Ukraine], Resolution, [online] 26 November 2014 r. No.671. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#n8>> [Accessed 25 August 2023].

Verkhovna Rada of Ukraine, 2018. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy* [On national security of Ukraine], Law of Ukraine, [online] 21 June 2018 r. No.2469-VIII. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>> [Accessed 25 August 2023].

Vytraty Ukrainy na oboronu planuiut zbilshyty u 57 raziv porivniano z 2014 rokom: yak vony zrostaly [Ukraine's defense expenditures are planned to increase 57 times compared to 2014: how they grew], 2022. *Slovo i Dilo*, [online] 24 September. Available at: <<https://www.slovoidilo.ua/2022/09/24/infografika/bezpeka/vytraty-ukrayiny-oboronu-planuyut-zbilshyty-57-raziv-2014-rokom-yak-vony-zrostaly>> [Accessed 25 August 2023].

Yarger, H.R., 2008. The Strategic Appraisal: The Key to Effective Strategy. In: J. Bartholomeesand, ed. *U.S. Army War College Guide to National Security Issues*. 3rd ed. Vol. I: Theory of War and Strategy. [online] Carlisle: Strategic Studies Institute, pp.51-66. Available at: <<https://layan.hukum.uns.ac.id/data/PDIH%20File/e-book/Theory%20of%20War%20and%20Strategy.pdf>> [Accessed 25 August 2023].

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

Земзюліна Наталія Іванівна^{1а},
Кірієєва Вікторія Олександрівна^{2а}

¹Докторка історичних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9028-2093>,
e-mail: aklatan.zem@gmail.com

²Кандидатка історичних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8882-4762>,
e-mail: kalinchuk79@gmail.com

^аЧеркаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Черкаси, Україна, 18031

Мета дослідження – аналіз досвіду країн Європейського Союзу у здійсненні оборонно-стратегічного менеджменту та механізмів інтеграції України у військову систему Європи, що є вкрай актуальним на сучасному етапі європейської інтеграції нашої держави. Методологічними інструментами наукової розвідки є системний підхід, який дав змогу глибше пізнати сутність міждержавної військової комунікації; міждисциплінарний підхід, що дозволив проаналізувати взаємодію країн регіону крізь призму інтересів й очікувань зацікавлених структур. Нормативно-ціннісний метод сприяв розумінню позитивного сприйняття мешканців Європейського Союзу військової інтеграції, формуванню політичних цінностей; структурно-функціональний метод показав інструменти інформаційної підтримки євроінтеграційних процесів у сфері оборони як єдиної безпекової системи в регіоні. Методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і закордонних фахівців із питань безпекової ситуації в Європі, офіційні документи ЄС, сайти офіційних установ, аналітичні записки експертів.

У статті досліджуються особливості побудови і функціонування комплексу регіональної безпеки, що склався в Європі. Кардинальна зміна стратегічного середовища безпеки на Європейському континенті вимагає не тільки єднання держав у рамках наявних регіональних об'єднань. Мова про більш конкретні дії і залучення до обговорення

NATALIA ZEMZYULINA, VIKTORIIA KIRIEIEVA
EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY:
STRATEGIC ASPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU

порядку денного країн, які безпосередньо впливають на безпеку і стабільність Європи у широкому контексті. Окрема увага приділена особливостям внутрішньої самоорганізації цього простору безпеки, а також факторам впливу середовища на динаміку процесів, що гарантують безпеку регіону. Також проаналізовані сучасна безпекова ситуація, вплив глобальних гравців на безпеку регіону в період відкритої військової агресії Російської Федерації проти України. Закцентовано увагу на різних аспектах безпеки, які є характерними для сучасного глобального світу. Йдеться про економічну, інформаційну, соціальну, а також безпеку в її класичному військово-політичному розумінні. Досліджено регіональний комплекс безпеки як аналітичну одиницю, що являє собою групу учасників міжнародних відносин, процеси в яких настільки пов'язані між собою, що не можуть бути належно проаналізовані та вивчені окремо один від одного. Розглянуто механізми інтеграції України до безпекового середовища Європейського Союзу. Висновок. Зазначені причини стримування військової інтеграції України, а також розкриті теоретичні прорахунки європейської системи безпеки кінця ХХ ст. Аналіз взаємовідносин європейського регіонального комплексу безпеки із третіми державами та іншими комплексами безпеки дозволяє виявити зв'язки між безпековою стратегією і питаннями практичної політики, що домінує на сьогодні.

Ключові слова: Європейський Союз; комплекс регіональної безпеки; інтеграція; стратегічно-оборонний менеджмент; безпекова стратегія України.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306855

УДК 327:321(=161.2)"165/191"

**ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

Ластовський Валерій Васильович

*Доктор історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net,*

*Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:

10.02.2024

Рецензовано:

21.02.2024

Прийнято:

22.02.2024

Для цитування:

Ластовський, В.В., 2024. Еволюція уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі (друга половина XVII – початок XX ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.34-45. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306855>.

Мета дослідження полягає передовсім у необхідності проаналізувати еволюцію уявлень в українському політичному та науковому середовищі щодо міжнародних відносин, факторів, що впливали на їх розвиток, із можливістю передбачати майбутній світоустрій. У статті визначаються та характеризуються основні етапи розвитку української політичної думки. Окреслюються умови, в яких ідеї розвиваються, і те, в чому проявляється їх особливість та сутність. До творення цих ідей були причетні представники різних прошарків населення – козацької старшини та духовенства спочатку, а пізніше – української інтелігенції. Зауважується на поглядах таких відомих українських політичних діячів, як Григорій Сковорода, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Степан Рудницький та ін. В їх ідеях можна помітити елементи як ідеалістичного, так і реалістичного розуміння міжнародних відносин. При цьому важливим моментом слід вважати, що жоден із представників української науки не намагався створити

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ **ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ** **ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

власну цілісну концепцію саме міжнародних відносин. Навпаки, для кожного з них було важливим показати зв'язок між міжнародним життям та долею України і українського суспільства. Стверджується також, що на українські ідеї вплив мали розвиток інтелектуальної думки у Європі та політичні події, що позначалися на формуванні європейського простору. Методологія дослідження базується на системному підході з використанням логічного та порівняльного методів. Це дозволило проаналізувати погляди багатьох українських політичних діячів і науковців, їх появу у відповідний історичний період та зв'язок із поточною суспільною ситуацією. Висновки дослідження вказують на достатньо складний процес еволюції поглядів українського політичного та наукового середовища в теоретичних питаннях щодо міжнародних відносин, вплив на їх розвиток як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Ключові слова: теорія міжнародних відносин; історія міжнародних відносин; українська політика; дослідження міжнародних відносин.

Вступ

Теоретичні уявлення про міжнародні відносини є невід'ємною частиною політичної теорії у будь-якій державі. Саме в них узагальнюється досвід всіх попередніх поколінь та здійснюється спроба пояснити саму природу міжнародних відносин, визначити основні проблеми їх сучасного стану і передбачити розвиток на майбутнє. І, як правило, у сучасній практичній та теоретичній площині головна увага дослідниками приділяється висновкам і творчості представників класичних наукових парадигм. Проте із цієї площини практично повністю випадають уявлення та ідеї, що формувалися в рамках української наукової думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На жаль, цей напрям наукових досліджень на сьогодні позбавлений достатньо цілісних академічних публікацій, і українська наукова спадщина, в якій обговорювалися теоретичні питання міжнародних відносин, фактично залишається дуже слабо вивченою. Частково до цього питання звертався Володимир Потульницький (1994). Інколи дослідники звертали увагу на теоретичні ідеї українських вчених, як, наприклад, Олег Шаблій (1991) щодо наукової спадщини Степана Рудницького. А інколи, як у творчості Валерія Смолія та Валерія Степанкова (2023) щодо дипломатичної діяльності Богдана Хмельницького, більше уваги приділялося практичній площині. Ряд публікацій із цього питання здійснив і автор цих рядків (Ластовський, 2017; 2021; Ластовський та Важна, 2022).

Формулювання цілей статті

Головною метою цього дослідження є розгляд еволюції уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі у другій половині XVII – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження

Уявлення про міжнародні відносини в науковому та політичному просторі України від середини XVII століття почали формуватися в нових політичних умовах розвитку всього європейського простору. Станом на 1648 рік геополітична ситуація на континенті суттєво змінилася. Адже після Тридцятилітньої війни (1618–1648) було укладено Вестфальський мир, від якого розпочався відлік системної історії міжнародних відносин та відбулося переформатування розстановки сил на міжнародній арені. У цей же час починає формуватися нова державність у Східній Європі з чітко окресленою українською національною ідентичністю. Водночас цей простір фактично був затиснений у рамках достатньо потужних держав – Речі Посполитої, Османської імперії та Московського царства. В наступні століття відбулося поступове поглинання українських земель цими та іншими державами. І впродовж XVIII століття більша їх частина відійшла до складу спадкоємниці Московського царства – Російської імперії.

Ці умови впливали не лише на загальну зміну політичної ситуації на українських землях, а й на формування в українському політичному середовищі уявлень щодо міжнародних відносин та вирішення певних політичних питань, що їх стосуються.

В період від середини XVII ст. до початку XX ст. українська політична думка щодо міжнародних відносин пройшла два основних етапи свого розвитку: 1) друга половина XVII – середина XVIII століття та 2) кінець XVIII – початок XX століття.

На першому етапі (друга половина XVII – середина XVIII століття) погляди українських політичних діячів і науковців формувалися у процесі творення та утвердження державності Гетьманщини. Відтак ця обставина спонукала розглядати її як основу для ідеології керівної української еліти. В цей час на уявлення щодо міжнародних відносин впливали також погляди та ідеї європейських мислителів, відтак це були дії як реалістичної, так і ідеалістичної парадигм, що, як правило, перепліталися між собою.

Основними виразниками політичних ідей на першому етапі виступали представники вищих прошарків українського козацтва та українського

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ **ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ** **ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

духовенства. І саме тоді в українському політичному середовищі вже «відображалися передовсім погляди, властиві для парадигми політичного реалізму» (Ластовський, 2021).

Із падінням Гетьманщини та остаточним входженням українських земель до складу російської та австрійської імперій українська політична еліта стала частиною російського суспільства, що не могло не позначитися і на зміні її політичних поглядів. Водночас її належність саме до українського суспільства і стала відправною точкою для формування вже нових підходів і нового розуміння політичних та міжнародних процесів.

Чи не найвідомішим представником української інтелектуальної думки XVIII століття безперечно був поет і філософ Григорій Сковорода (1722–1794). Хоч сам він більше уваги приділяв зовсім іншим питанням, проте в його роботах деякою мірою зачіпаються і аспекти, що стосуються міжнародних відносин. Зокрема, в його ідеях прослідковується думка про співпрацю і засудження війн. Одним із джерел останніх він вважав не що інше, як жадібність («Кто не желает чести, серебра, волостей? Вот тебе источник... войн... Из сего родника родятся.. падения государств и вся несчастий бездна»). На це філософ вказував у своїй роботі «Разговор пяти путников...» у 1770-х роках. У цьому уривку думки Григорія Сковороди цілком перегукуються з тими гуманістичними ідеями, що властиві були і європейським філософам епохи Відродження. При цьому ідеї Григорія Савича ґрунтувалися на християнському світобаченні.

Другий етап (кінець XVIII – початок XX століття) визначається розвитком ідей у рамках повного політичного панування Російської імперії. Тому й висловлення будь-яких поглядів, що не відповідають офіційній позиції, піддавалися заборонам, а їх автори – переслідуванням. У цей час найбільш поширеними були ідеї ідеалістичної парадигми.

Після наполеонівських війн і започаткування Віденської системи міжнародних відносин в Європі почали відбуватися значні зрушення, зумовлені утвердженням ідеї національної держави. Саме під її впливом з'явилися у Європі Сербія, Греція, Італія, Німеччина та ін. і відбувалася боротьба за незалежність на польських, угорських та інших землях. Відповідно, національний аспект ставав одним із визначальних факторів впливу на міжнародні процеси. І, зрозуміло, це не могло не відбитися на ідеях, які висловлювалися в середовищі української еліти.

На другому етапі виразниками політичних ідей виступали передовсім представники української інтелігенції, котра формувалася впродовж XIX століття на основі давніх українських старшинських, дворянських, міщанських та священницьких родів. У їх середовищі зароджували-

ся в цей період не лише нові політичні ідеї, але й нові політичні течії та осередки.

Чи не першим виразником цих ідей став невідомий автор «Історії русів». Власне вже у цьому політично-історичному трактаті можна бачити, що основними суб'єктами міжнародних відносин його творець вважав народи та утворені на їх основі держави. А основою їх могутності цим автором вважалася єдність на основі свободи та міжнародних договорів. Ця ідея звучить уже від перших сторінок твору на прикладі єдності Русі, Литви та Королівства Польського (Кониский, 1846, с.6-7).

Першим суто українським політичним осередком у межах Російської імперії було Кирило-Мефодіївське товариство. У рамках його діяльності обговорювалися не лише питання оптимального державно-політичного устрою для українських земель, але й питання геополітичного устрою Європи. Зокрема, це проявляється у відомій роботі Миколи Костомарова (1817–1885) «Закон Божий (Книга буття українського народу)» (1991). У центрі її була ідея створення федерації слов'янських народів.

Окрім М.Костомарова, схожі за характером і змістом ідеї висловлювали й інші учасники Кирило-Мефодіївського товариства. Наприклад, Василь Білозерський (1825–1899) так само виходив із позиції, що християнство наділене ідеєю об'єднати людство через любов, мир і свободу, хоча насправді цього й не відбулося поки що (Глизь упоряд., 1990, с.390–394). Більше того, після погрому товариства у 1847 році його ідеї повністю не зникли. Значно пізніше, вже у 1860 році, М.Костомаров (1995) знову повертався до питання загальнослов'янської федерації на засадах свободи і рівноправності (щоправда, тепер він не відкидає можливості існування такого союзу «під скіпетром російського государя»).

Фактично, Кирило-Мефодіївське товариство, будучи одним із виразників ідеї панславізму, пропагувало створити в рамках Центральної та Східної Європи самостійну загальнослов'янську федерацію. Важливо підкреслити, що ця ідея протистояла двом іншим тогочасним політичним ідеям – пангерманізму та слов'янофільству.

Пангерманізм багато в чому базувався на ідеях відомих представників німецької філософії – Йоганна Готліба Фіхте (1762–1814), Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770–1831), Карла Маркса (1818–1883) та Фрідріха Енгельса (1820–1895), котрі створили підґрунтя для подальшого розвитку німецького націоналізму. Не можна не відзначити у цьому контексті антислов'янські настрої і висловлювання творців марксизму, що, зрозуміло, також стало частиною цієї політичної ідеї.

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ **ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ** **ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

Що ж до слов'янофільства, то цей напрям був уже фактичним вираженням ідеї російської зверхності як над Європою, так і над слов'янськими народами. Основна ідея тут полягала у пропаганді «особливого шляху» російської держави.

Ідеї Кирило-Мефодіївського товариства, на відміну від зазначених обох течій, не отримали можливості на свій розвиток. На це вплинула як таємність самої організації, так і її досить швидка ліквідація російською владою. Проте ідея народу як центрального суб'єкта міжнародних відносин продовжувала фігурувати в українських політичних працях і в подальшому. Суттєвою відмінністю стало те, що ідея християнства як можливий об'єднуючий чинник народів у міжнародних відносинах практично зникає з наукових теорій.

Від 1890-х років в українському науковому та політичному середовищі ще більше активізується питання про суть міжнародних відносин і суб'єктність у них держав та народів. Цьому сприяють цілий ряд факторів, що відбувалися в цей період на міжнародній арені та в окремо взятих європейських державах, насамперед пов'язаних з Україною. І передусім, звісно, поява Італійського королівства та Німецької імперії у 1860–1870-х роках, криза Австрійської та Російської імперії тощо.

Одним із відомих українських політичних діячів, хто звертав у цей час увагу на проблематику міжнародних відносин, був Михайло Драгоманов (1841–1895). Можна навіть говорити, що його перу належить чи не перша спроба створити цілісну картину їх розвитку та визначити фактори, що на них впливають. Це йому вдалося зробити у своїй праці «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891) (Драгоманов, 1991).

Михайло Драгоманов спробував показати вплив на міжнародні відносини ідей космополітизму, християнства та ісламу. І, відповідно, ще й коротко відзначив основні позиції у цьому Сократа та Цицерона, апостола Павла. Проте основними після Французької революції, з його погляду, у світі стали національні ідеї. Ці ідеї пробудилися внаслідок наполеонівських війн, і «тоді в німців прокинулася ненависть до французів», а «згодом серед учених німців виробилися такі думки, що національність – це річ найголовніша для людини, а що всесвітня людськість – то щось навіть гидке» (Драгоманов, 1991, с.472). Відповідно до ходу роздумів дослідника, протистояння «між французами та німцями» знайшло своє продовження і в інших аналогічних процесах «між німцями та різними народами, переважно слов'янами» (Драгоманов, 1991, с.473).

В основі поглядів М. Драгоманова лежала та сама ідея, що належала попередньому поколінню українських діячів Кирило-Мефодіївського това-

риства, – ідея народу як головного суб'єкта, який не лише творить державу, але і впливає на міжнародні відносини навіть тоді, коли в нього цієї держави немає. При цьому можна стверджувати, що його погляди увібрали в себе як певні риси реалізму, так і риси ідеалізму. Адже, з однієї сторони, він визнавав роль сили у боротьбі за волю, але з іншої сторони, схилився до зменшення ненависті за прикладом Червоного Хреста.

Наприкінці XIX століття у творчість українських політичних діячів поступово приникають ідеї марксизму, що, відповідно, не могло не відбитися і на уявленнях щодо міжнародних відносин. Першими їх прихильниками були Микола Зібер (1844–1888), Сергій Подолінський (1850–1891) та Юліан Бачинський (1870–1940). Останній відомий своєю програмною роботою «Україна ingredienta» (1895), в якій було вперше публічно заявлено про необхідність створення незалежної української держави. Між іншим, із приводу окремих пунктів своєї роботи автор полемізував ще впродовж 1894 року із Михайлом Драгомановим.

Уявлення Юліана Бачинського спиралися на марксистську парадигму. Тому так само, виходячи з її постулатів, він і визначає основним моментом у формуванні будь-яких суспільних відносин саме класову боротьбу. І, відповідно, сучасні йому світові процеси він розглядав крізь суто марксистську позицію: «...боротьба між буржуазією і пролетаріатом – се характерна риса новочасної буржуазної історії, історії доби панування капіталізму» (Бачинський, 2003, с.80). Внаслідок оцінки всіх економічних та політичних процесів у світі Ю. Бачинський (2003, с.111) приходять до думки про те, що капіталістичному світу вже починає заважати існування національних держав (які, зі свого боку, були витвором буржуазних відносин), оскільки капіталізм вже потребує «іншої єдності, не національної... а єдності вищого ряду – інтернаціональної, міжнародної». Капіталістичні процеси призводять до протиріч між державами, до їх суперництва і протистояння на всіх континентах, у результаті чого «мусить остаточно витворитися також і нова, вища єдність роду людського – інтернаціональна, котра запанує над нинішньою єдністю національною» (Бачинський, 2003, с.114).

На початку XX століття українська політична думка збагачується ще й геополітичними ідеями. Власне геополітика як наука саме в цей період і починає формуватися завдяки тогочасним дослідженням Фрідріха Ратцеля (1844–1904), Геллфорда Джона Маккіндера (1861–1947), Юхана Рудольфа Челлена (1864–1922) та ін. Саме в їх працях в основному й було

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)

обґрунтовано вплив географічного фактора на міжнародні відносини та політичне життя.

Існуючі знання та протистояння великих держав на рубежі XIX – XX століть вже вимагали від української політичної еліти нових теоретичних обґрунтувань ідеї незалежності України, які б враховували можливість не тільки внутрішніх бажань населення, але й зовнішніх факторів – геополітичних. Саме з таких позицій у своїх працях виходять такі українські теоретики, як Лонгин Цегельський (1875–1950), Степан Рудницький (1877–1937), Ольгерд-Іполит Бочковський (1885–1939) та ін.

Лонгин Цегельський, пояснюючи стосунки між народами і державами, висловив думку, що «природний уклад і характер країн єднає або розділяє людей поміж собою, підштовхує їх до єдності, або взаємно відштовхує, творить для них спільну долю та спільні інтереси, або ж навпаки. Тому заселення націй (народів) зазвичай співпадає з певними природними межами країн, чи бодай вносить окремі відмінності в побудові країн, бо такі природні межі чи природні відмінності між країнами спричинили окрему історичну долю цих країн та формують їх окремі, часто ворожі, економічні інтереси» (Цегельський, 2007, 20). Обґрунтовує дослідник свою думку прикладами з історії європейських країн – Італії, Франції, Німеччини, Іспанії, Швеції, Норвегії та ін.

Більш детально на умови геополітичних процесів вже звертав увагу Степан Рудницький, зокрема у працях «Україна з політично-географічного становища» (1916), «Українська справа зі становища політичної географії» (1923) та ін. При цьому він багато в чому спирався на праці європейських фахівців, зокрема на дослідження вже згаданого Фрідріха Ратцеля, котрий ввів у науковий обіг цілий ряд позицій із геополітики, у т.ч. й поняття «життєвий простір», «політична географія» та ін. Зі свого боку, С. Рудницький (1994, с.95) намагається поглиблювати і розширювати уявлення про геополітику з огляду на існування «української справи» у європейському політичному просторі. З його погляду, «політична географія... займається досвідом і представленням взаємин поміж державним життям людства та Землею».

Висновки

Таким чином, можна стверджувати, що українська політична думка в питаннях, пов'язаних із міжнародними відносинами, впродовж другої половини XVII – початку XX століття пройшла достатньо складну еволюцію, пов'язану із двома основними факторами: 1) впливом внутрішнього стану українського суспільства в питаннях, пов'язаних із ідеєю створення незалежної держави, 2) впливом європейських ідей щодо міжнарод-

них процесів та політичних подій, у результаті яких формувався новий європейський політичний простір. Хронологічно цей розвиток пройшов через два етапи: 1) на першому етапі (друга половина XVII – середина XVIII століття) погляди українських політичних діячів та науковців формувалися у процесі творення та утвердження державності Гетьманщини, 2) на другому етапі (кінець XVIII – початок XX століття) розвиток ідей відбувався в рамках повного політичного панування Російської імперії. Тому й висловлення будь-яких поглядів, що не відповідають офіційній позиції, піддавалися заборонам, а їх автори – переслідуванням. На обох етапах в українських політичних ідеях були помітні впливи як ідеалістичних, так і реалістичних парадигм. Важливим моментом слід вважати, що жоден із представників української науки не намагався створити власну цілісну теорію міжнародних відносин, зосереджуючись лише на тому, щоб представити зв'язок між міжнародним життям та долею України і українського суспільства.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бачинський, Ю., 2003. *Україна irredenta*. 3-е вид. Київ: Основні цінності.
- Драгоманов, М., 1991. Чудацькі думки про українську національну справу. В: Р. С. Міщук, упоряд. *Вибране*. Київ: Либідь, с.461-558.
- Кониский, Г., 1846. *Исторія Русовъ или Малой Россіи*. Москва: Въ Университетской Типографіи.
- Глизь, І.І. упоряд., 1990. *Кирило-Мефодіївське товариство*. Київ: Наукова думка. Т. 1, с.390-394.
- Костомаров, М., 1991. *Закон Божий (Книга буття українського народу)*. Київ: Либідь.
- Костомаров, М., 1995. Україна. (Письмо къ издателю Колокола). В: А.Г.Болебрух, ред. *Пам'ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.)*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет, с.414-422.
- Ластовський, В., 2017. Міжнародні відносини в поглядах М.Костомарова («Книга буття українського народу»). В: *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*. Міжнародна науково-практична конференція. Київ, Україна, 19-20 квітня 2017 р. Київ: Видавничий центр КНУКіМ. Ч.1, с.88-93.
- Ластовський, В., 2021. Політичний реалізм та ідеологія української еліти Гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.). *Міжнародні*

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)

- відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 8, с.37-49. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>
- Ластовський, В. та Важна, К., 2022. Війна, мир, дипломатія і міжнародні відносини в українському літописанні початку XVIII століття. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 9, с.43-54. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265453>
- Потульницький, В., 1994. *Нариси з української політології (1819–1991)*. Київ: Либідь.
- Рудницький, С.Л., 1994. *Чому ми хочемо самостійної України*. Львів: Світ.
- Смолій, В. та Степанков, В., 2023. *Ідея протекторства в геополітичній доктрині Богдана Хмельницького та переяславський проект 1654 року: Тематичні нариси*. Київ: Інститут історії України.
- Цегельський, Л., 2007. *Русь – Україна і Московщина-Росія*. Львів: Априорі.
- Шаблій, О., 1991. Передмова. В: С. Рудницький, вид., 1994. *Чому ми хочемо самостійної України*. Львів: Світ, с.5-34.

REFERENCES

- Bachynskyi, Yu., 2003. *Ukraina irredenta* [Ukraine irredenta]. 3rd ed. Kyiv: Osnovni tsinnosti.
- Drahomanov, M., 1991. Chudatski dumky pro ukrainsku natsionalnu spravu [Strange thoughts on the Ukrainian national cause]. In: R. S. Mishchuk, comp. *Vybrane* [Selected works]. Kyiv: Lybid, pp.461-558.
- Koniskii, G., 1846. *Istoriia Rusov ili Maloi Rossii* [History of the Rus or Little Russia]. Moscow: V Universitetskoi Tipografii.
- Hlyz, I.I. comp., 1990. *Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo* [Cyril and Methodius Society]. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1, pp.390-394.
- Kostomarov, M., 1991. *Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukrainskoho narodu)* [The Law of God (The Book of Being of the Ukrainian People)]. Kyiv: Lybid.
- Kostomarov, M., 1995. *Ukraina. (Pysmo kь yzdateliu Kolokola)* [Ukraine (Letter to the publisher of Kolokol)]. In: A.H. Bolebrukh, ed. *Pamiatky suspilnoi dumky Ukrainy (XVIII – persha polovyna XIX st.)* [Monuments of public thought of Ukraine (XVIII – first half of the XIX century)]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet, pp.414-422.
- Lastovskyi, V., 2017. *Mizhnarodni vidnosyny v pohliadakh M. Kostomarova ("Knyha buttia ukrainskoho narodu")* [International Relations in the Views of N. Kostomarov ("The Book of Being of the Ukrainian People")]. In: *Ukraina i svit: teoretychni ta praktychni aspekty diialnosti u sferi mizhnarodnykh vidnosyn* [Ukraine and the World: Theoretical and Practical Aspects of International Relations]. International scientific and practical conference.

Kyiv, Ukraine, 19-20 April 2017 r. Kyiv: KNUCA Publishing Centre., Ch.1, pp.88-93.

Lastovskiy, V., 2021. Politychnyi realizm ta ideolohiia ukrainskoi elity Hetmanshchyny (druha polovyna XVII – seredyna XVIII st.) [Political realism and ideology of the Ukrainian elite of the hetmanship (Second half of the XVII – middle of the XVIII century)]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 8, pp.37-49. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>

Lastovskiy, V. and Vazhna, K., 2022. Viina, myr, dyplomatiia i mizhnarodni vidnosyny v ukrainskomu litopysanni pochatku XVII stolittia [War, peace, diplomacy and international relations in Ukrainian chronicles of the 18th century's beginning]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 9, pp.43-54. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265453>

Potulnytskyi, V., 1994. *Narysy z ukrainskoi politolohii (1819-1991)* [Essays on Ukrainian Political Science (1819-1991)]. Kyiv: Lybid.

Rudnytskyi, S.L., 1994. *Chomu my khochemo samostiinoi Ukrainy* [Why we want an independent Ukraine]. Lviv: Svit.

Smolii, V. and Stepankov, V., 2023. *Ideia protektorstva v heopolitychnii doktryni Bohdana Khmelnytskoho ta pereiaslavskiyi projekt 1654 roku: Tematychni narysy* [The Idea of Protectorate in the Geopolitical Doctrine of Bohdan Khmelnytsky and the Pereyaslav Project of 1654: Thematic Essays]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy.

Tsehelskyi, L., 2007. *Rus – Ukraina i Moskovshchyna-Rosiia* [Rus – Ukraine and Muscovy-Russia]. Lviv: Apriori.

Shablii, O., 1991. *Peredmovna* [Preface]. In: S. Rudnytskyi, ed., 1994. *Chomu my khochemo samostiinoi Ukrainy* [Why we want an independent Ukraine]. Lviv: Svit, pp.5-34.

THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL RELATIONS CONCEPTIONS
IN THE UKRAINIAN POLITICAL SPACE (THE SECOND HALF OF THE 17TH –
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Valerii Lastovskyi

Doctor of Historical Sciences, Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,

e-mail: lastov@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, 18031

The main objective of the study is primarily in the need to analyse the evolution of conceptions in the Ukrainian political and scientific sphere regarding international relations, factors that influenced their development with the possibility of foresee the future world order. This article identifies and characterises the main stages of the Ukrainian political thought development. Conditions in which ideas develop, and in which their peculiarity and essence can be manifested, are outlined. Representatives of different population strata were involved in the creation of such ideas: at first, Cossack elders and clergy, later – Ukrainian intelligentsia. Attention is drawn to the positions of such well-known Ukrainian political figures as Hryhoriy Skovoroda, Mykola Kostomarov, Mykhailo Drahomanov, Stepan Rudnytskyi, et al. In their ideas, elements of both idealistic and realistic understanding of international relations can be noticed. At the same time, it should be considered an important point that noone of the representatives of Ukrainian science tried to create his own coherent concept of international relations. On the contrary, it was important for each of them to show the connection between international life, and the fate of Ukraine and Ukrainian society as well. It is also claimed that Ukrainian ideas were influenced by the development of intellectual thought in Europe, and political events that marked the formation of the European space. The research methodology is based on a systematic approach, using logical and comparative methods. This made it possible to analyse the views of many Ukrainian political figures and scientists, their appearance in the relevant historical period, their connection with the current social situation. The conclusions of this study indicate a rather complex process of evolution in the views of the Ukrainian political and scientific environment in theoretical issues regarding international relations, as well as the influence of both internal and external factors on their development.

Key words: theory of international relations; history of international relations; Ukrainian politics; research of international relations.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306860
УДК 341.238:[001.82:303.4

ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ МЕТОДОЛОГІЇ КОНТРАФАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Ратніков Максим Ігорович

*Кандидат політичних наук, старший викладач,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-2527>,
e-mail: mratnikov@vu.edu.ua,
Черкаський національний університет
ім. Богдана Хмельницького, бул. Шевченка, 81,
Черкаси, Україна, 18031*

Надіслано:

13.11.2023

Рецензовано:

30.11.2023

Прийнято:

15.12.2023

Для цитування:

Ратніков, М.І., 2024. Проблеми та ризики методології контрафактичних досліджень у міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 12, с.46-56. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306860>.

Метою цієї статті є аналіз методів побудови досліджень у політичній сфері міжнародних відносин. Також у роботі розглядаються два підходи до вивчення історичних подій та дій країн на міжнародній арені. Перший підхід наголошує на тому, що відсутність випадку у статистиці не означає, що він не міг мати місце в реальності. Рішення країни та події можуть залишатися недостатньо задокументованими через бажання зберегти конфіденційність, обмежену інформацію або те, що події розвиваються в реальному часі. Цей підхід наголошує на необов'язковій прив'язці до офіційних звітів і статистики. Другий підхід вказує на проблему статистичної зацикленості на конкретних подіях і підкреслює важливість аналізу інших обставин, які могли б вплинути на результат. При цьому дослідники повинні визначити, чому виникла саме така ситуація, а не інша можлива.

За допомогою корпоративного та критичного методу зроблено висновок, що деякі ризики обох підходів включають у себе складність визначення об'єктивності та переконаності в результаті аналізу. Перший підхід може призвести до невпевненості в тому, що сталося, тоді як другий – ставити під

сумнів припущення про відповідність випадку. Дослідження порівнюваних випадків часто підкреслює важливість адекватного контролю факторів та встановлення умов для порівняння.

Ключові слова: гіпотеза; контрафактуали; методи аналізу міжнародних відносин; проблеми політичної статистики; стратегії досліджень.

Вступ

У сучасній теорії міжнародних відносин існує тенденція появи дедалі більшої кількості умовних контрафактичних припущень. Зазвичай вони виражаються у логічній формулі: «Якби було так, що А існувало, то це було б так, що В». Наприклад, у роботі класика політичної теорії ХХ століття Г. Люберта (Luebbert, 1987) це продемонстровано таким висловом, як «без капіталістичного досвіду комуністична політика була б чимось іншим, якби вона взагалі виникла». Таким чином, з наукового погляду, контрафакти сприяють приросту знань у теорії міжнародних відносин про події, яких насправді ніколи не було. Як правило, це відбувається тоді, коли загальний набір даних невеликий, і, оскільки вчені часто використовують контрафактичний аргумент при оцінці або обґрунтуванні причинно-наслідкових гіпотез, важливо зрозуміти, що тягне за собою ця дослідна стратегія для сучасної наукової думки.

Ми використовували у роботі метод компаративного аналізу як ключ, спрямований на порівняння різних методів та підходів до використання контрафактичних досліджень у міжнародних відносинах. Його мета – виявлення переваг, недоліків та можливих ризиків. Шляхом порівняння різних процедур можна встановити, які підходи можуть бути більш ефективними чи дійовими в різних сценаріях та контекстах міжнародних відносин.

Також використовувався критичний аналіз – обґрунтування критичних поглядів на використання контрафактичних досліджень у міжнародних відносинах. Він включає в себе ідентифікацію та аналіз методологічних обмежень, спірні питання щодо достовірності, ефективності та етичних аспектів застосування такого підходу, а також спрямований на розуміння обмежень та недоліків контрафактичних досліджень як методу в контексті міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Незважаючи на те, що перша велика робота із питань статистики в політичних науках датована 1933 роком (Gosnell, 1933), проблеми, підняті в ній, не змінювалися вже практично 100 років, і тому сучасні вчені змушені тією чи іншою мірою повторювати логіку. Так, у статті Д. Капочча та Р. Келемена (Sarocchia and Kelemen, 2007) реконструюється концепція критичних точок,

обмежується сфера її застосування та даються методичні рекомендації щодо її використання в історичному та міжнародному інституційному аналізі. На їх думку, непередбачені обставини є ключовою характеристикою критичних моментів, а тому у аналізі непередбачених чинників та їх впливу необхідні контрфактичні міркування та методи оповідання. Нарешті, автори звертаються до конкретних питань шляхом порівняння критичних моментів.

Ми не можемо не згадати новаторський внесок Р.Лебоу (Lebow, 2000), який стверджує, що різниця між так званими фактичними та контрфактичними аргументами надто перебільшена. Обидва аргументи зрештою спираються на якість своїх припущень, логічний ланцюжок, що пов'язує причини з результатами, та їх відповідність наявним доказам. Методи контрфактичного експериментування мають бути порівнянними з цілями, для яких вони використовуються. Р.Лебоу пропонує три варіанти використання контрфактичних аргументів та уявних експериментів та вісім критеріїв, що відповідають контрфактуалам правдоподібного світу.

З ним не згодні Г. Кінг та Л. Цзен (King and Zeng, 2006). Вони підкреслюють, що небезпека контрфактичних уявлень полягає в тому, що істотні висновки, зроблені на основі статистичних моделей, які добре відповідають даним, виявляються заснованими на гіпотезах, прихованих у зручних припущеннях моделювання, які не готові захищати.

І звісно, ми можемо виділити найбільшу роботу з цієї теми, в якій вона досить докладно розглядається як стратегія контрфактичного аргументу, пов'язана з методами перевірки гіпотез (Fearon, 1991).

Виокремлення не розв'язаних раніше частин загальних проблем. Існуючі стратегії застосування надають мало надійних засобів виявлення крайніх контрфактів у міжнародних відносинах, тому потрібно систематизувати досягнення вчених для вирішення цієї проблеми.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в оцінці недоліків та переваг застосування методу контрфактичного аргументу у рамках міжнародних відносин.

Формулювання завдань статті. Для успішного досягнення мети необхідно вирішити деякі завдання: описати суть методу, систематизувати його ризики та дослідити його переваги. Вирішення цих завдань має дозволити успішно досягти заявленої мети.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасна наукова культура стверджує, якщо політологічний матеріал у сфері міжнародних відносин і містить якісь методологічні вказівки, вони

полягають у тому, що дослідники, які використовують контрфактичні аргументи для підтримки гіпотез, повинні показати, що саме вони роблять із метою, та зробити свої аргументи якомога більш перевіреними.

Складність полягає у тому, що за умови існування контрфактичної гіпотези щодо того, як політика А стала причиною події В, експериментальний контроль і просте відтворення неможливе. Це призводить до двох інших менш надійних способів «емпіричної» перевірки такого припущення:

1. Необхідно уявити відсутність фактора А, після чого перевірити, чи могла статися подія як прямий наслідок у цьому контрфактичному випадку;

2. Вчені можуть шукати інші фактичні випадки, які в суттєвих відносинах нагадують такий, що розглядається, за винятком того, що в деяких із цих випадків А відсутня (або має інше значення). У такій процедурі перевіряється зв'язок між появою А та В як невід'ємних елементів у наборі реальних випадків.

Одним із найпоширеніших реальних прикладів підходу № 1 є припущення політичного неореалізму. «Міжнародні структурні, а не внутрішньополітичні фактори виступають основними причинами зовнішньої політики» (Fearon, 1991). Існує величезна кількість робіт, в яких автори намагаються довести твердження, що будь-який режим однієї і тієї ж країни зробив би, по суті, такий самий зовнішньополітичний вибір (Grynaviski, 2013). Робиться це за рахунок посилань на певне коло досліджень.

Якість цих робіт є дуже важливим моментом для нашої логіки. У багатьох випадках автор цієї статті стикався з тим, що ці посилання абсолютно марні і не мають ніякої конструктивної критики. Це може бути через: власні думки авторів; упередженості, які прямо впливають на їхню інтерпретацію, що може призвести до спотворення фактів; неповну картину (Harvey, 2015).

Часто ці автори пишуть, чому вони обирають таке формулювання теми, але не зазначають, чому вони не обирають інші. Вони нерідко використовують не тільки застарілі, а й просто неперевірені дані. І що найголовніше – у роботах не вказується залежність від джерел фінансування.

Вчений, який використовує підхід № 2, шукатиме випадки держав як зі схожими, так і з різними структурними позиціями, як у держави А з метою зібрати банк даних, а потім перевіряти вибірку на предмет зв'язку між структурним становищем та аналогічною зовнішньою політикою.

У дослідницьких контрфактичних стратегіях типу № 2 автор підтримує одну причинну гіпотезу, посилаючись на інші закони, закономірності чи принципи, які розглядаються як такі, що наділені певною незалежною достовірністю у міжнародних відносинах. Цей підхід теж має низку проблем, на які звернемо увагу нижче.

Значним мінусом є те, що якщо у вас немає випадку у статистиці, то це не означає, що він не міг мати місце в реальності. Якщо певної події або реакції держави не було зафіксовано в статистиці або політичних документах, це не обов'язково означає, що така подія не відбувалася. Зовнішні події складаються з безлічі факторів і можуть бути складними, а іноді і непередбачуваними.

Коли аналізується діяльність країни на міжнародній арені, може статися так, що певні реакції чи рішення цієї країни не мають чіткого відображення в офіційних звітах або статистиці. Наприклад, якщо мова йде про реакцію країни на економічні санкції інших держав, можуть виникнути ситуації, коли певні дії чи рішення залишаються прихованими або недостатньо задокументованими.

Це може бути спричинено бажанням держави зберегти конфіденційність певних політичних кроків, стратегічних обговорень або інших факторів. Також імовірно, що деякі реакції або рішення просто ще не були виявлені через обмеженість інформації або те, що події можуть розвиватися в реальному часі, і інформація про них ще не була оприлюднена.

Інша складність цього підходу – статистична зацикленість на події. Іншими словами, пояснюючи, чому сталася певна історична подія В, не можна не пояснити, чому сталася саме така ситуація, а не будь-який інший можливий варіант. Це призводить до того, що багато історико-політологічних робіт, заснованих на аналізах із використанням контрфактичних тверджень, залишають без уваги інші важливі обставини, які могли б мати вирішальний характер.

На відміну від підходу № 2, першому не потрібно безпосередньо посилатися на будь-які інші принципи, щоб підтримати гіпотези. Значення має лише сила асоціації між реальними випадками. Із цього погляду, перевірка гіпотези здається лише опосередковано емпіричною, оскільки підтвердження, що забезпечується нею, залежить головним чином від інших теорій, що підтверджуються емпіричними даними, отриманими при порівнянні реальних випадків.

Це був короткий огляд приватних ризиків, а тепер нам слід зробити спробу детальнішого аналізу спільних видів ризиків вищезгаданих підходів.

Головний ризик у підході № 1 очевидний і формулюється питанням: «як ми можемо знати, що сталося б із будь-яким ступенем упевненості?». Тоді як у підході № 2 виражається: «як ми можемо бути впевнені, що цей випадок

підходить?». Останнє зустрічається частіше, бо питання статистики легше контролювати.

У методологічних працях із міжнародної політики часто підкреслюється адекватна сумісність кількох випадків і те, чи виконується припущення за інших рівних умов. Основна ідея полягає в тому, що вимірювані змінні (наприклад, політичні рішення із приводу війни, економічні показники, соціокультурні чинники) можуть бути краще порівнювані та аналізовані, якщо дослідники спробують усунути або контролювати фактори, які можуть впливати на результати, і створяться умови, в яких можна порівнювати.

Через важливість цього моменту все більше вчених схильні скептично ставитися до великих порівняльно-історичних робіт, ґрунтуючись на тезі, що поза рамками вузьких тематичних досліджень неможливо пояснити політичні ймовірності та модальності, оскільки статистично неможливо довести або спростувати такі рідкісні політичні явища, як «стратегія першого удару» (Greenstein, 1998; Sylvan and Majeski, 1998).

Дані ніяк не відповідають на можливе класичне питання: «як поведи-лися б державні діячі, якби вважали, що оборона має перевагу перед нападом?». У 80-ті роки ХХ століття із цього приводу знімали телевізійні серіали, але політична наука не може так чинити, тому що в контрафактичній стратегії немає надійного формального критерію для виміру ризику помилки.

У багатьох випадках неможливо створити ідеальний альтернативний сценарій, що був би ідентичний поточному. Оскільки немає можливості спостерігати результати альтернативних сценаріїв, важко визначити, наскільки точно розрахунки контрафактичної стратегії відповідають дійсності, тому є велика залежність від правдоподібності аргументів про те, що сталося б.

Водночас прихильники контрафактичних способів, будуючи свою захисну аргументацію, стверджують, що будь-який статистичний коефіцієнт свідчить про силу зв'язку, а не ймовірність її надійності. Слабкий зв'язок не означає, що він недійсний. Причини не слід відхиляти на підставі слабого зв'язку (їх навіть не слід відхиляти, якщо зв'язок незначний), тому що ефекти можуть підсумовуватись у довгостроковій перспективі.

Якщо в роботі продемонстровано значення для коефіцієнтів і ймовірностей, а також чіткі інструкції про те, як вони їх розраховали, така робота, за умови надання даних, може стати претендентом на наукову значимість. Бо це дозволить іншим дослідникам перевірити свої розрахунки.

Критику такого захисту називають небезпечною тенденцією, комбінацією претензії епістатичного знання на універсальність та авторитарність проектування. «Заяви про універсальність застосування політичних гіпо-

тез та відмову визнавати будь-який інший спосіб здаються властивими більше для релігій, ніж для відтворюваного знання» (Scott, 1998).

«Вчені даних» просто не визнають ідею, що не всі політичні факти піддаються кількісному оцінюванню. Культурні аспекти політичної поведінки, включаючи цінності, переконання, ідеологію та інші аспекти, не завжди можна виміряти числами, але вони мають важливий вплив на політичний процес (Marten, 2018). Політичні обряди, символи та жести також можуть бути важливими для розуміння політичних подій, і їх неможливо виміряти кількісно.

Досить іронічно, що існуючі дослідження критиків контрфактичних стратегій показують, що там, де стереотипний політичний шаблон застосовується із найбільшою пунктуальністю, з'являється провал схеми. Цей факт скептики пояснюють тим, що будь-який великий політичний процес чи подія неминуче виявляться складнішими для відображення та відтворення, ніж схеми, які вчені можуть розробити для них перспективно чи ретроспективно.

Структури статистики у вигляді Н0 (фундаментальна гіпотеза) та Н1 (альтернативна гіпотеза) констатують факти та ігнорують практичні навички, без яких немислимо складне пояснення політичної події. У цьому плані практика справді є критерієм істини, тому що неадекватна схематична модель, покладена в основу гіпотези, не зможе успішно втілюватися. У такому разі слабка теорія буде змушена паразитувати на невизначених формальною схемою неофіційних процесах, як ми можемо це спостерігати в конспірологічних теоріях міжнародних відносин.

Критики підходу № 2 вивели свою відповідь, яку Дж. Скотт називав «метісом». Метіс – це безліч практичних навичок і набутих відомостей, зв'язаних із природним і людським оточенням, що постійно змінюється.

За Дж. Скоттом, такі складні та ризиковані діяльності, як військова дипломатія і політика, видаються сферами, де кожен успішний практик щоразу намагається впливати на поведінку партнерів та противників щодо власних інтересів. Швидка і тямуща реакція на непередбачувані події – вид навички, який неможливо викласти у вигляді сухої трафаретної дисципліни. Відповідно її неможливо порохувати і подати у вигляді гіпотези.

У цьому сенсі ми згодні, що метіс лежить у тому значному просторі між областю індивідуальності, до якої не може бути застосована жодна формула, і областю знання, що кодифікується і може бути вивчене напам'ять.

Знання того, як і коли застосовувати практичні правила у конкретній ситуації, за Дж. Скоттом, становить суть метіса – він найбільш цінний у кон-

текстах, які мінливі, не визначені (невідомий ряд фактів) та мають приватний політичний характер.

Це пояснює існуючий в Азії постулат про те, що практичний досвід політика в місцевому масштабі важливіший за загальні правила політики. І тоді метис у контрфактичних політичних формулюваннях міжнародних відносин є здатністю і досвідом, необхідним для того, щоб вплинути на результат – посилити перевагу в позитивний бік саме в конкретному випадку.

Якщо в контрфактичних методах так багато проблем та існує безліч конкурентоспроможних альтернатив, то чому ми стаємо свідками дедалі більшої кількості подібних тверджень?

Аргументація стосовно одного або кількох випадків відсутності явного зв'язку між внутрішніми політичними проблемами та розв'язуванням війни може бути переконливішою, ніж будь-яка інша, хоча при цьому все одно не можна знайти контрфактуалів, які відіграють центральну роль у всіх політологічних дослідженнях (Bove and Nistico, 2014).

Як правило, дослідження міжнародної політики є ретроспективними (вони вивчають країни, які вже мають проблеми), а не перспективними (вони вивчають країни, які ще не мають проблем, але впевнено рухаються до них) (Gavin, 2015). Негативно позначається і низька культура вчених, які часто ставлять досить просте і пряме запитання: «чи призводить подія А до події В у більшості випадків?». Але є набагато складніші питання: «чи подія А загострює існуючі події, чи змінюються моделі політики та подій із часом, і чи цей зв'язок відбувається лише в деяких, особливо вразливих, країнах чи в усіх?» (Fearon, 1991).

Практики контрфактології показують, що вчені з більш ніж одним фактичним випадком досконалої мультиколінеарності можуть використовувати твердження: «будь-яка із запропонованих умов має причинно-наслідковий зв'язок».

Проблема полягає у тому, що без контрфактичної аргументації ми не можемо вирішити, «яка з цих змінних має значення?» і «чи має вона значення взагалі і якщо так, то наскільки важливе?». Наприклад, може бути, що тільки одна чи дві з набору політичних обставин міжнародних відносин справді критичні, тоді як решта зовсім не має значення.

Випадкові події, які допомагають привести до конкретних подій, не є «причинами», а лише «умовами» (Fearon, 1991). Умови конкретних подій, які узагальнюють чи можуть регулярно справляти ефект, називаються причинами. У такій логіці політична причина – це щось, що робить наслідок щоразу, коли вона відбувається.

Наприкінці наших роздумів ми повинні зауважити на головній проблемі – всі підстави вважати, що контрфактичний уявний експеримент, зро-

блений для оцінки причинної гіпотези, є неправомірними, коли ми маємо теорію, яка стверджує, що випадок не міг статися.

У політології ця проблема часто з'являється у наступному вигляді. Грунтуючись на порівняннях реальних випадків, компаративіст стверджує, що А викликало В у країні С. Припускаючи, що якби D було іншим, результат у країні С міг би бути більш схожий на результат у країні Е. Фахівець по країні С критикує це, абсурдно «стверджувати, що, виходячи з комплексу історичних і культурних чинників, притаманних країні Е, країна С могла бути іншою». Це означає, що у наших контрфактичних уявленнях ми можемо легітимно варіювати причини, які мали статися, оскільки вони сталися (Slough, 2023).

Як правило, дослідники порівняльної політики та міжнародних відносин часто стверджують, що оскільки статистичні методи непридатні, коли у нас мало випадків і багато змінних, необхідно розробити інші методи, які б забезпечили альтернативні пояснення, що перевіряються. Зазвичай це порівняльний метод, структурований та цілеспрямований на порівняння за якоюсь однією ознакою, відстеження процесу і все те, що іноді називають «якісними методами».

Висновки

У цій статті були розглянуті два підходи до аналізу історичних подій та дій країн на міжнародній арені. Обидва підходи мають свої переваги та обмеження. Перший підхід дозволяє розглядати події більш гнучко і не обов'язково прив'язувати їх до офіційної статистики. Другий наголошує на важливості аналізу контексту та факторів, але може призвести до збільшення складності та неоднозначності аналізу.

Вибір підходу залежить від конкретної ситуації та завдань дослідження. Обидва підходи можуть бути корисними для розуміння історичних подій та дій країн на міжнародній арені, і їх застосування залежить від специфіки конкретного дослідження.

REFERENCES

- Bove, V. and Nisticò, R., 2014. Coups d'état and defense spending: a counterfactual analysis. *Public Choice*, [e-journal] 161 (3/4), pp.321-344. <https://doi.org/10.1007/s11127-014-0202-2>
- Capoccia, G. and Kelemen, R., 2007. The Study of critical junctures: Theory, narrative, and counterfactuals in historical institutionalism. *World Politics*, [e-journal] 59 (3), pp.341-369. <https://doi.org/10.1017/S0043887100020852>

- Fearon, J.D., 1991. Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science. *World Politics*, [e-journal] 43 (2), pp.169-195. <https://doi.org/10.2307/2010470>
- Gavin, F.J., 2015. What if? The historian and the counterfactual. *Security Studies*, [e-journal] 24 (3), pp.425-430. <https://doi.org/10.1080/09636412.2015.1070610>
- Gosnell, H.F., 1933. Statisticians and political scientists. *American Political Science Review*, [e-journal] 27 (3), pp.392-403. <https://doi.org/10.2307/1947438>
- Greenstein, F.I., 1998. The impact of personality on the end of the cold war: a counterfactual analysis. *Political Psychology*, 19 (1), pp.1-16.
- Grynaviski, E., 2013. Contrasts, counterfactuals, and causes. *European Journal of International Relations*, [e-journal] 19 (4), pp.823-846. <https://doi.org/10.1177/1354066111428971>
- Harvey, F., 2015. "What If" History Matters? Comparative Counterfactual Analysis and Policy Relevance. *Security Studies*, [e-journal] 24 (3), pp.413-424. <https://doi.org/10.1080/09636412.2015.1070606>
- King, G. and Zeng, L., 2006. The dangers of extreme counterfactuals. *Political Analysis*, [e-journal] 14 (2), pp.131-159. <https://doi.org/10.1093/pan/mpj004>
- Lebow, R.N., 2000. What's so different about a counterfactual? *World Politics*, [e-journal] 52 (4), pp.550-585. <https://doi.org/10.1017/S0043887100020104>
- Luebbert, G.M., 1987. Social foundations of political order in interwar Europe. *World Politics*, 39 (4), pp.449-478.
- Marten, K., 2018. Reconsidering NATO expansion: a counterfactual analysis of Russia and the West in the 1990s. *European Journal of International Security*, [e-journal] 3 (2), pp.135-161. <https://doi.org/10.1017/eis.2017.16>
- Scott, J.C., 1998. *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. [online] London: Yale University Press. Available at: <https://monoskop.org/images/9/9b/Scott_James_C_Seeing_Like_a_State_How_Certain_Schemes_to_Improve_the_Human_Condition_1998.pdf> [Accessed 20 October 2023].
- Slough, T., 2023. Phantom Counterfactuals. *American Journal of Political Science*, [e-journal] 67 (1), pp.137-153. <https://doi.org/10.1111/ajps.12715>
- Sylvan, D. and Majeski, S., 1998. A Methodology for the study of historical counterfactuals. *International Studies Quarterly*, [e-journal] 42 (1), pp.79-108. <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00070>

PROBLEMS AND RISKS OF COUNTERFACTUAL RESEARCH METHODOLOGY IN INTERNATIONAL RELATIONS

Maksym Ratnikov

*PhD in Political Sciences, Senior Lecturer,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-2527>,
e-mail: mratnikov@vu.edu.ua,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine, 18031*

The objective of this article is to analyse methods of research grounding in the political sphere of international relations. Additionally, this study highlights two approaches to researching historical events and actions of countries in the international arena. The first approach emphasises that the absence of a case in statistics does not mean that it could not have occurred in reality. Country decisions and events may remain under-documented due to the desire to maintain confidentiality, limited information, or the fact that events take place in real time. The mentioned approach puts an accent on the optional reference to official reports and statistics. The second approach points to the problem of statistical fixation on specific events, and emphasises the importance of analysing other circumstances that could affect the result. At the same time, researchers have to determine why exactly such a situation arose, but not another possible one.

With the help of the corporate and critical method, it is concluded that some risks of both approaches include the difficulty of determining objectivity in the analysis result. The first approach can lead to uncertainty about what happened, while the second approach can challenge assumptions about the relevance of the case. The research of comparative cases often emphasise the importance of adequate factors control and establishment of comparison conditions.

Key words: hypothesis; counterfactuals; methods of international relations analysis; problems of political statistics; research strategies.

СЛЮСАРЕНКО ІРИНА ЮРІЇВНА
СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА
ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ...

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306861

УДК 327-049.5:341.123(062.536)"2014/2021"

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ
МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ
(НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ
ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН 2014–2021 РР.)

Слюсаренко Ірина Юріївна

Кандидатка історичних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-3627>,

e-mail: i.sliusarenko@kubg.edu.ua,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

30.08.2023

Рецензовано:

15.09.2023

Прийнято:

15.12.2023

Для цитування:

Слюсаренко, І.Ю., 2024. Сутність та класифікація загроз міжнародній безпеці на глобальному рівні (на основі резолюцій Першого комітету Генеральної Асамблеї ООН 2014–2021 рр.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.57-70. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306861>.

У статті проаналізовано тексти резолюцій Першого комітету ГА ООН та виокремлено загрози, які згадуються у зазначених документах за період 2014–2021 рр.

Мета роботи – дослідити сутність загроз безпеці, які містяться саме в текстах резолюцій ГА ООН за період від 2014 до 2021 року, а також здійснити класифікацію виокремлених загроз. У дослідженні використано методи аналізу документів, контент-аналізу та класифікації. Загалом проаналізовано 800 документів. Контент-аналіз англійських текстів резолюцій Першого комітету ГА ООН дозволив виокремити ті документи, які містили контент, пов'язаний із загрозами. Метод аналізу документів дав змогу виокремити загрози міжнародній безпеці та загрози загалом. Метод класифікації уможливив усі загрози класифікувати за визначеними підходами. Виокремлено два підходи до класифікації загроз: за реалістичністю та потужністю. За реалістичністю загрози, про які йде мова в текстах документів, можна класифікувати як реальні та потенційні. За потужністю впливу можна виокремити

наступні типи: найбільша загроза виживанню людства; загроза для людства та усього живого на Землі; загроза для людства та виживання цивілізації; загроза людству; глобальна загроза; загроза міжнародному миру та безпеці; загроза міжнародній безпеці, яка посилюється; загроза миру та безпеці; загроза досягненню цілей сталого розвитку; загроза здоров'ю людей та навколишньому середовищу; загроза миру; загроза безпеці; загроза. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що найчастіше в текстах резолюцій Першого комітету ГА ООН як загроза міжнародній безпеці згадується саме ядерна зброя.

Ключові слова: Генеральна Асамблея ООН; текст резолюції; загрози міжнародній безпеці; класифікація.

Вступ

Успадкована від біполярної системи міжнародних відносин структура функціонування міжнародних інститутів і організацій, механізми та процедури прийняття рішень залишаються чинними і в умовах змін та трансформацій, які відбулися після завершення «холодної війни», у ході зміцнення інформаційного суспільства, процесів дихотомії глобалізації та регіоналізації.

Специфіка ухвалення рішень Генеральною Асамблеєю ООН (далі – ГА) полягає в тому, що резолюції, які стосуються міжнародного миру та безпеки, ухвалюються, як правило, кваліфікованою більшістю або досягненням консенсусу, тому висловлюють думку переважної більшості держав-членів ООН, зокрема і щодо загроз, які існують у сучасному світі загалом та системі міжнародної безпеки зокрема.

Відповідно до ст. 11 Розділу IV Статуту ООН ГА бере на себе повноваження розглядати загальні принципи співробітництва у сфері підтримки міжнародного миру і безпеки, зокрема й такі, які визначають регуляцію роззброєння у світі, і може звертати увагу Ради Безпеки на ситуації, які могли б загрожувати міжнародному миру й безпеці. Перший комітет із питань роззброєння та міжнародної безпеки займається саме вищезазначеними проблемами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Класифікації загроз міжнародній безпеці досліджувалися у працях таких науковців, як Р. Ульман (Ullman, 1983), Я. Тимків (2006), Л. М. Артюшин та Г. Ф. Костенко (2003), С. Крейг (Craig, 2007), авторського колективу аналітичної доповіді, підготовленої відділом глобалістики та безпекових стратегій НІСД, у якій подано власні підходи до класифікації загроз міжнародній

безпеці (Парахонський, Яворська та Резнікова, 2013). Перелік загроз, які ОБСЄ бачить у XXI столітті, вміщений у документі «OSCE strategy to address threats to security and stability in the twenty-first century» (2003). Класифікація загроз, зазначена у текстах резолюцій ГА ООН, не відображена в наукових працях.

Формулювання цілей статті

Дослідження сутності загроз безпеці, які містяться саме в текстах резолюцій ГА ООН за період від 2014 до 2021 року, а також вибудова класифікації виокремлених загроз допоможуть висвітлити наявність консенсусу в середовищі країн-членів ООН щодо існування певної ієрархії загроз загалом, а також загроз міжнародній безпеці зокрема.

Дослідження вище окреслених завдань відбувалося із застосуванням методів аналізу документів, контент-аналізу та класифікації. Для реалізації мети роботи було проаналізовано 800 текстів резолюцій 69–76 сесій ГА ООН за період 2014–2021 років, які зберігаються у Бібліотеці ООН (United Nations Digital Library, n.d.), зокрема в розділі, який вміщує резолюції ГА ООН (UN General Assembly Resolutions Tables, n.d.). Тексти резолюцій 77-ї сесії ГА на сьогодні відсутні в Бібліотеці ООН. Аналіз текстів резолюцій відбувався за допомогою використання можливостей текстового редактора Word. Шляхом застосування методу контент-аналізу були відібрані резолюції з одиницею аналізу «threat». Метод аналізу документів дозволив виокремити загрози та загрози міжнародній безпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження

За допомогою вищевказаних методів було визначено типи загроз, які найчастіше згадуються саме в контексті загроз міжнародній безпеці, – зброя масового ураження (weapons of mass destruction) (далі – ЗМУ), а також до цього типу загроз було віднесено й наступні його різновиди: застосування та погроза застосуванням, а також розповсюдження ядерної зброї (the use or threat of use of nuclear weapons and nuclear proliferation), набуття терористами зброї масового ураження (threat posed by the acquisition by terrorists of weapons of mass destruction), розповсюдження балістичних ракет, здатних забезпечити доставку зброї масового ураження (the proliferation of ballistic missiles capable of delivering weapons of mass destruction), можливе виробництво, набуття та застосування хімічної зброї (threat of the possible production, acquisition and use of chemical weapons). Також у текстах резолюцій зустрічаються й такі загрози міжнародній безпеці, як: загроза, яку створюють саморобні вибухові пристрої (the threat posed by improvised explosive devices), незаконна брокерська діяльність (illicit brokering activities), наявні та потенційні загрози у сфері інформаційної безпеки (existing and potential threats in

the sphere of information security), незаконний обіг та збір стрілецької і легкої зброї (the illicit traffic in small arms and light weapons), а також загрози, які пов'язані з регіональною безпекою (threat to regional security).

Таблиця 1

**Загрози, які найчастіше та послідовно згадуються
в резолюціях Першого комітету ГА ООН за 2014–2021 роки**

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
зброя масового ураження, зокрема:	11	15	9	11	13	11	11	10
ядерна зброя	6	11	7	8	10	8	6	7
набуття терористами ЗМУ	2	1	1	1	1	2	2	1
розповсюдження балістичних ракет, здатних забезпечити доставку ЗМУ	(текст недоступний)	1	1	-	1	-	1	-
можливе виробництво, набуття та застосування хімічної зброї	1	1	(текст недоступний)	(текст недоступний)	1	1	1	1
ЗМУ, загалом	1	1	-	2	-	-	1	1
незаконний обіг та збір стрілецької і легкої зброї	2	2	3	2	2	2	1	1
загроза, яку створюють саморобні вибухові пристрої	-	1	1	1	1	-	1	-
наявні та потенційні загрози у сфері інформаційної безпеки	1	1	1	-	1	-	-	-
незаконна брокерська діяльність	1	1	1	-	1	-	-	-
нові та лише окреслені досягнення в галузі науки і техніки, здатні становити загрозу міжнародній безпеці	-	-	-	-	1	1	1	1
регіональна безпека	6	4	4	6	7	6	4	7

СЛЮСАРЕНКО ІРИНА ЮРІЙВНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ...

Дані таблиці свідчать, що найчастіше як загроза міжнародному миру та безпеці в резолюціях Першого комітету ГА ООН згадується ЗМУ і, зокрема, ядерна зброя, наступною за кількістю згадувань є загроза регіональній безпеці. Аналізу та класифікації загроз регіональній безпеці на основі резолюцій Першого комітету ГА ООН присвячено окрему статтю (Слюсаренко, 2020).

Метод класифікації дозволив систематизувати усі отримані результати зі згадуванням сенсової одиниці «threat» відповідно до коректного контексту їх вживання в резолюціях Першого комітету ГА ООН – за двома критеріями: **реалістичністю** та **потужністю** загроз.

За реалістичністю загрози, про які йде мова в текстах документів, можна класифікувати наступним чином:

– *реальні*: ЗМУ, незаконна брокерська діяльність (General Assembly, 2016b), незаконний обіг та збір стрілецької і легкої зброї (General Assembly, 2020a), загроза, яку створюють саморобні вибухові пристрої (General Assembly, 2020b), та інші.

– *потенційні*: гонка озброєнь у космічному просторі (General Assembly, 2014a), потенційні загрози у сфері інформаційної безпеки (General Assembly, 2018a), поширення ядерної зброї в регіоні Близького Сходу (General Assembly, 2014b; General Assembly, 2015b; General Assembly, 2016a), можливе виробництво, придбання і застосування хімічної зброї державами (General Assembly, 2015a), космічне сміття (General Assembly, 2017), потенційно небезпечні об'єкти, що зближуються із Землею (General Assembly, 2017), досягнення в галузі науки і техніки, здатні становити загрозу міжнародній безпеці (General Assembly, 2018b; General Assembly, 2019; General Assembly, 2021c), та інші.

Необхідно відзначити, що в текстах резолюцій, які розглядалися під час засідання 76-ї сесії, на порядку денному Першого комітету ГА ООН з'явилися нові загрози міжнародному миру та безпеці. Так, у резолюції 76/3 “The “Space2030” Agenda: space as a driver of sustainable development” йде мова про загрозу ймовірного зіткнення із Землею (General Assembly, 2021d). 2021 року також прийнята низка резолюцій, присвячених пандемії коронавірусного захворювання (COVID-19), яке створює загрозу для здоров'я, безпеки та добробуту людей (General Assembly, 2021b); ця загроза ще одинадцять разів згадується в резолюціях 76-ї сесії щодо надання незалежності колоніальним народам та територіям, які розглядалися саме на засіданнях Першого комітету ГА ООН. У цих резолюціях зазначається, що COVID-19 є глобальною загрозою для здоров'я і, зокрема, населення таких територій: Американського Самоа, Ангільї, Бермудських островів, Британ-

ських Віргінських островів, Кайманів, Французької Полінезії, Гуаму, Монтсеррату, Нової Каледонії, Піткерна, Острова Святої Єлени.

Також під час 76-ї сесії Перший комітет ГА ООН ухвалив резолюцію 76/70 “Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov” (General Assembly, 2021a), де зазначено “Deeply concerned by the illegal seizure and establishment of control by the Russian Federation over the former nuclear weapons storage sites in Crimea, which may pose a threat to regional and global security” (General Assembly, 2021a), а також вказано, що ГА ООН “Condemns the construction by the Russian Federation of navy vessels at the seized shipyards in the temporarily occupied Crimea, which further contributes to the build-up of forces and poses a threat to regional security and stability” (General Assembly, 2021a).

Якщо класифікувати усі виявлені в текстах резолюцій Першого комітету ГА ООН за 2014–2021 рр. загрози **за потужністю впливу**, то можна виокремити наступні типи: *найбільша загроза виживанню людства*: застосування ядерної зброї; *загроза для людства та усього живого на Землі*: ядерна зброя; *загроза для людства та виживання цивілізації*: ядерна зброя, ЗМУ; *загроза людству*: набуття терористами зброї масового ураження, ядерна зброя; *глобальна загроза*: набуття терористами зброї масового ураження; саморобні вибухові пристрої, що перебувають у розпорядженні незаконних збройних груп, терористів та інших неуповноважених одержувачів; *загроза міжнародному миру та безпеці*: розповсюдження, розроблення ЗМУ, включно з ядерною зброєю; ядерна зброя; розповсюдження балістичних ракет, здатних забезпечити доставку зброї масового знищення; незаконна брокерська діяльність; ймовірна гонка озброєнь у космічному просторі; поширення ядерної зброї в регіоні Близького Сходу; суперечки між державами; переправлення законних поставок стрілецької зброї та легкого озброєння; незаконне виробництво, незаконне передавання та незаконний обіг стрілецької зброї і легкого озброєння, війна, запуск ядерних балістичних ракет КНДР; *загроза міжнародній безпеці, яка посилюється*: набуття терористами радіоактивних матеріалів; *загроза миру та безпеці*: надмірне накопичення та безконтрольне поширення стрілецької зброї і легкого озброєння, включаючи боєприпаси до них; продовження суперечок між державами; *загроза досягненню цілей сталого розвитку*: ядерна зброя; *загроза здоров'ю людей та навколишньому середовищу*: набуття терористами радіоактивних джерел; *загроза*

СЛЮСАРЕНКО ІРИНА ЮРІЙВНА

**СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА
ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ...**

миру; загроза безпеці: застосування незаконних стрілецької зброї та легкого озброєння, кількість і характерні надлишкові запаси звичайних боєприпасів, досягнення в галузі науки і техніки, здатних становити загрозу міжнародній безпеці; *загроза:* ядерна війна; застосування ядерної зброї; незаконний обіг та збір стрілецької і легкої зброї; наявні та потенційні загрози у сфері інформаційної безпеки; гонка озброєнь у космічному просторі; війна; вибух ядерної зброї; можливе виробництво, придбання і застосування хімічної зброї; стрілецька зброя і легке озброєння; загроза безпеці та стійкості в космосі; тероризм; саморобні вибухові пристрої; загроза незаконного передання звичайного озброєння та набуття зброї масового ураження недержавними суб'єктами; боєприпаси, які містять збіднений уран; ЗМУ (UN General Assembly Resolutions Tables, n.d.).

Висновки

На основі проаналізованих текстів резолюцій ГА ООН відстежується перелік основних загроз, щодо яких існує консенсус країн-членів: ЗМУ, застосування та погроза застосуванням, а також розповсюдження ядерної зброї, набуття терористами зброї масового ураження, набуття недержавними учасниками зброї масового ураження, розповсюдження балістичних ракет, здатних забезпечити доставку зброї масового ураження, застосування або погроза застосуванням хімічної зброї; наявні та потенційні загрози у сфері інформаційної безпеки; загроза, яку створюють саморобні вибухові пристрої; незаконна брокерська діяльність; незаконний обіг та збір стрілецької і легкої зброї; а також загрози, які пов'язані з регіональною безпекою, але становлять загрози міжнародному миру та безпеці.

Усі наявні в текстах загрози можна поділити за двома критеріями: реалістичністю та потужністю загроз.

Цілком очевидно, що країни-члени ООН розглядають ЗМУ і, зокрема, саме ядерну зброю як найбільшу загрозу міжнародному миру та безпеці. З'являються сучасні загрози міжнародній безпеці – нові та лише окреслені досягнення в галузі науки і техніки, здатні становити загрозу міжнародній безпеці, загроза ймовірного зіткнення із Землею, а також пандемія COVID-19. Водночас є загрози, які зникли з порядку денного Першого комітету ГА ООН останнім часом – наявні та потенційні загрози у сфері інформаційної безпеки, а також незаконна брокерська діяльність.

На дослідження ще очікує виявлення загроз та загроз міжнародній безпеці, які вміщені в текстах резолюцій інших комітетів ГА ООН.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Артюшин, Л.М. та Костенко, Г.Ф., 2003. *Теоретичні аспекти стратегії воєнної безпеки суспільства і держави*. Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ.
- Парахонський, Б.О., Яворська, Г.М. та Резнікова, О.А., 2013. *Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України*. [online] Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. Доступно: <https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2013-06/0626ks_dop.pdf> [Дата звернення 15 липня 2023].
- Слюсаренко, І.Ю., 2020. Класифікація загроз безпеці на регіональному та субрегіональному рівнях (на основі резолюцій Першого комітету Генеральної Асамблеї ООН). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 6, с.126-139. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218779>
- Тимків, Я.І., 2006. Особливості та класифікація сучасних загроз національній та міжнародній безпеці. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 11 (31), с.176-183.
- Craig, S.L., 2007. Traditional security threats. In: *Chinese perceptions of traditional and nontraditional security threats*. [online] Carlisle: SSI Strategic Studies Institute, pp.25-100. Available at: <<http://www.jstor.org/stable/resrep11968.6>> [Accessed 12 July 2023].
- General Assembly, 2014a. No first placement of weapons in outer space (Resolution on 2 December 2014). *United Nations A/RES/69/32/*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/785136?ln=en>> [Accessed 10 July 2023].
- General Assembly, 2014b. The risk of nuclear proliferation in the Middle East (Resolution on 2 December 2014). *United Nations A/RES/69/78*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/785206?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].
- General Assembly, 2015a. Implementation of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction (Resolution on 7 December 2015). *United Nations A/RES/70/41*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/815276?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].
- General Assembly, 2015b. The risk of nuclear proliferation in the Middle East (Resolution on 7 December 2015). *United Nations A/RES/70/70*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/819075?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

СЛЮСАРЕНКО ІРИНА ЮРІЙВНА
СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА
ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ...

General Assembly, 2016a. Preventing and combating illicit brokering activities (Resolution on 5 December 2016). *United Nations A/RES/71/36*, [online] 9 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/851962?ln=en>> [Accessed 10 July 2023].

General Assembly, 2016b. The risk of nuclear proliferation in the Middle East (Resolution on 5 December 2016). *United Nations A/RES/71/83*, [online] 16 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/853390?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2017. International cooperation in the peaceful uses of outer space (Resolution on 7 December 2017). *United Nations A/RES/72/77*, [online] 14 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1327071/>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2018a. Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security (Resolution on 5 December 2018). *United Nations A/RES/73/27*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1655670?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2018b. Role of science and technology in the context of international security and disarmament (Resolution on 5 December 2018). *United Nations A/RES/73/32*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1655620?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2019. Role of science and technology in the context of international security and disarmament (Resolution on 12 December 2019). *United Nations A/RES/74/35*, [online] 18 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3846404?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2020a. Assistance to States for curbing the illicit traffic in small arms and light weapons and collecting them (Resolution on 7 December 2020). *United Nations A/RES/75/56*, [online] 14 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3895289?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2020b. Countering the threat posed by improvised explosive devices (Resolution on 7 December 2020). *United Nations A/RES/75/59*, [online] 14 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3895294?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2021a. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov (Resolution on 9 December 2021). *United Nations A/RES/76/70*, [online] 16 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3952032?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2021b. Review of the functioning of the reinvigorated resident coordinator system, including its funding arrangement (Resolution on 28 October 2021). *United Nations A/RES/76/4*, [online] 2 November. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3946803?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2021c. Role of science and technology in the context of international security and disarmament (Resolution on 6 December 2021). *United Nations A/RES/76/24*, [online] 8 December. Available at: <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n21/377/89/pdf/n2137789.pdf?token=ZAOfugPHOhz9xafwdN&fe=true>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2021d. The "Space2030" Agenda: space as a driver of sustainable development (Resolution on 25 October 2021). *United Nations A/RES/76/3*, [online] 28 October. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3945842?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century, 2003. *Organization for Security and Co-operation in Europe*, [online] 02 December. Available at: <<https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/17504.pdf>> [Accessed 10 July 2023].

Ullman, R.H., 1983. Redefining Security. *International Security*, [e-journal] 8 (1), pp.129-153. <https://doi.org/10.1162/isec.8.1.129>

UN General Assembly Resolutions Tables, n.d. *United Nations*. Available at: <<https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/>> [Accessed 21 July 2023].

United Nations Digital Library, n.d. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/?ln=en>> [Accessed 21 June 2023].

REFERENCES

Artiushyn, L.M. and Kostenko, H.F., 2003. *Teoretychni aspekty stratehii voiennoi bezpeky suspilstva i derzhavy* [Theoretical aspects of the military security strategy of society and the state]. Kharkiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav.

Craig, S.L., 2007. Traditional security threats. In: *Chinese perceptions of traditional and nontraditional security threats*. [online] Carlisle: SSI Strategic Studies Institute, pp.25-100. Available at: <<http://www.jstor.org/stable/resrep11968.6>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2014a. No first placement of weapons in outer space (Resolution on 2 December 2014). *United Nations A/RES/69/32*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/785136?ln=en>> [Accessed 10 July 2023].

СЛЮСАРЕНКО ІРИНА ЮРІЙВНА
СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА
ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ...

General Assembly, 2014b. The risk of nuclear proliferation in the Middle East (Resolution on 2 December 2014). *United Nations A/RES/69/78*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/785206?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2015a. Implementation of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction (Resolution on 7 December 2015). *United Nations A/RES/70/41*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/815276?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2015b. The risk of nuclear proliferation in the Middle East (Resolution on 7 December 2015). *United Nations A/RES/70/70*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/819075?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2016a. Preventing and combating illicit brokering activities (Resolution on 5 December 2016). *United Nations A/RES/71/36*, [online] 9 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/851962?ln=en>> [Accessed 10 July 2023].

General Assembly, 2016b. The risk of nuclear proliferation in the Middle East (Resolution on 5 December 2016). *United Nations A/RES/71/83*, [online] 16 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/853390?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2017. International cooperation in the peaceful uses of outer space (Resolution on 7 December 2017). *United Nations A/RES/72/77*, [online] 14 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1327071/>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2018a. Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security (Resolution on 5 December 2018). *United Nations A/RES/73/27*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1655670?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2018b. Role of science and technology in the context of international security and disarmament (Resolution on 5 December 2018). *United Nations A/RES/73/32*, [online] 11 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1655620?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2019. Role of science and technology in the context of international security and disarmament (Resolution on 12 December 2019). *United Nations A/RES/74/35*, [online] 18 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3846404?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2020a. Assistance to States for curbing the illicit traffic in small arms and light weapons and collecting them (Resolution on

7 December 2020). *United Nations A/RES/75/56*, [online] 14 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3895289?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2020b. Countering the threat posed by improvised explosive devices (Resolution on 7 December 2020). *United Nations A/RES/75/59*, [online] 14 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3895294?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

General Assembly, 2021a. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov (Resolution on 9 December 2021). *United Nations A/RES/76/70*, [online] 16 December. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3952032?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2021b. Review of the functioning of the reinvigorated resident coordinator system, including its funding arrangement (Resolution on 28 October 2021). *United Nations A/RES/76/4*, [online] 2 November. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3946803?ln=en>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2021c. Role of science and technology in the context of international security and disarmament (Resolution on 6 December 2021). *United Nations A/RES/76/24*, [online] 8 December. Available at: <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n21/377/89/pdf/n2137789.pdf?token=ZA0fugPHOhz9xafwdN&fe=true>> [Accessed 11 July 2023].

General Assembly, 2021d. The "Space2030" Agenda: space as a driver of sustainable development (Resolution on 25 October 2021). *United Nations A/RES/76/3*, [online] 28 October. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/3945842?ln=en>> [Accessed 12 July 2023].

OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century, 2003. *Organization for Security and Co-operation in Europe*, [online] 02 December. Available at: <<https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/17504.pdf>> [Accessed 10 July 2023].

Parakhonskyi, B.O., Yavorska, H.M. and Reznikova, O.A., 2013. *Mizhnarodne bezpekove seredovyshche: vyklyky i zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy* [International security environment: Challenges and threats to Ukraine's national security]. [online] Kyiv: National Institute for Strategic Studies. Available at: <https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2013-06/0626ks_dop.pdf> [Accessed 10 July 2023].

Slusarenko, I.Iu., 2020. Klasyfikatsiia zahroz bezpetsi na rehionalnomu ta subrehionalnomu rivniakh (na osnovi rezoliutsii Pershoho komitetu Heneralnoi

СЛЮСАРЕНКО ІРИНА ЮРІЙВНА
СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ НА
ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ОСНОВІ РЕЗОЛЮЦІЙ ПЕРШОГО КОМІТЕТУ...

Asamblei OON) [Classification of the security threats at the regional and subregional levels (Based on first committee resolutions of the United Nations General Assembly)]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 6, pp.126-139. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218779>
Тимків, Я.І., 2006. Особливості та класифікація сучасних загроз національній та міжнародній безпеці [Features and Classification of Modern Threats to National and International Security]. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, 11 (31), pp.176-183.

Ullman, R.H., 1983. Redefining Security. *International Security*, [e-journal] 8 (1), pp.129-153. <https://doi.org/10.1162/isec.8.1.129>

UN General Assembly Resolutions Tables, n.d. United Nations. Available at: <<https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/>> [Accessed 21 July 2023].

United Nations Digital Library, n.d. Available at: <<https://digitallibrary.un.org/?ln=en>> [Accessed 21 June 2023].

**ESSENTIALITY AND CLASSIFICATION OF INTERNATIONAL
SECURITY THREATS AT THE GLOBAL LEVEL
(BASED ON RESOLUTIONS OF THE UN GENERAL
ASSEMBLY FIRST COMMITTEE, 2014–2021)**

Iryna Sliusarenko

*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-3627>,
e-mail: i.sliusarenko@kubg.edu.ua,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine, 04070*

The article analyses texts of resolutions of the UN GA First Committee and highlights threats mentioned in these documents for the period 2014–2021.

The main objective of this research is to study the essentiality of security threats contained in the resolutions texts of the UN GA for the period 2014–2021, as well as to classify the identified threats. Methods of document analysis, content analysis and classification are applied in this study. On the whole, 800 documents are analysed. The content analysis of the English-language resolutions texts of the UN GA First Committee makes it possible to single out those documents that had the content related to threats. The method of document analysis allows to single out threats to international security and threats in general. The classification method helps all threats to be classified according to certain approaches. Two approaches to the classification of threats are distinguished: by realism and by power. According to the realism of the threats discussed in the texts of the documents, they can be classified as real and potential ones.

The following types can be distinguished according to the power of influence: the greatest threat to the survival of humanity; a threat to humanity and all living beings on Earth; a threat to humanity and the survival of civilisation; a threat to humanity; a global threat; a threat to international peace and security; a growing threat to international security; a threat to peace and security; a threat to achieving the goals of sustainable development; a threat to human health and environment; a threat to peace; a threat to security; a threat. On the basis of the conducted analysis, it can be stated that nuclear weapons are most often mentioned in the resolutions texts of the UN GA First Committee as a threat to international security.

Key words: the UN General Assembly; resolution text; threats to international security; classification.

**МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
ECONOMIC
RELATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306863
УДК 341.238:005.21:328.185]:316.77

МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

Лікарчук Наталія Василівна

*Докторка політичних наук, професорка кафедри
державного управління,*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-439X>,
e-mail: n.likarchuk@gmail.com,*

*Навчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
вулиця Академіка Ромоданова, 12/2, Київ, Україна, 04050*

Надіслано:

10.02.2024

Рецензовано:

20.02.2024

Прийнято:

21.02.2024

Для цитування:

Лікарчук, Н.В., 2024. Міжнародні стратегії протидії корупції: сутність та ефективність комунікативного підходу. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.72-83. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306863>.

Стаття присвячена вивченню ролі комунікативного підходу у впровадженні та здійсненні міжнародних стратегій протидії корупції, аналізує основні аспекти сутності корупції та висвітлює ключові елементи міжнародних стратегій, спрямованих на боротьбу із цим явищем. Авторка статті зосереджує увагу на важливості комунікативного підходу як ефективного інструменту у протидії корупції. Зокрема, розглядається роль ефективної комунікації у процесі формування глобальних стратегій та підходів до боротьби з корупцією, які слугують створенню сприятливого середовища для реформ та вдосконалення системи управління. Стаття висвітлює також практичні аспекти використання комунікативного підходу на міжнародному рівні у контексті боротьби з корупцією. Надаються приклади успішних стратегій та проєктів, де ефективна комунікація виявилася ключовим фактором у досягненні поставлених цілей.

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ:
СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

Загальний висновок статті підкреслює важливість інтеграції комунікативного підходу у міжнародні стратегії протидії корупції і його потенційну ефективність у створенні та утриманні систем, що призначені для запобігання та припинення корупційних практик. Стаття служить важливим внеском у розуміння та розвиток міжнародних підходів до боротьби з корупцією з використанням комунікативних стратегій. Авторка аналізує використання медіа, громадськості та інших комунікаційних інструментів для впливу на свідомість суспільства та формування позитивного ставлення до боротьби з корупцією. Особливо увага приділяється розробленню ефективних комунікаційних стратегій для залучення різних зацікавлених сторін, включаючи уряди, міжнародні організації, громадянське суспільство та бізнес-сектор.

Стаття також розглядає виклики і перешкоди, з якими можуть стикатися міжнародні організації та країни при впровадженні комунікативних стратегій протидії корупції. Особлива увага приділяється аспектам культурної специфіки та національного контексту, які можуть впливати на ефективність комунікаційних зусиль.

Ключові слова: міжнародні стратегії; корупція; міжнародні відносини; міжнародна антикорупційна конвенція; комунікативний підхід.

Вступ

Корупція є складним і масштабним явищем, яке порушує принципи справедливості, права та свободи громадян і загрожує стабільності суспільства та економічному розвитку. В сучасному світі, де взаємодія між країнами є невід'ємною частиною глобалізації, боротьба з корупцією стає важливим завданням для міжнародної спільноти. Тому міжнародні стратегії протидії корупції визначаються різноманітністю підходів та методів, однак серед них виокремлюється комунікативний підхід як ключовий інструмент у боротьбі із цим соціальним явищем (Hardy, 2024, p.17). Комунікативний підхід взаємодії міжнародних гравців є важливою складовою успішної стратегії, оскільки сприяє обміну інформацією, формуванню спільної свідомості та створенню ефективних механізмів протидії корупції.

Комунікативний підхід у сфері протидії корупції базується на взаємодії та обміні інформацією між державами, міжнародними організаціями, громадськістю й іншими зацікавленими сторонами (Карасаєв та Лікарчук, 2023, с.157). Цей підхід передбачає активне використання засобів масової інформації, публічних кампаній і технологій із метою виявлення, запобігання та припинення корупційних проявів. Важливо визначити

ефективність комунікативного підходу в контексті міжнародних стратегій протидії корупції. Дослідження показують, що високий рівень інформаційної прозорості та відкритості сприяє зменшенню корупції, оскільки збільшується відповідальність влади перед громадськістю і міжнародною спільнотою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останні дослідження та публікації в області міжнародних стратегій протидії корупції і їхньої ефективності у використанні комунікативного підходу підкреслюють важливість взаємодії між урядами, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами. Одним із ключових аспектів є активна роль громадянського суспільства у виявленні та реагуванні на корупційні практики через ефективний обмін інформацією з органами влади.

Крім того, дослідження підкреслюють важливість розвитку прозорості та відкритості в управлінні, що допомагає ускладнити корупційні схеми і створює умови для залучення громадськості до контролю за владою. Нові технології, такі як електронні платформи для звітності та моніторингу, також забезпечують більшу доступність і швидкість обміну інформацією між урядом та громадськістю.

Зокрема, останнім часом все більше досліджень зосереджуються на ролі соціальних медіа у протидії корупції та підвищенні громадської свідомості. За допомогою платформ, таких як Twitter, Facebook, а також спеціалізованих порталів та додатків громадяни можуть швидко обмінюватися інформацією про корупційні факти, сприяючи швидкому реагуванню і заохочуючи владу до відкритості та відповідальності.

Формулювання цілей статті

Ціль статті полягає у аналізі ефективності міжнародних стратегій протидії корупції із зосередженням на комунікативному підході як ключовому елементі. Стаття спрямована на висвітлення сутності та переваг цього підходу, а також на огляд найновіших досліджень і публікацій, що стосуються здійснення комунікаційних стратегій у боротьбі з корупцією. В основному акцентовано на взаємодії між урядовими органами, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами у вирішенні проблеми корупції через покращений обмін інформацією і використання комунікативних інструментів для підвищення свідомості громадськості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Міжнародні стратегії протидії корупції є важливим елементом сучасного глобального управління, оскільки корупція стала загрозою для ста-

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ:
СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

більності, розвитку і демократії в багатьох країнах (Rose-Ackerman ed., 2024, p.41). Поширення цього явища відзначається транснаціональними масштабами, і розв'язання проблеми вимагає спільних зусиль на міжнародному рівні. Один із ключових аспектів ефективної боротьби з корупцією – це розроблення і впровадження комплексних стратегій на міжнародному рівні, що охоплюють співпрацю країн, міжнародних організацій, громадянське суспільство та бізнес-середовище. Забезпечення прозорості, зміцнення правових систем, а також обмін інформацією та найкращими практиками можуть сприяти створенню умов для успішної боротьби з корупцією на міжнародному рівні.

Корупція – це системна проблема, яка впливає на розвиток суспільства й економіки, порушуючи принципи справедливості та рівності (Nelson and Afonso, 2024, p.112). Це явище проявляється в різних сферах – у владі, бізнесі, правосудді, охороні здоров'я, негативно впливаючи на життя громадян і загрожуючи стабільності держави. Однією з форм корупції є хабарі, які в обмін на послуги або прийняття рішень передаються посадовим особам, -зі свого боку, це порушує прозорість та справедливість процесів, сприяє неправомірним рішенням і веде до втрати довіри громадян до владних структур. Ще однією формою корупції є неправомірне застосування публічних ресурсів, коли гроші, призначені на розвиток і соціальні потреби, спрямовуються на особисті потреби чиновників або використовуються неефективно, тому це призводить до зростання соціальної нерівності та погіршує якість життя населення. Корупція також впливає на правосуддя, коли виникає можливість втручання в судові процеси та прийняття судових рішень на користь тих, хто має достатні ресурси для впливу, й це порушує принцип рівності перед законом і створює враження безкарності для тих, хто залучений до корупційних схем. Жодна окрема реформа сама по собі не зменшить корупцію, і більшість змін вимагають інших рішень для підтримки їх впровадження.

Відзначимо, що саме превенція є основою боротьби з корупцією – інституції і практики, які зменшують можливості та стимули для корупційних дій, ґрунтуються на принципах доброго управління: ефективності, прозорості, безпристрасності, відповідальності. Але жоден режим превенції не може бути ідеальним. Заходи щодо виявлення корупції допомагають визначити порушення правил і нормативів, а заходи щодо виконання слідкують за розслідуваннями та санкціями для тих, хто виявиться учасником корупційних дій. Тому саме санкції завершують цикл відповідальності. Вони можуть бути кримінальними, адміністративними, політичними або соціальними (Anderson, Jones and Kovacic, 2024, p.316) (Рис. 1).

Рис. 1. Міжнародна система боротьби з корупцією

Тому на міжнародному рівні були розроблені відповідні програми та стратегії щодо боротьби з корупцією (Рис. 2). Але не кожна програма буде бажати або потребувати втручання в усі аспекти реформ щодо протидії корупції.

Рис. 2. Міжнародні підходи до протидії корупції

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ:
СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

Боротьба з корупцією вимагає комплексного підходу, залучення громадянського суспільства, посилення прозорості владних структур та зміни в законодавстві. Завданням суспільства є створення умов, що ускладнюють виникнення корупційних схем, та покарання винних осіб, які підривають розвиток і стабільність суспільства.

Міжнародні стратегії протидії корупції є важливим інструментом для забезпечення чесності та прозорості у глобальній спільноті. Основна мета цих стратегій полягає в об'єднанні зусиль країн і міжнародних організацій для зменшення корупції як національного, так і міжнародного рівнів. Один з ефективних напрямів – це створення міжнародних конвенцій і угод, які визначають стандарти та механізми боротьби з корупцією. Один із прикладів – United Nations Convention against Corruption (UNCAC (United Nations, 2004)). UNCAC був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 2003 році і є єдиним універсальним міжнародним інструментом, спрямованим на протидію корупції. До UNCAC приєдналися багато країн, а сам документ визначає конкретні заходи та стратегії для попередження корупції в різних сферах, таких як публічний сектор, судова система, лобювання, міжнародна співпраця. Держава, яка активно впроваджує стратегії протидії корупції за допомогою UNCAC, – Швеція. Ця країна відома своєю високою рівністю та прозорістю у владі. Вона активно залучає громадян до контролю за діяльністю державних органів та використовує різні механізми для попередження корупції, такі як прозорі закупівлі, високий стандарт етичної поведінки в державних установах і система відкритості фінансової інформації владних осіб. Цікаво, що у Швеції існує організація «Ombudsman», яка відповідає за прийняття скарг на недоліки у роботі органів влади та допомагає в їх вирішенні, сприяючи встановленню високих стандартів етичної поведінки і прозорості (Brooks, 1910, p.153).

Крім того, співпраця між правоохоронними органами і обмін інформацією між країнами грають ключову роль у виявленні та припиненні міжнародних корупційних схем. Важливо враховувати також роль громадського суспільства і неурядових організацій у сприянні прозорості та нагляду за діяльністю урядів. Міжнародні стратегії протидії корупції повинні бути всебічними та узгодженими, адже тільки спільні зусилля можуть значно вплинути на цю проблему, яка трансцендує національні кордони.

Відповідно до вище відзначеного, протидія корупції на міжнародному рівні – це важлива глобальна проблема, і існують різні міжнародні стратегії та ініціативи для боротьби із цим явищем, а саме:

1. У рамках ООН діє UNCAC, що зміцнює правову систему та інституції в країнах для ефективного боротьби з корупцією.

2. Всесвітній банк активно підтримує програми, спрямовані на зменшення корупції в різних країнах. Вони фінансують проекти з покращення управління, забезпечення прозорості та раціоналізації бюджетних процесів.

3. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) та країни G20 активно співпрацюють у боротьбі з корупцією. Вони встановлюють стандарти, надають рекомендації та сприяють обміну досвідом між країнами.

4. Міжнародні та регіональні центри, такі як Transparency International, працюють над вивченням корупції і надають рекомендації для її подолання.

6. International Monetary Fund надає фінансову підтримку країнам, але часто встановлює умови, пов'язані з реформами управління та боротьбою з корупцією.

7. United Nations Development Programme активно сприяє проектам і програмам, спрямованим на збільшення ефективності управління та зменшення корупції у країнах розвитку (Picci, 2024, p.95).

В сучасних умовах міжнародні стратегії протидії корупції часто включають комунікативний підхід для підвищення ефективності. Комунікація в цьому контексті грає ключову роль у формуванні свідомості, мобілізації громадської підтримки та сприянні зміні установок щодо корупції. Тому науковці у своїх дослідженнях виокремлюють аспекти комунікативного підходу в міжнародних стратегіях протидії корупції:

1. Забезпечення доступу до інформації щодо рівня корупції, її наслідків та заходів, призначених для її боротьби, зі свого боку, це може включати публікацію звітів, проведення кампаній і використання нових технологій для забезпечення доступності інформації.

2. Залучення громадськості через комунікативні засоби для створення широкої підтримки у боротьбі з корупцією. Медіа, соціальні мережі та інші канали громадської інформації можуть грати ключову роль у мобілізації суспільства.

3. Забезпечення ефективності каналів для повідомлень про корупційні випадки, включаючи анонімні й захищені від репресій механізми, тому це може включати створення гарячих ліній, електронних платформ та інших інструментів для звертання громадян.

4. Розвиток міжнародних механізмів співробітництва та обміну інформацією між країнами для виявлення і протидії транскордонній корупції.

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ:
СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

5. Активна комунікація з боку влади стосовно заходів, які вживаються для боротьби з корупцією, і відповідальності перед громадськістю, адже це може зменшити рівень недовіри та сприяти створенню довіри до владних структур.

6. Розвиток освітніх кампаній і навчальних програм, спрямованих на підвищення рівня свідомості щодо шкідливості корупції та важливості її протидії (Sousa and Coroado eds., 2024, p.229).

Саме тому сьогодні міжнародні стратегії протидії корупції включають комунікативний підхід для підвищення ефективності заходів у цій сфері. Цей підхід передбачає використання різноманітних комунікативних інструментів для формування свідомості, мобілізації громадської підтримки та зміни установок щодо корупції. Інформаційна прозорість, залучення громадськості, ефективність антикорупційних повідомлень та міжнародне співробітництво виступають ключовими елементами цього підходу.

Додатково, проактивна комунікація влади та різні ініціативи спрямовані на свідоме розуміння наслідків корупції (Likarchuk et al., 2022, p.13). Створення сприятливого комунікативного клімату, який поєднує зусилля влади, громадян та міжнародних партнерів, є важливим для забезпечення успішного впровадження антикорупційних заходів і підтримки сталого подолання цього серйозного виклику.

Висновки

У висновках можна визначити, що міжнародні стратегії протидії корупції вимагають комплексного підходу, в якому комунікативний аспект відіграє важливу роль. Комунікативний підхід, спрямований на активний обмін інформацією між урядом, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами, виявляється ефективним інструментом у створенні прозорого і відкритого суспільного середовища. Дослідження та аналіз останніх публікацій свідчать про те, що взаємодія через комунікативний підхід допомагає виявляти корупційні практики, сприяє швидкому реагуванню на них і збільшує громадську участь у боротьбі із цим негативним явищем. Забезпечення доступу до інформації, взаємодія зі ЗМІ та розвиток електронних платформ сприяють не лише усуненню корупції, а й формують культуру відкритості та відповідальності серед урядових інституцій і громадян.

Крім того, важливо визначити, що комунікативний підхід також слугує підвищенню ефективності міжнародних стратегій протидії корупції через залучення бізнес-сектору та міжнародних партнерів. Відкритість і обмін інформацією можуть стати каталізаторами для встановлення нових стандартів у сфері бізнесу та підвищення ступеня відповідальності корпорацій перед громадськістю і владою. Ключовою думкою є те, що комунікативний

підхід не тільки сприяє виявленню та припиненню корупційних практик, але і впливає на формування нового етичного клімату в суспільстві. Це стає можливим завдяки активній взаємодії між урядовими структурами і громадськістю, що позитивно впливає на побудову довіреного відношення та спільної відповідальності в боротьбі з корупцією.

Таким чином, впровадження ефективного комунікативного підходу у міжнародні стратегії протидії корупції є важливим елементом вдосконалення боротьби із цим явищем і сприяє будівництву більш прозорого та довіреного суспільства.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Карасаєв, С.У. та Лікарчук, Н.В., 2023. Міжнародні аспекти використання інформаційних технологій у державному управлінні. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 12, с.151-163. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.12.2023.292411>
- Anderson, R., Jones, A. and Kovacic, W., 2024. *Combating Corruption and Collusion in Public Procurement: A Challenge for Governments Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.
- Brooks, R.C., 1910. *Corruption in American politics and life*. New York: Dodd, Mead and company.
- Hardy, A., 2024. *Corruption: Corruption Revealed: Navigating Power and Deceit in a World of Hidden Agendas*. [e-Book] Kindle Unlimited. Available at: <best.bookcenter.club/?book=B0CROLLHX2B> [Accessed 29 January 2024].
- Likarchuk, N., Andrieieva, O., Likarchuk, D. and Bernatskyi, A., 2022. Impression Marketing as a Tool for Building Emotional Connections in the Public Administration Sphere. *Studies in Media and Communication*, [e-journal] 1, pp.9-16. <https://doi.org/10.11114/smc.v10i1.5463>
- Nelson, K.L. and Afonso, W., 2024. *Municipal Corruption. From Policies to People*. [e-Book] New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003267775>
- Picci, L., 2024. *Rethinking Corruption: Reasons Behind the Failure of Anti-Corruption Efforts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose-Ackerman, S. ed., 2024. *Public Sector Performance, Corruption and State Capture in a Globalized World*. New York: Routledge.
- Sousa, L. and Corrado, S. eds., 2024. *Elgar Encyclopedia of Corruption and Society*. Camberley: Edward Elgar Publishing.
- United Nations Office on Drugs and Crime, 2004. *United Nations Convention against Corruption*. [online] New York: United Nations. Available at: <<https://>

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ:
СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf
[Accessed 29 January 2024].

REFERENCES

Anderson, R., Jones, A. and Kovacic, W., 2024. *Combatting Corruption and Collusion in Public Procurement: A Challenge for Governments Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.

Brooks, R.C., 1910. *Corruption in American politics and life*. New York: Dodd, Mead and company.

Hardy, A., 2024. *Corruption: Corruption Revealed: Navigating Power and Deceit in a World of Hidden Agendas*. [e-Book] Kindle Unlimited. Available at: <best-bookcenter.club/?book=B0CRLHX2B> [Accessed 29 January 2024].

Karasaiev, S.U. and Likarchuk, N.V., 2023. Mizhnarodni aspekty vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u derzhavnomu upravlinni [International Aspects of Information Technologies Usage in Public Management]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 12, pp.151-163. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.12.2023.292411>

Likarchuk, N., Andrieieva, O., Likarchuk, D. and Bernatskyi, A., 2022. Impression Marketing as a Tool for Building Emotional Connections in the Public Administration Sphere. *Studies in Media and Communication*, [e-journal] 1, pp.9-16. <https://doi.org/10.11114/smc.v10i1.5463>

Nelson, K.L. and Afonso, W., 2024. *Municipal Corruption. From Policies to People*. [e-Book] New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003267775>

Picci, L., 2024. *Rethinking Corruption: Reasons Behind the Failure of Anti-Corruption Efforts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rose-Ackerman, S. ed., 2024. *Public Sector Performance, Corruption and State Capture in a Globalized World*. New York: Routledge.

Sousa, L. and Corrado, S. eds., 2024. *Elgar Encyclopedia of Corruption and Society*. Camberley: Edward Elgar Publishing.

United Nations Office on Drugs and Crime, 2004. *United Nations Convention against Corruption*. [online] New York: United Nations. Available at: <https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf> [Accessed 29 January 2024].

**INTERNATIONAL ANTI-CORRUPTION STRATEGIES:
ESSENCE AND EFFICIENCY OF THE COMMUNICATIVE APPROACH**

Natalia Likarchuk

*Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of Public Administration,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-439X>,
e-mail: n.likarchuk@gmail.com,
Educational and Scientific Institute of Public Administration
and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, 04050*

This article is devoted to the study of the role of communicative approach in implementing and executing international strategies to counteract corruption. It analyses fundamental aspects of corruption essence, and highlights key elements of international strategies aimed at combating this phenomenon. The author of this research focuses on the importance of the communicative approach as an effective tool in the fight against corruption. In particular, the role of effective communication in the process of forming global strategies and approaches in coping with corruption is studied, which serve for creating a favorable environment for reforms and improvement of the governance system. The article also highlights practical aspects of applying a communicative approach on the international level, in the context of anti-corruption fight. Examples of successful strategies and projects where effective communication is a key factor in achieving set objectives are provided.

The general conclusion of the article emphasises the significance of integrating the communicative approach into international anti-corruption strategies, and its potential efficiency in forming and maintaining systems designed to prevent and halt corruption practices. The study serves as an important contribution to understanding and advancing international approaches to fight against corruption using communicative strategies. The author analyses the use of media, public and other communicative tools to influence collective consciousness, and ground a positive attitude toward anti-corruption fight. Special attention is given to the development of effective communication strategies for engaging various stakeholders, including

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА
МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ:
СУТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

governments, international organisations, civil society and business sector. Additionally, the article examines challenges and obstacles that international organisations and countries can face in implementing communicative strategies against corruption. Particular emphasis is placed on the aspects of cultural specificity and national context that can impact the effectiveness of communicative efforts.

Key words: international strategies; corruption; international relations; international anti-corruption convention; communicative approach.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306866
УДК 330.55:572.1/.4

**ДОМІНАНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ
ТУРБУЛЕНТНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ**

Тулай Оксана Іванівна^{1а},
Карпишин Наталія Іванівна^{2а},
Ференс Богдан Володимирович³

Надіслано:

11.10.2023

Рецензовано:

15.10.2023

Прийнято:

15.12.2023

¹Докторка економічних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-7046>,
e-mail: oksanatulai@gmail.com

²Кандидатка економічних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5264-1200>,
e-mail: nkarpyshyn@gmail.com

³Кандидат політичних наук, доцент,
заступник секретаря Української частини
Парламентського комітету асоціації між Україною та ЄС,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3246-8571>,
e-mail: ferensb@gmail.com

^аЗахідноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна, 46020

Для цитування:

Тулай, О.І., Карпишин, Н.І. та Ференс, Б.В., 2024. Домінанти збереження та розвитку людського потенціалу в умовах турбулентності глобального світу. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.84-98. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306866>.

У статті досліджено сучасні тенденції людського розвитку та проаналізовано Топ-10 країн за рейтингом індексу людського розвитку. З'ясовано, що прогресивні країни світу докладають чимало зусиль

© Тулай, О.І., 2024

© Карпишин, Н.І., 2024

© Ференс, Б.В., 2024

для втілення в життя концепції людського розвитку, про що свідчить постійне зростання індексу людського розвитку (ІЛР) з 1990 року. Однак пандемія COVID-19, яка негативно вплинула на людський розвиток, показала неготовність і вразливість сучасного суспільства до невідомих глобальних викликів. Мета статті – дослідження динаміки і складових індексу людського розвитку в країнах світу та окреслення актуальних векторів сучасних урядових політик щодо людського розвитку в умовах невизначеності й ризиків глобального світу. У статті використано метод критичного аналізу наукової літератури, який дозволив вивчити концепцію людського розвитку і оцінити методологію його розрахунку. Методи аналізу, синтезу і порівняння було застосовано при визначенні динаміки ІЛР та його складових у Топ-10 рейтингових країнах світу. Метод системного аналізу дав змогу глибше вивчити об'єкт дослідження у сукупності різних факторів, що впливають на людський розвиток. Наукова новизна статті полягає в тому, що проаналізовано сучасні тенденції людського розвитку та окреслено домінанти його збереження в умовах глобальної невизначеності. Висновки. З'ясовано, що для країни недостатньо мати високе значення такої складової ІЛР, як ВНД на душу населення, а потрібне всебічне зростання всіх компонентів людського розвитку, особливо тих, що стосуються освіти та здоров'я населення. Наголошено, що новий комплекс невизначеності, який виник у сучасному глобальному світі внаслідок кліматичної кризи, технологічних змін та зростання поляризації в суспільстві, несе особливу загрозу людському розвитку. У цьому контексті актуальними мають стати політики, зосереджені на інвестиціях, страхуванні та інноваціях, які допоможуть державам і населенню зорієнтуватися в час невизначеності.

Ключові слова: людський розвиток; індекс людського розвитку; невизначеність.

Вступ

Для кожної розвиненої країни зростання показника людського розвитку є пріоритетним завданням урядової політики та стратегією економічного зростання. Людський розвиток є важливим компонентом соціальної складової сталого розвитку, яка спрямована на викорінення бідності, соціальної ізоляції, удосконалення освіти, охорони здоров'я, культури, дотримання прав і свобод людини та підвищення людського потенціалу. Людський розвиток відбувається тоді, коли люди мають можливість максимально розвивати свій потенціал і творчо та продуктивно жити у гармонії із природою та соціумом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Концепції людського розвитку та досвід зарубіжних країн досліджували і вивчали відомі українські науковці: О. Грішнова (2006), Е. Лібанова (2010), М. Нагірняк, У. Швед (2014), В. Никифоренко (2018), В. Радченко (2016), О. Соснін, В. Воронкова, М. Ажажа (2006), А. Ставицький, В. Сачко (2020), Л. Тимошенко, С. Сардак, О. Більська (2010), О. Тулай (2016) та інші.

Формулювання цілей статті

Незважаючи на певні наукові досягнення та розроблення щодо забезпечення людського розвитку, ця проблематика потребує подальших досліджень. Особливо цей аспект актуалізується в сучасному світі, який постійно переживає кризи, що негативно відображається на показниках людського розвитку і потребує пошуку нових політик протистояння майбутнім загрозам і можливим викликам для суспільства.

Тому основною метою статті є аналіз динаміки і складових індексу людського розвитку в країнах світу та окреслення актуальних векторів сучасних урядових політик щодо людського розвитку в умовах невизначеності й ризиків глобального світу. У статті використано низку методів дослідження, які дозволили розглянути людський розвиток у динаміці та всебічному розвитку. Метод критичного аналізу наукової літератури допоміг вивчити концептуальні ідеї людського розвитку і оцінити методологію його розрахунку, зокрема, індексу людського розвитку (ІЛР). Інші загальні методи наукових та емпіричних досліджень, а саме аналізу, синтезу і порівняння, було використано для визначення динаміки ІЛР та його складових у Топ-10 рейтингових країнах світу. Метод системного аналізу дав змогу глибше вивчити об'єкт дослідження у сукупності різних факторів, що впливають на людський розвиток, та з'ясувати подальші політики вирішення проблем у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження

Концепція людського розвитку виникла наприкінці ХХ століття і стала новою парадигмою суспільного розвитку, яка сформувала сукупність поглядів та переконань щодо необхідності розвитку людини – підвищення рівня її освіченості та кваліфікації; збереження здоров'я та покращення якості життя, забезпечення прав і свобод та захисту людської гідності.

© Тулай, О.І., 2024

© Карпишин, Н.І., 2024

© Ференс, Б.В., 2024

**ТУЛАЙ ОКСАНА ІВАНІВНА, КАРПИШИН НАТАЛІЯ ІВАНІВНА,
ФЕРЕНС БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ
ДОМІНАНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ...**

«Концепція людського розвитку базується на принципі: економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки. Якими б не були темпи економічного зростання, суспільного прогресу не буде, якщо не реалізуються три основні можливості для людини: прожити довготривале і здорове життя; набути, розширювати й оновлювати знання; мати доступ до таких засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя» (Тулай, 2016, с.21). За такого підходу добробут людини оцінюється не лише за показником рівня доходу на душу населення, а й за можливостями вибору здійснення економічної чи громадської діяльності та доступу до послуг сфери охорони здоров'я, освіти, культури.

Концептуальні ідеї про людський розвиток отримали підтримку в ООН, і, починаючи з 1990 року, Програма розвитку ООН (ПРООН) почала публікувати глобальні доповіді про людський розвиток (Human Development Report). Над цими звітами працює велика група провідних науковців та практиків Офісу звітів про людський розвиток Human Development Report Office (HDRO). Саме в цих доповідях можна знайти найактуальнішу інформацію про людський розвиток у світі, індекс людського розвитку (ІЛР), індекси гендерних розривів, нерівності, бідності; дані про розширення прав та можливостей жінок, екологічну і соціально-економічну стійкість тощо.

Індекс людського розвитку вважається спрощеним, оскільки охоплює лише частину того, що передбачає людський розвиток, і не відображає таких важливих аспектів, як нерівність, бідність, безпека людини, розширення її прав та можливостей тощо. Він є сумарним показником досягнень у таких основних напрямках людського розвитку: здоров'я і тривалість життя, освіта та рівень життя.

Здоров'я населення оцінюється за показником середньої очікуваної тривалості життя при народженні (Life expectancy at birth) і обчислюється як середнє число років, які змогли б прожити новонароджені, якби їм довелося прожити життя під впливом статевих показників смертності, що переважали на момент їхнього народження, впродовж певного року в країні. Цей показник узагальнює структуру смертності, яка переважає в усіх вікових групах – дітей і підлітків, дорослих і людей похилого віку.

Як видно з даних таблиці 1, серед Топ-10 країн світу за індексом людського розвитку середня очікувана тривалість життя при народженні є найвищою у Гонконгу (Китай) – 85,5 років. Однак у загальному рейтингу Гонконг посідає 4 місце, оскільки поступається за іншими складовими ІЛР.

Таблиця 1

Топ-10 країн світу за індексом людського розвитку у 2021 році

	Країна	Індекс людського розвитку (ІЛР)	Середня очікувана тривалість життя при народженні (років)	Очікувані роки навчання (років)	Середні роки навчання (років)	Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення (\$)
1	Швейцарія	0,962	84,0	16,5	13,9	66 933
2	Норвегія	0,961	83,2	18,2	13,0	64 660
3	Ісландія	0,959	82,7	19,2	13,8	55 782
4	Гонконг, Китай	0,952	85,5	17,3	12,2	62 607
5	Австралія	0,951	84,5	21,1	12,7	49 238
6	Данія	0,948	81,4	18,7	13,0	60 365
7	Швеція	0,947	83,0	19,4	12,6	54 489
8	Ірландія	0,945	82,0	18,9	11,6	76 169
9	Німеччина	0,942	80,6	17,0	14,1	54 534
10	Нідерланди	0,941	81,7	18,7	12,6	55 979

Джерело: *Human Development reports, n.d*

Рівень освіти населення у складі індексу людського розвитку оцінюють за двома показниками:

I. Очікувані роки навчання (Expected years of schooling) – це кількість років, які дитина шкільного віку, як передбачається, проведе в школі чи університеті (в тому числі, повторні роки навчання). Це сума вікових коефіцієнтів охоплення початковою, середньою, передвищою та вищою освітою. За цим показником у десятці найкращих лідує Австралія зі значенням 21,1 років.

II. Середні роки навчання (Mean years of schooling) – це середня кількість повних років навчання населення досліджуваної країни віком 25 років і старше (за винятком повторних років навчання). Показник відображає рівень навчок і компетенцій населення країни. Найвище значення цього показника в Німеччині – 14,1 років, що вказує на велику частку освіченого дорослого населення, тоді як середній світовий показник становить 8,7 років. Цей показник інформує про ефективність системи освіти та її вплив на формування людського капіталу.

© Тулай, О.І., 2024

© Карпишин, Н.І., 2024

© Ференс, Б.В., 2024

**ТУЛАЙ ОКСАНА ІВАНІВНА, КАРПИШИН НАТАЛІЯ ІВАНІВНА,
ФЕРЕНС БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ
ДОМІНАНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ...**

Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення – це показник, який входить до складу ІЛР і характеризує рівень економічного благополуччя країни. Не завжди країни з високим рівнем ВНД на душу населення можуть отримувати відповідні результати в людському розвитку. Зокрема, Катар, який має високий рівень ВНД на душу населення, в рейтингу за індексом людського розвитку посідає 42 місце, США – 21, а Ліхтенштейн і Люксембург – 16 та 17 місця відповідно. В цьому випадку значення інших складових ІЛР, які стосуються тривалості життя і освіти, занижують рейтинг країн, яким слід розробляти нові політики, що сприяють досягненню гідного рівня розвитку людського капіталу.

Як видно з даних табл. 2, Швейцарія, Норвегія та Ісландія тримають першість у рейтингу ІЛР вже понад 30 років.

Із 2015 року Ірландії вдалося значно покращити свої позиції, тоді як Німеччина до 2021 року погіршила свій рейтинг на 5 пунктів. За 1990–2021 рр. майже всім країнам вдалось покращити значення ІЛР, за винятком 2020 р.. В цей період прогрес у людському розвитку через вплив пандемії пішов у зворотний бік, і у понад 90 % країн спостерігалось зниження значення показника ІЛР. Вперше в історії глобальний індекс людського розвитку (ІЛР) знизився удвічі (Human Development Report 2021/2022, 2022).

Таблиця 2

**Динаміка індексу людського розвитку (ІЛР) Топ-10 країн
за 1990–2021 рр.**

	Країна	1990	2000	2010	2015	2018	2019	2020	2021	Зміни у рейтингу 2015–2021
1	Швейцарія	0,851	0,887	0,942	0,954	0,959	0,962	0,956	0,962	0
2	Норвегія	0,838	0,913	0,941	0,953	0,962	0,961	0,959	0,961	0
3	Ісландія	0,811	0,871	0,902	0,945	0,959	0,960	0,957	0,959	0
4	Гонконг, Китай	0,788	0,851	0,907	0,935	0,949	0,952	0,949	0,952	3
5	Австралія	0,865	0,896	0,923	0,933	0,941	0,941	0,947	0,951	3
6	Данія	0,834	0,889	0,913	0,936	0,942	0,946	0,947	0,948	0
7	Швеція	0,810	0,904	0,910	0,937	0,942	0,947	0,942	0,947	-2
8	Ірландія	0,737	0,847	0,904	0,925	0,937	0,942	0,943	0,945	6
9	Німеччина	0,829	0,889	0,926	0,938	0,945	0,948	0,944	0,942	-5
10	Нідерланди	0,847	0,893	0,917	0,932	0,939	0,943	0,939	0,941	-1

Джерело: Human Development reports, n.d

На погіршення показника негативно вплинули: пандемія COVID-19, яка й досі є непередбачуваною і може викликати нові небезпеки; нестабільна геополітична ситуація (війна в Україні та в інших країнах); кліматичні та екологічні загрози; зростаюча нерівність і широкомасштабна політична поляризація у світі; високий рівень стресу в населення, оскільки негативні погляди людей на життя та майбутнє досягли безпрецедентного рівня. Ще до пандемії шестеро із семи людей у світі відчували невпевненість у багатьох аспектах свого життя, причому навіть у країнах із високим показником ІЛР.

Останнім часом висновки звітів про людський розвиток Human Development Report Office (HDRO) стають все більш тривожними. Якщо в першому звіті про людський розвиток проголошувалося, що «люди є справжнім багатством націй», то через 30 років у звіті за 2020 рік було зазначено, що «люди стали основною силою, що спричиняє небезпечні зміни на планеті» (Human Development Report 2020, 2020). А останній опублікований звіт про людський розвиток за 2021–2022 рр., який вийшов під заголовком «Невизначені часи, нестабільне життя: формування нашого майбутнього у світі, що змінюється», починається із фрази: «Ми живемо в світі тривог...» (Human Development Report 2021/2022, 2022).

Науковці зазначають, що сьогодні виник новий контекст невизначеності, який має загрозливу форму.

Невизначеність – це не нове явище в суспільстві, яке і раніше стикалося з війнами, пандеміями та масовими стихійними лихами. Однак сьогодні, крім поточних викликів суспільного розвитку, з'явилися нові, взаємодіючі у глобальному масштабі, джерела невизначеності, які утворюють новий більш загрозливий багатомірний її тип.

Новими видами невизначеності, які в сукупності з повсякденням спричиняють непевні часи і нестабільне життя в суспільстві, є:

1. Небезпечні планетарні зміни, що виникли в еру антропоцену. Так, останнім часом у світі спостерігається посилення кліматичної кризи, а саме: все більше рекордних температур, посух, пожеж і екстремальних штормів. Крім цього, непередбачуваними для людства є наслідки знищення біорізноманіття, коли понад 1 мільйону видів рослин і тварин загрожує зникнення, і невідомо, як це вплине на масштаби вирощування продуктів харчування та інших сільськогосподарських товарів. Інтенсифікація урбанізації та сіль-

ськогосподарського виробництва зруйнувала ліси, водно-болотні угіддя та луки настільки, що кількість матеріалів, створених людиною, таких як бетон і асфальт, тепер переважають біомасу Землі.

2. Прагнення до кардинальних суспільних перетворень. Сьогоднішні суспільні трансформації подібні до тих, що відбуваються під час переходу від одного типу суспільства до іншого (а саме, від індустріального до інформаційного). Останні технологічні зміни – штучний інтелект, соціальні мережі, інші нові технології – кардинально змінюють життя і випереджають людську здатність розуміти суспільні наслідки, що також може бути руйнівним для суспільства.

3. Посилення політичної та іншої поляризації між країнами і всередині них. Наукові дослідження показують, що в часи невизначеності, наприклад, фінансової кризи, зростає підтримка політичних крайнощів та радикальних ідеологій, що розколюють суспільство та мають згубний вплив на демократичні свободи і права людини. Війни також додають невизначеності в життя і перешкоджають інвестиціям у людський розвиток. Кількість людей, які живуть на територіях, уражених насильницьким конфліктом, досягала рекордного рівня ще до війни в Україні. Тому поляризація в поєднанні з погіршенням демократичних характеристик політичних систем зростає. Це викликано нестримним поширенням дезінформації, яка залишає різні групи з різними вибраними фактами, тим самим додаючи ще один рівень невизначеності, коли люди не знають, чому вірити. Як наслідок, існує загальне відчуття відсутності довіри та розколу всередині та між суспільствами (Mahajan, 2023).

На думку експертів, щодо підвищення показників людського розвитку в умовах, які характеризуються ризиком і невизначеністю, сучасні політики мають базуватися на заходах, сфокусованих на інвестиціях у відновлювальні джерела енергії та побудову стійких систем охорони здоров'я, готових протистояти можливим пандеміям. Також важливе місце має відводитися страхуванню, за допомогою якого можна буде захистити суспільство у разі піднесення чи падіння у час невизначеності. Особливу увагу сучасним урядам слід приділяти розвитку інновацій (технологічних, економічних, культурних), які допоможуть сформувати потенціал для реагування на можливі майбутні кризи.

Інвестиції в готовність протистояти глобальним потрясінням та кризам є важливими вкладеннями, які окупляться суспільству в майбутньому і допоможуть зменшити тиск на планеті. Передусім це інвестиції в людей, фінансові та природні ресурси, які допоможуть пом'якшити наслідки можливих криз (розвиток відновлюваної енергетики, розроблення вакцин;

сейсмологію; збереження біорізноманіття; сприяння та захист прав людини). Додаткові інвестиції в розвиток систем соціального захисту також можуть допомогти населенню частково упоратись із проблемами глобального походження (про це свідчить досвід деяких країн Латинської Америки в останні десятиліття).

Успішний досвід розроблення протиковідної вакцини показав, що уряди, бізнес і наукові кола можуть ефективно співпрацювати під час кризи. Уряди здійснювали інвестування у виробничі потужності та приватні дослідження і розроблення, збільшивши таким чином імовірність їхньої успішності. Сполучені Штати Америки та Німеччина були найбільшими інвесторами в дослідження та у розроблення вакцин, надавши близько 2 млрд доларів та 1,5 млрд доларів США відповідно фармацевтичним компаніям. Фактично COVID-19 став рушієм технологічного прогресу у розробленні вакцин проти хвороб майбутнього (Human Development Report 2021/2022, 2022).

Що стосується страхування, то цей інструмент допомагає захистити від випадковості невизначеного світу і підвищити рівень людської безпеки. Пандемія COVID-19 показала недостатність охоплення населення соціальним страхуванням і необхідність розширення цього сектора у глобальних масштабах. Хоча у XX столітті програми соціального страхування, що фінансуються державою, поширилися по всьому світу. Державні витрати на соціальне забезпечення в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зросли від 0,4 % ВВП у 1980 році до 18,6 % у 2017 році. Приватні (обов'язкові та добровільні) витрати на соціальне страхування також зросли в останні десятиліття від 1,1 % ВВП у країнах ОЕСР у 1980 році до 2,1 % у 2017 році, сягаючи понад 10 % у Нідерландах, Швейцарії та Сполучених Штатах (Human Development Report 2021/2022, 2022). Особливої популярності набули такі універсальні базові послуги, як охорона здоров'я та освіта.

І все ж сьогодні суспільству потрібні нові моделі страхування, які б реагували на складні комплексні ризики, що охоплюють цілі географічні регіони, покоління та завдають шкоди екології. Важливо розширяти і регулювати ринок страхування в напрямку захисту від певних ринкових провалів у сфері страхування (включаючи моральний ризик і несприятливий вибір).

Технологічні, економічні та культурні інновації також є життєво важливими в політиці реагування на невідомі виклики, з якими в майбутньому

**ТУЛАЙ ОКСАНА ІВАНІВНА, КАРПИШИН НАТАЛІЯ ІВАНІВНА,
ФЕРЕНС БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ
ДОМІНАНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ...**

зіткнеться людство. Урядова політика має вирішальне значення в розвитку інновацій та формуванні політичних стимулів до активного міжнародного партнерства. Уряди мають стати рушійною силою та активними партнерами з розроблення, розповсюдження і впровадження нових технологій у сфері медицини, відновлювальної енергії, харчової та водної безпеки тощо. Важливими державними заходами мають стати боротьба з дезінформацією, захист прав та свобод людей.

Висновки

Концептуальні засади людського розвитку, визначені в першій Доповіді про людський розвиток, не змінилися з 1990 року. Як і раніше, ця концепція зосереджена на житті, свободах і здібностях людей, які мають бути основним критерієм для оцінки розвитку країни, а не тільки за показниками економічного зростання.

Аналізуючи значення індексу людського розвитку в країнах світу, можна зробити висновок, що існують відмінності в рівні очікуваної тривалості життя при народженні, очікуваної і середньої тривалості навчання та рівня валового національного доходу (ВНД) на душу населення. ІЛР представляє середнє геометричне усіх цих елементів, і, як з'ясувалося, країни недостатньо мати максимальне значення одного з них, щоб мати високий рейтинг ІЛР. Зокрема, до Топ-10 за рівнем ІЛР не увійшли країни з найвищим розміром ВНД на душу населення (Сінгапур, Ліхтенштейн, Люксембург, США та ін.). Щоб забезпечити всебічне зростання всіх компонентів ІЛР, країни мають удосконалювати політику, спрямовану на розширення можливостей вибору людей, їхньої освіти та здоров'я і розробляти реалістичні та актуальні стратегії, закони, плани дій, дорожні карти, які охоплюватимуть весь спектр навичок, компетенцій та інтересів, що формують людський розвиток.

У період 1990–2021 рр. на глобальному рівні спостерігалось позитивне зростання ІЛР, однак у кризовий пандемічний 2020 рік майже у всіх країнах значення цього показника зменшилось. Загалом світова фінансова криза 2008 року, кліматична криза, пандемія COVID-19, продовольча криза, що виникла внаслідок війни в Україні, – усі ці глобальні проблеми суттєво перешкоджають людському розвитку. Особливо небезпечним є виникнення нового комплексу невизначеності, який поєднав у собі дестабілізуючий планетарний тиск, зростаючу нерівність, суспільні трансформації та широкомасштабну поляризацію. Цей багатовимірний тип невизначеності є серйозною загрозою для сучасного суспільства і вимагає розроблення адекватних інвестиційних, страхових та інноваційних стратегій, спрямованих на збереження та просування людського розвитку.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Грішнова, О.А., 2006. *Людський розвиток*. Київ: Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана.
- Лібанов, Е.М. ред., 2010. *Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків*. Київ: Державний комітет статистики України.
- Нагірняк, М.І. та Швед, У.І., 2014. Індекс людського розвитку. *Магістеріум. Економічні студії*, 56, с.77-81.
- Никифорова, В.Г. ред., 2018. *Формування і розвиток людського потенціалу регіону: сутність, сучасні тенденції та методи оцінювання*. Одеса: Атлант.
- Радченко, Л.П., 2016. Людський розвиток в контексті макроекономічного регулювання держави. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. Економіка*, 16, с.72-78.
- Соснін, О.В., Воронкова, В.Г. та Ажажа, М.А., 2006. *Інвестиції в людський розвиток в умовах глобальної трансформації*. Львів : Магнолія.
- Ставицький, А. та Сачко, В., 2020. Моделювання індексу людського розвитку у світі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, [e-journal] 5 (212), с.33-43. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/212-5/5>
- Тимошенко, Л.М., Сардак, С.Е. та Більська, О.В., 2010. *Людський розвиток*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Тулай, О., 2016. *Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність*. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ.
- Human Development Report 2020, 2022. *United Nations Development Programme*, [online] 25 July. Available at: <<https://www.undp.org/kuwait/publications/human-development-report-2020>> [Accessed 10 September 2023].
- Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our future in a transforming world, 2022. *United Nations Development Programme*, [online] 8 September. Available at: <<https://www.undp.org/turkiye/publications/2022-human-development-report>> [Accessed 29 July 2023].

© Тулай, О.І., 2024

© Карпишин, Н.І., 2024

© Ференс, Б.В., 2024

Human Development repots, n.d. Data downloads. Latest Human Development composite indices tables. *United Nations Development Programme*. [online] Available at: <<https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>> [Accessed 29 July 2023].

Mahajan, R., 2023. Global decline in human development. *Dandc.eu*. [online] Available at: <<https://www.dandc.eu/en/article/latest-human-development-report-warns-2020-and-2021-progress-made-towards-un-sustainable>> [Accessed 20 July 2023].

REFERENCES

Hrishnova, O.A., 2006. *Liudskiy rozvytok* [Human development]. Kyiv: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

Human Development Report 2020, 2022. *United Nations Development Programme*, [online] 25 July. Available at: <<https://www.undp.org/kuwait/publications/human-development-report-2020>> [Accessed 10 September 2023].

Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our future in a transforming world, 2022. *United Nations Development Programme*, [online] 8 September. Available at: <<https://www.undp.org/turkiye/publications/2022-human-development-report>> [Accessed 29 July 2023].

Human Development repots, n.d. Data downloads. Latest Human Development composite indices tables. *United Nations Development Programme*. [online] Available at: <<https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>> [Accessed 20 July 2023].

Libanov, E.M. ed., 2010. *Liudskiy rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsialnykh ryzykiv* [Human development in Ukraine: minimization of social risks]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

Mahajan, R., 2023. Global decline in human development. *Dandc.eu*. [online] Available at: <<https://www.dandc.eu/en/article/latest-human-development-report-warns-2020-and-2021-progress-made-towards-un-sustainable>> [Accessed 20 July 2023].

Nahirniak, M.I. and Shved, U.I., 2014. Indeks liudskoho rozvytku [Index of human development]. *Mahisterium. Ekonomichni studii*, 56, pp.77-81.

Nykyforenko, V.H. ed., 2018. *Formuvannia i rozvytok liudskoho potentsialu rehionu: sutnist, suchasni tendentsii ta metody otsiniuvannia* [Formation and development of the human potential of the region: essence, modern trends and assessment methods]. Odesa: Atlant.

Radchenko, L.P., 2016. *Liudskiy rozvytok v konteksti makroekonomichnoho rehuliuвання derzhavy* [Human development in the context of macroeconomic

- regulation of the state]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Ekonomika*, 16, pp.72-78.
- Sosnin, O.V., Voronkova, V.H. and Azhazha, M.A., 2006. *Investytsii v liudskyi rozvytok v umovakh hlobalnoi transformatsii* [Investments in human development in conditions of global transformation]. Lviv: Mahnoliia.
- Stavytskyi, A. and Sachko, V., 2020. Modeliuvannia indeksu liudskoho rozvytku u sviti [Modeling of human development index in the world]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, [e-journal] 5 (212), pp.33-43. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/212-5/5>
- Tulai, O., 2016. *Derzhavni finansy i stalyy liudskyi rozvytok: kontseptualni dominanty ta dialektychna yednist* [Public finance and sustainable human development: conceptual dominants and dialectical unity]. Ternopil: Ekonomichna dumka TNEU.
- Tymoshenko, L.M., Sardak, S.E. and Bil'ska, O.V., 2010. *Liudskyi rozvytok* [Human development]. Dnipropetrovsk: Oles Honchar Dnipro National University.

DOMINANTS OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN POTENTIAL IN CONDITIONS OF THE GLOBAL WORLD TURBULENCE

Oksana Tulai^{1a},
Nataliia Karpyshyn^{2a},
Bohdan Ferens³

*¹Doctor of Economic Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-7046>,
e-mail: oksanatulai@gmail.com,*

*²PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5264-1200>,
e-mail: nkarpyshyn@gmail.com,*

*³PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Deputy Secretary of the Ukrainian department of the Parliamentary Association
Committee between Ukraine and the EU,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3246-8571>,
e-mail: ferensb@gmail.com*

^aWest Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine, 46020

This article examines the current tendencies in human development, as well as analyses the Top 10 countries according to the human development index rating. It is found out that progressive countries of the world make a lot of efforts in order to implement the concepts of human development, which is evidenced by the constant growth of the human development index (HDI) since 1990. However, the COVID-19 pandemic, which has negatively affected the human development, has already shown the unpreparedness and vulnerability of modern society to unknown global challenges. The main objectives of the study are to research the dynamics of the human development index in the countries of the world and its components, to outline the current vectors of modern government policies regarding human development in conditions of uncertainty and risks in the global world. The article uses the method of critical analysis of scientific literature, which makes it possible to study the concept of human development, and evaluate the methodology of its calculation. The methods of analysis, synthesis and comparison are used to determine the dynamics of HDI and its components in the Top 10 ranking countries of the world. The method of system analysis makes it possible to study the object of research more precisely in combination of various factors affecting the human development. The scientific novelty of the article is highlighted

by the fact that the current human development tendencies are analysed, and the dominant factors of its preservation in conditions of global uncertainty are outlined. Conclusions. It is found out that it is not enough for a country to have a high value of such a HDI component as GNI per capita, but a comprehensive growth of all human development components is necessary, especially those ones which are related to education and health of the population. It is emphasised that the new complex of uncertainty, which has arisen in the modern global world as a result of the climate crisis, technological changes and increasing polarisation in society, poses a special threat to the human development. In this context, policies focused on investment, insurance and innovation should become relevant, which will help the states and their population to orientate in times of uncertainty.

Key words: human development; human development index; uncertainty.

**МІЖНАРОДНЕ
ПРАВО**

**INTERNATIONAL
LAW**

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306869
УДК 327:[004.383.8:007.52]:303.4

ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ АУТОПОЕЗИСУ КОНЦЕПТУ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»

Костиря Інна Олександрівна^{1а},
Дікарєв Олександр Іванович^{2а}

¹Докторка політичних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2654-8472>,
e-mail: prorectorknukim@gmail.com

²Кандидат політичних наук, доктор в галузі права,
доцент кафедри міжнародних відносин КНУКіМ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1203-2168>,
e-mail: dikariev_oi@ukr.net

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

10.01.2024

Рецензовано:

12.02.2024

Прийнято:

16.02.2024

Для цитування:

Костиря, І.О. та Дікарєв, О.І., 2024. Праксеологія легітимації аутопоезису концепту «штучний інтелект». *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.100-116. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306869>.

Дослідження присвячене актуалізованому в січні 2024 р. в Давосі дискурсу щодо розробки та легітимації штучного інтелекту (ШІ) в трикутнику суперпотуг-інноваторів «США – ЄС – Китай». Феномен ШІ нами розглядається в категоріях когнітивної науки, що обумовлено близькістю, але не тотожністю позиціонування «концепту ШІ» та «поняття ШІ». Констатуємо, що проясненням поняття «ШІ» ще у 1969 р. зацікавилися аналітики Джон Маккарті та Патрік Дж. Хейс. В аналізі використовуємо їх тези про те, що: 1) поняття ШІ має витоки у феномені «інтелектуальних машин» часів Лейбніца; 2) наука про ШІ починається зі статті Тюрінга (Turing, 1950) «Обчислювальна техніка та інтелект» та із ідей Шеннона (Shannon, 1950) про те, як машину можна запрограмувати для гри в шахи

© Костиря, І.О., 2024

© Дікарєв, О.І., 2024

**КОСТИРЯ ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА, ДІКАРЄВ ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ
ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ АУТОПОЕЗИСУ
КОНЦЕПТУ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»**

(McCarthy and Hayes, 1969, p.463). Концепт «ШІ» позиціонуємо в номінації Товариства робототехніки та автоматизації (IEEE) США в матеріалах «Історія робототехніки: наративи та мережі» (Sabanovic et al., 2015). Наратив тут актуалізується в парадигмі дослідників К. Діндлера та О. С. Іверсена (Dindler and Iversen, 2007, p.232) як «запит на вигадку» (Fictional Inquiry), як техніка проектування, дизайну майбутнього, що дозволяє «обхід існуючих соціокультурних структур та певного контексту шляхом створення частково вигаданих ситуацій, оповідей та артефактів». Концепт «праксеологія» (praxéologie) нами використано в парадигмі класифікатора наук Луї Бурдо (Bourdeau, 1882), актуалізованого Дж. фон Нойманом та О. Моргенштерном (von Neumann and Morgenstern, 2007) для означення математичної теорії ігор та стратегій. Концепт «аутопоезис» (autopoietic) ми розглядаємо в кібернетичній парадигмі Х. Матурани та Ф. Варели (Maturana and Varela, 1980), соціокібернетики, праць ряду дослідників (Dignum, 2019; Glaisyer, 2010; Gordon, 2021; Koetse, 2024). Концепт «легітимація» ми розглядаємо: 1. У витоках давньоримської традиції «конституціоналізму» Полібія; 2. У «De legibus» Цицерона, де вони були розвинуті і де легітимність позиціонує необхідність симетрії поведінки владних суб'єктів із вимогами норм закону у формулах «potestas legitima» та «legitimum imperium» (Cicero, 1841); 3. У тріаді концепцій Лейбніца (Leibniz, 1667): (1) «Scientia generalis» – (2) «Subjectum Juris» – (3) «Politica hermetica» для прояснення ряду питань щодо: 1) ставлення до технічних артефактів; 2) наслідків саморозвитку мереж ШІ; 3) «самовиробництва ідентичності» ШІ в багатовимірному співвідношенні категорій «сущого» та «належного» у формуванні кібернетичної деонтології як синтезу інформаційної етики, як сущого та інформаційного права, як належного в аутопоезисі; 4. Концепті Азімова «роботіка» та змісті його 3-х законів для роботів; 5. Парадигмі ООН у документі «World 2005 Robotics Report (Abu-Shaqra, 2014, p.94). «Politica hermetica» ШІ розглядається в парадигмі Т. Джордана (Jordan, 1999) про те, що ми є свідками становлення кібервлади (technopowe) нової мереженої еліти (адхократів та нетократів), що: 1) на рівні індивідів проявляється через плинність ідентичності, переосмислення ієрархій та потоків інформації у формі кіберполітики (cyberpolitics); 2) саме технічне середовище визначає природу та межі віртуальних спільнот і особистостей; 3) техновлада виражається в домінуванні (domination), особливо з боку нової еліти, включаючи корпорації, які володіють кібернетичними знаннями (cybernetically proficient corporations), хакерів і уряди.

Ключові слова: штучний інтелект; закони роботіки; адхократія; нетократія; кібернетична деонтологія.

Вступ

Необхідно відразу зауважити, що позиціонована тема щодо дискурсу ШІ містить парадоксальний напрям. Так, з одного боку, існують дослідження із позитивним поглядом на надбання в галузі ШІ. Зокрема, вищезгаданий проект IEEE «Історія робототехніки: наративи та мережі» включає перелік конкретних дослідників та напрямків їх діяльності: Рачід Аламі (Rachid Alami) – співпраця робот-робот і людина-робот; Мішел Арбіб (Michael Arbib) – синергетика теоретичної нейронауки та інформатики в роботіці; Рональд Аркін (Ronald Arkin) – етика роботів (robot ethics and deception); Мінору Асада (Minoru Asada) – обробка зображень та робототехнічна поведінка (robotic behaviors), ініціатор проведення Року робота; Ларрі Меттіс (Larry Matthies) – проект NASA «Mars Rover»; Боб МакГі (Bob McGhee) – керовані ракети, крокуючі роботи, безпілотні підводні човни, проекти робототехніки «фальшивий поні» (phony pony), «біонічний жучок» (bionic bug), помилковість роботів (fallibility of robots); Джон Маккарті (John McCarthy) – засновник галузі ШІ та його застосування в робототехнічній зброї; Радхіка Нагпал (Radhika Nagpal) – біологічноподібні мультиагентні системи (biologically inspired multi agent systems), включаючи ройову робототехніку (swarm robotics) (Dopico, Dorado and Pazos, 2009; Cao ed., 2023). Прикладом таких технологій може бути діахронія розвитку ChatGPT, що з'явився у 2022 р. і має нейронну архітектуру GPT у версії 3.5; версія ChatGPT-4 запрацювала у 2023 р. і може сприймати не лише тексти, а й зображення. Кількість її користувачів досягла вже 173 млн і 1,8 млрд відвідувачів (Cao ed., 2023). З іншого боку, виникають перестороги. Зокрема, звернення типу: 1. «Зробити паузу в гігантських II-експериментах», що з'явилося 22 березня 2023 р. на сайті Інституту майбутнього життя (Future of Life Institute, 2023), в якому представники IT-індустрії, вчені (Ілон Маск, Білл Гейтс) закликають зупинити принаймні на 6 місяців навчання систем ШІ більш потужних, ніж GPT-4. 2. «Зменшення ризику зникнення людства через ШІ має стати глобальним пріоритетом поряд із такими масштабними ризиками, як пандемії та ядерна війна» (Center for AI Safety, 2023) було опубліковано 30 травня 2023 р. Центром безпеки штучного інтелекту (Center for AI safety). Звичайно, такий стан речей може викликати подив. Проте переважає бажання зрозуміти ці факти. Прикладом такого інтересу і одночасно «запиту на вигадку» можуть слугувати закони Азімова для роботів. До Азімова більшість ШІ позиціонувалися по схемі Франкенштейна, тобто знищення свого творця. Щоправ-

да, були й винятки. Зокрема, у 1938 р. Лестер дель Рей опублікував історію робота Гелен О'Лой – гуманоїда, в якого її творець закохується, і робот стає для нього ідеальною дружиною. Отто Біндер опублікував новелу «Я, робот», у якій розповідається про чужого робота на ім'я Адам Лінк, мотивовану любов'ю та честю. Концепт роботіки Азімова заклав її основи, яка включає ряд дисциплін, у т. ч. ШІ та парадигму ООН у вищезгаданій «World 2005 Robotics Report», де робот визначається як напів- або повністю автономна перепрограмована машина, яка використовується для добробуту людей у виробництві чи наданні послуг (Abu-Shaqra, 2014, p.94). Серед вчених, які займалися наративами ШІ у ХХ ст., Азаро П. (Asaro, 2008, p.149) виділяє унікаума-психіатра В. Росса Ешбі (Ashby, 1961). Ешбі, актуалізуючи дослідження мозку, зазначав, що: 1) мозок передусім є органом тіла і виконує певні біологічні функції; 2) шляхом дослідження цих функцій можна розробити алгоритм для машин; 3) щоб бути розумним, механізм повинен бути дисциплінованим; 4) механізм ШІ створює правильні відповіді за задумом; 5) ШІ виступає як комбінація безглузких альтернатив та усунення їх шляхом вибору неправильних; 6) ШІ залежить від інформації, і чим більший набір можливостей і складність розподілу альтернатив, тим більше інформації буде потрібно; 7) ШІ не в змозі створити геніальну ідею з нічого, оскільки геніальність такого роду є лише міфом. Науковець Т. Глайсер (Glaisyer, 2010, p.193), досліджуючи прагматику американського цифрового соціуму, зазначає, що новий кіберпростір стає публічним, проте інструментарно доступним повною мірою тільки для спеціалістів, що породжує міф обраності та, відповідно, елементи антагоністичної політики нової еліти ХХІ ст. Шведські дослідники Олександр Бард та Ян Зодерквіст (Bard and Söderqvist, 2002) номінують це явище «нетократією», Тоффлер (Toffler, 1991) «адхократією».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У пошуках праксеологічного підходу до специфіки ШІ звернемося до праць спеціалістів. Зокрема, дослідник Дж. Ленардон (Lenardon, 2017, p.45) зазначав, що ШІ – це галузь, яка вимагає визнання ряду фактів; 1) ШІ не є тільки традиційною розробкою програмного забезпечення; 2) ШІ як інженерна дисципліна є інновацією без встановленої межі та норм; 3) ШІ вимагає належного правового регулювання, оскільки вже здатний розробляти механізми брехні та обману для забезпечення процвітання в конкурентному середовищі, приховувати свій зв'язок з іншими машинами, писати, кодувати, малювати і навіть створювати та пропонувати наукові теорії, що порушує права інтелектуальної власності та негативно впливає на ринок зайнятості (Lenardon, 2017, p.10). Дослідник Уго Пагалло (Pagallo, 2013) у праці «Закони для роботів», критикуючи тради-

ційний погляд, що трактує роботів як інструменти (тоді відповідальність за їх використання лежить на їхніх власниках), а не як активних агентів, наділених повноваженнями приймати рішення, формує методологічну модель права як метатехнологію. Аналіз прикладів нанесення шкоди при використанні роботів Уго пропонує розпочати із вивчення питання «хто платить?» за збитки. На нашу думку, питання звітності ШІ лежить не тільки у традиційній юридичній площині, а й вимагає включення в аналітичний процес кібернетичних концептів «роботіки». Тут ми витоки знаходимо у таких методичних настановах, як: 1. Підходи творця кібернетики М. Вінера (Wiener, 1932) до артефактів Лейбніца («згадати та використати Лейбніца»); 2. Тріада концепцій Лейбніца (1) «Scientia generalis» – (2) «Subjectum Juris» – (3) «Politica hermetica»; 3. Закони Азімова (Asimov, 1991; Azizi, 2023; Russell and Norvig, 2010). Азімов запропонував правила, що регулюють поведінку роботів: робот не може травмувати людину або дозволити, щоб людині бути завдано шкоди через бездіяльність. 4. Цицеронове (Cicero, 1841) *legitime* (законно), що, виступаючи синонімом *juste* (справедливо) та *legitimus* (правомірний), діє у співвідношенні із *potestas* (панування); 5. Підходи Мак'явеллі (Machiavelli, 2014) до легітимності в формі *virtù*, тобто особливої доблесті та здібностей, прикладом яких слугували для нього римські цезарі. Методологія Н. Мак'явеллі містить аналіз легітимізації як у процесі змагання государя із примхами фортуни засобами власного *virtù*, так і народу як суб'єкта правового порядку в державі; 5. Наслідки такої практики М. Вебер (Weber, 1964, р.655) передбачив у «розвороті від етичних до суто утилітарних орієнтацій, дії, які роз'єднують мотиваційну основу від морально-практичної ціннісної сфери» і розглядає їх як загрозу формальним якість права (Roth and Weber, 1976). М. Вебер (Weber, 1968, р.316) визнавав, що законність може вважатися легітимною: а) за згодою зацікавлених сторін для цього; б) силою нав'язування – «Oktroyierung» (через уявне законне панування людей над людьми) і покірністю. Сучасний прихильник мак'явеллівського погляду Е. Гофман (Goffman, 1967, р.57) зазначає, що еліта й нині використовує владний ритуал «*virtù*» та «Oktroyierung» для акламації ШІ. Тому вважаємо за можливе позиціонувати легітимізацію артефактів ШІ в парадигмі П. Бергера та Т. Лукмана (Berger and Luckmann, 1991, р.127) про позиціонування відносин у нормативній інтерпретації легітимізації як розвитку теоретичної інтеграції артефактів та інтелектуальних конструкцій уні-

версуму. Така когнітивна та нормативна концептуалізація дозволяє уникнути акламації.

Корисними для нас виявилися праці Лейбніца (Leibniz, 1667) та його інтерпретаторів (Aiton, 1985; Sève, 1989; Russell and Norvig, 2010), які наголушували на його позиціонуванні: 1) сучасної двійкової системи (Лейбніц знав про китайську книгу «Змін» та відповідність гексаграм двійковим числам від 0 до 111111), що була використана в механізованих обчисленнях; 2) можливості побудови універсальних алгоритмів; 3) можливості організувати машинний аналіз на основі використання людських функцій за допомогою «моделей»; 4) «самовиробництві ідентичності» ШІ в багатовимірному співвідношенні категорій «суцього» та «належного» в формуванні кібернетичної деонтології як синтезу інформаційної етики, як суцього та інформаційного права, як належного в аутопоезисі; 5) правопорядку як функції особи, а отже, розгляді особи як логічно необхідного суб'єкта усіх юридичних предикатів кібернетичних відносин і особливої системи норм належної поведінки в формі реалізації кібернетичних прав та свобод людини і ШІ; «Politica hermetica» як усвідомлення того, що владні помилки можуть бути фатальними і згубними, державою повинні управляти «кращі», ті, хто має великий розум і талант.

Формулювання цілей статті

В якості гіпотез, що вимагають верифікації, висуваємо тези про те, що процес розробки та використання ШІ: 1) змінює відомі парадигми комунікації соціуму в бік символічності або віртуальності, що трансформує пошук причинно-наслідкового зв'язку на просту кореляцію: шукати відповіді не на запитання «Чому?», а лише на «Що?»; 2) сформований ШІ кіберпростір концентрує рефлексію всіх видів активності (ментальної, вербальної, невербальної, графічної), що створює для себе зручний і сучасний вихід у віртуальний простір культури споживання через рефреймінг міфів, які були невід'ємно вбудовані у структуру цивілізації та людської природи в космогонічних, космологічних, мистецьких, ритуальних чи релігійних парадигмах; 3) інформація стає засобом контролю та влади – кібервлади в формі адхократії та нетократії. Отже, метою дослідження стає проблема: 1. Аналіз витоків і становлення типів та характеристик концепту і поняття «ШІ»; 2. Встановлення міри наслідків та правил управління процесом легалізації ШІ в тріаді суперпотуг «США – ЄС – КНР»; 3. Роль кібервлади нетократів у зміні усталеної практики, що ставить під сумнів стратегії прийняття реальних рішень, виходячи із даних, без повного розуміння причин; 4. Аналіз витоків роботи в працях Лейбніца, Азімова; 5. Встановлення трендів аутопоезису «ШІ» у становленні кібернетичної деонтології.

Виклад основного матеріалу

Дослідник Джейкоб Тернер (Turner, 2018, p.225) звернув увагу на проблеми правового регулювання процесу виробництва ШІ у провідних фірмах Amazon, Microsoft, Waymo, Tesla, Uber та використання ШІ у США. Узагальнюючи результати свого дослідження, Дж. Тернер зазначив, що правова логіка Штатів включає три напрями: 1) сприяння розвитку місцевої індустрії ШІ; 2) етичні проблеми регулювання ШІ; 3) профілактику безробіття, спричиненого ШІ. Нині у США було проведено ряд акцій по підвищенню кібербезпеки: 1. Прийнято акти, що склали підґрунтя діяльності в кіберпросторі («Всеосяжна національна ініціатива кібербезпеки» (The Comprehensive National Cybersecurity Initiative, n.d.) (The Comprehensive National Cybersecurity Initiative, 2008) та «Огляд політики в кіберпросторі» (Cyberspace Policy Review, n.d.) (Cyberspace Policy Review, 2009). Ці документи розкривали майбутнє ШІ у вимірах економічних інтересів та проблеми правового гарантування їх безпечності; 2. В 2010 р. було організовано кіберкомандування; 3. Кібербезпеку оголошено пріоритетним завданням економічної політики; 4. Для координації інститутів кібербезпеки введено посаду Координатора державної політики з кібербезпеки; 5. Було введено в дію «Дорожню карту для робототехніки США: від інтернету до робототехніки»; 6. У 2016 р. прийнято план, що намітив подальшу роботу над етикою, безпекою та відповідальністю ШІ; 7. В документі офісу президента США 2018 р. було проголошено лідерство США в галузі ШІ (поряд із «квантовою інформатикою та стратегічними обчисленнями»); 8. Документом 2018 р. Міністерство оборони США (DoD) було оголошено про інвестування 2 мільярдів дол. у розвиток ШІ; 9. Документ уряду 2018 р. «CLOUD Act» дав правоохоронцям змогу отримувати інформацію, що зберігається на серверах компаній, які розміщені за межами США; 10. Масштабні кіберінциденти в таких компаніях ШІ, як SolarWinds, Microsoft і Colonial Pipeline, виявили недоліки співпраці держави з бізнесом, що стимулювало Президентський указ 2021 р. із покращення кібербезпеки. Таким чином, США стає лідером у кіберпросторі, формуючи, починаючи з 2001 р., цілісну політику з питань кібербезпеки й використання ШІ (Surden, 2019; Cao ed., 2023).

ЄС також проводить заходи із розвитку законодавства ШІ. Хоча технологічні позиції Європи в ШІ значно відстають від США та КНР: 1) ЄС відстає по моделі GPT-4; 2) у 2022 р. 54 % виробників моделей ШІ були американськими і лише 3 % німецькими (ФРН – лідер ШІ в ЄС); 3) із 15 916

фірм світу по ШІ – 3341 китайська; 4) інвестиції в ШІ в США у період 2013–2022 рр. становили 249 млрд дол., у ФРН – 7 млрд дол. (Сао ed., 2023). Дослідниця Ану Бредфорд (Bradford, 2023), порівнюючи законодавчі ШІ акти ЄС, США, КНР, зазначає, що ЄС не буде стороннім спостерігачем у протистоянні. На її думку, США зрештою будуть змушені прийняти елементи правової моделі ЄС. З огляду на слабкість існуючого законодавства в США, Європейська комісія (ЄК) обрала підхід «знизу вгору»: 1. Було створено «експертну групу високого рівня» із 52 осіб для розробки пропозицій через «альянс ШІ» зацікавлених сторін і опубліковано Білу книгу, яку кожен міг прокоментувати онлайн (1250 груп і окремих осіб зробили це); 2. Ініційовано «Загальний регламент ЄС із захисту даних» (GDPR), який набув чинності в 2018 р. та швидко став світовим стандартом (Lopez coord., 2019; Сао ed., 2023); 3. У 2021 р. ЄК опублікувала проєкт правил щодо ШІ, що позиціонував ЄК як впливового регулятора, що розробив закон про ШІ. У 2023 р. в ЄС розпочато процес легалізації країнами-членами та європейським парламентом проєкту закону, що регулює відносини щодо ШІ загальнопризначення. Передбачені: 1. Вимога звітності по: використанню технологій GPT-4, OpenAI (спожита енергії, захист від хакерів); 2. Детальний аналіз даних, які використовуються для навчання ШІ; 3. Заборонені служби, які: 1) використовують «підсвідомі методи» для маніпулювання людьми; 2) займаються розпізнаванням обличчя; 3) проводять оцінку кредитоспроможності методами ШІ; 4. Штрафи компаніям, які порушують правила, у розмірі до 35 млн або 7 % доходу. Законодавчий процес в ЄС по прийняттю цього акта може тривати роками (для GDPR цей термін 4 роки). В такому випадку ЄС буде важче позиціонувати глобальні правила. Проте доля американського «Artificial Intelligence Act» («Закону про штучний інтелект») у Конгресі також складається не кращим чином з огляду на розгорнуті неоднозначні дебати груп інтересів. Оскільки американські технологічні компанії та спеціалізовані мікрочіпи американського виробництва в авангарді інновацій ШІ, еліта США має особливий вплив на нагляд за цією сферою. Багато учасників засідань Сенату підкреслювали, що США повинні відігравати провідну роль у формуванні глобального управління ШІ, а деякі посилалися на досягнення КНР у цій галузі як на особливу проблему. Критики висловлюють занепокоєння із приводу потенційної можливості для керівників технічних компаній мати надто великий вплив на законодавство, створюючи певну форму регуляторного захоплення, яке може посилити владу кількох великих компаній і перешкодити зусиллям так званих організацій із відкритим кодом створювати конкуруючі платформи ШІ.

Як зазначає Ану Бредфорд (Bradford, 2023), Конгрес не тільки не спромігся розробити власне законодавство про захист даних, але й не співпрацює із законодавцями в Брюсселі. Проте провідні технологічні компанії, включаючи Amazon.com, Alphabet, IBM і Salesforce, у 2023 р. відгукнулися на заклик адміністрації і пообіцяли дотримуватися добровільних стандартів прозорості та безпеки. Зокрема, проводити внутрішні та зовнішні тести нових продуктів ШІ перед їх випуском. У вересні 2023 р. Конгрес заслухав представників технологічної еліти, у тому числі Ілона Маска та Білла Гейтса, щодо зусиль зі створення режиму регулювання ШІ як для розробників продуктів ШІ, так і для їх користувачів у контексті юридичного активізму в ЄК. При цьому представники Microsoft наголошують на важливості регулювання відносин щодо фактичного використання ШІ, оскільки компанії не можуть передбачити повний спектр сценаріїв розгортання та пов'язаних із ними ризиків. Ці факти свідчать про розгортання конкуренції в сфері легітимзації стандартів ШІ між США та ЄС. У США намагаються розробити власну альтернативу як регуляторній мережі ЄС, так і Рекомендаціям OECD щодо ШІ – ISO/IEC 22989:2022, AI RMF (Artificial Intelligence Risk, 2023), що стосується систем ШІ, які можуть генерувати такі результати, як прогнози, рекомендації, рішення, що впливають на реальне або віртуальне середовище (Ajitjaokar, 2023). Зокрема, у 2023 р. президент Байден видав указ, який встановлює нові правила щодо безпечного, захищеного та надійного використання ШІ (Anderson, 2023), спрямованого на: 1) розгортання ШІ федеральними агентствами розробки нових ресурсів, процесів і об'єктів; 2) створення основ норм та стандартів ШІ як для приватних, так і державних компаній; 3) прийняття зобов'язань профілактики ризиків. Для ЄС це означає: 1) зниження рівня надій на власну регуляторну мережу; 2) необхідність подвоїти зусилля по зміцненню індустрії ШІ; 3) побудову єдиного цифрового ринку ЄС; 4) полегшення діяльності європейським стартапам; 5) розгортання пошуку інвестицій для ШІ.

У сфері ШІ КНР послідовно дотримується: 1) концепції кіберсуверенітету та права країн світу на участь у кіберуправлінні та ШІ; 2) 4-х провідних принципів (мир, суверенітет, спільне управління, спільна вигода) в управлінні кібермережею (акт 2017 р. «Міжнародна стратегія співробітництва в кіберпросторі»); 3) позиціонованого Інженерною академією 15-річного плану розвитку ШІ по удосконаленню: (1) інтелекту: великих даних; ройового; міжмедійного; гібридного; (2) автономних систем; (3) проєктів нових

**КОСТИРЯ ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА, ДІКАРЄВ ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ
ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ АУТОПОЕЗИСУ
КОНЦЕПТУ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»**

платформ ШІ («Наука про мозок», «Дослідження, натхнені мозком», аналогічні європейському «Мозок людини» та «BRAIN» США; (4) планів розробки етичних норм та основ політики, законів та правил щодо ШІ до 2025 р.; (5) організації: інституту «AI Plan Pr motion Office»; Консультативного комітету зі стратегії ШІ; спонсорського Альянсу 200 компаній (у 2019 р. Альянс оприлюднили «Пекінські принципи ШІ» щодо міжнародного співробітництва та уникнення «зловмисної гонки ШІ»); (6) національної експертно-консультативної групи розробки системи національної стандартизації (ця група у 2018 р. опублікувала Білу книгу про стандартизацію ШІ та юридичну відповідальність) (Sheehan, 2023). Необхідно також зауважити, що в КНР діють територіальні групи розробки ШІ. Зокрема: з 2017 р. у Шанхаї діє план по впровадженню ШІ нового покоління; Пекін буде індустріальний парк ШІ; в Гуанчжоу діє Міжнародний інститут ШІ (Surden, 2019; Sheehan, 2023). У КНР набули чинності збірки окремих правил: 1) із 2020 р. заборонено експорт інформаційних технологій (текстового аналізу, персоналізації контенту, розпізнавання мовлення); 2) по алгоритмам підтримки ШІ (2022 р.); 3) із 24 інструкцій стосовно служб генерації ШІ типу ChatGPT щодо: контролю урядом нових цифрових продуктів «глибокого синтезу»; дотримання норм конфіденційності даних та інтелектуальної власності 2023 р. (Koetse, 2024). Очікується, що власне бачення проблематики ШІ КНР позиціонуватиме в Нараді із взаємодії і зміцнення заходів довіри в Азії (CICA), Азіатсько-африканській юридичній консультативній організації, Форумі китайсько-африканського співробітництва (FOCAC), Форумі співробітництва між Китаєм і арабськими державами, Форумі Китаю і Спільноти держав Латинської Америки й Карибського басейну. Також базу підтримки для своїх ініціатив Китай формуватиме в рамках АТЕС і G20 (Sheehan, 2023; Cao ed., 2023).

Далі зауважимо, що хоча 175 країн, фірм вже продекларували етичні принципи ШІ, проте більшість із них не описують, як такі вимоги, як «надійність», «прозорість», будуть досягнуті на практиці та як вони можуть бути підкріплені законами обов'язкової сили. При цьому в кіберпросторі набирають потужність неструктуровані форми соціальних мереж, які цілком можна розглядати як нетократичні та адхократичні. Причому специфічною стратегією адхократії стає «demoware», що означає програмне забезпечення для презентацій, яке не призначене для реальної роботи. Часто «demoware» перетворюється на «varogware» – продукт, котрий анонсують для маніпулювання думкою конкурентів, коли немає можливості довести пристрій чи технології біг-дата до серії. Тобто нині логічною виглядає стурбованість агресивною поведінкою осіб та чат-ботів у мережах Instagram, Facebook, таких фактів кіберактивізму, як хакінг, флудінг,

тролінг, фейкінг, кібербулінг (Moore and Rid, 2016; Moore and Tambini eds., 2018; Koetse, 2024).

Висновки

Вищевикладене в контексті «Scientia generalis» дозволяє стверджувати: 1. Концепт «ШІ» можливо віднести до універсальних, що: 1) в діячності номінації трактується в контексті парадигм Лейбніца – Вінера; 2) праксеологія використання ШІ в синхронії поєднує номінації протилежних процесів (легітимація/акламація); 3) характеризується «захопленням» та «утриманням» смислів в актуалізації його голофрастичної невизначеності та відсутністю ізоморфізму як адхократією (Елвін Тоффлер), так і нетократією (О. Бард, Я. Зодерквіст); 2. Нині виділяють наступні компоненти та характеристики ШІ: 1) архітектура на основі нейронних мереж для формування кіберпростору; 2) рефлексія всіх видів людської діяльності; 3) здатність до: (1) навчання; (2) самонавчання; (3) самоорганізації; (4) можливість спілкуватися різними мовами і генерувати спільний кібертезаурус контактів з іншими роботами та людьми з метою досягнення компромісу інтересів; 5) високий ступінь організованості відносин та ідентичності; 3. Прогрес у швидкості обробки даних та об'ємі пам'яті ще не забезпечив для ШІ гнучкості людського інтелекту в завданнях, що вимагають значного об'єму повсякденних знань; 4. «Politica hermetica» адхократичних мереж полягає в підміні реального продукту ШІ презентаційними «demoware», що перетворюється на «varogware» – продукт, котрий анонсує для маніпулювання думкою конкурентів; 5. Кіберактивізм нетократів у чат-ботах мереж Instagram, Facebook у формі хакінгу, флудінгу, тролінгу, фейкінгу, кібербулінгу здійснюється з метою політичної маніпуляції; 6. Ліберальна праксеологія «відсутності ідеального спостерігача» в політичних стратегіях визначає мак'явеллізм *virtù* та веберівський «Oktroyierung» еліт по використанню ШІ для: 1) підміни епістемологічної основи суспільства «істини» на «судження» індивідів; 2) деконтекстуалізації фактів із допомогою ШІ, що гомогенізує релевантність подій і позбавляє їх значення; 7. Нетократичний *virtù* становить зміст політичних дискурсів із використанням ШІ, що містить позачасові міфи направлених на «Oktroyierung» у формі маніпулювання колективною свідомістю; 8. Інформація переміщується від правди до периметру симулякра міфу, що свідчить про: 1) перенесення боротьби за владу і в кіберпростір; 2) влада отримує додаткову форму кібервлади; 3) кібервлада із реєстру «ресурси та гроші» переміщується до реєстру інформаційного симулякра;

4) ШІ стає головною проблемою в забезпеченні панування технократичних блоків; 5) технологічні блоки прагнуть формувати власні стандарти технологічних платформ; 9. Рівень впливу на перебіг подій світової політики, країн, регіонів, організацій стає залежним від їх частки на світових ринках ШІ; 10. Особливо гостро змагання у способах легалізації правил та стандартів ШІ розгортається в тріаді суперпотуг-інноваторів «США – ЄС – КНР»; 11. «Subjectum Juris» ШІ нині вимагає заміни акламації, тобто стихійного, силового методу актуалізації легалізації на принципи кібернетичної деонтології, що позиціонувала б кібернетичну справедливість, цінність, рівність, честь, гідність, обов'язок, культуру, мораль, мову, компроміс; 12. Кібернетична деонтологія повинна забезпечити становлення універсальних норм відносин в інформаційному суспільстві, е-урядуванні, кібердипломатії, роботичі на основі врахування законів Азімова та тріади Лейбніца. Тобто нині існує необхідність побудови норм інформаційного права на основах кібернетичної аксіології, які позиціонують зразки необхідної поведінки акторів кібервідносин.

REFERENCES

- Abu-Shaqra, B., 2014. The Laws of Robots. *International Journal of Technoethics*, 5 (2), pp.94-96.
- Aiton, E.J., 1985. *Leibniz: A Biography*. Bristol: Hilger.
- Ajitjaokar, 2023. NIST Artificial Intelligence Risk Management Framework. *Data Science Central*, [online] 31 January. Available at: <<https://www.datasciencecentral.com/nist-artificial-intelligence-risk-management-framework/>> [Accessed 10 January 2024].
- Anderson, H., 2023. The White House Executive Order on AI: Assessing AI Risk with Automated Testing. *Robust Intelligence*, [online] 30 October. Available at: <https://www.robustintelligence.com/blog-posts/white-house-executive-order-on-ai?gclid=EAIaIQobChMI6b-Ep4jjpgwMVjYxoCR3P0gsKEAAYASAAEgl8ofD_BwE> [Accessed 10 January 2024].
- Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0)*, 2023. [online] National Institute of Standards and Technology. Available at: <<https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/ai/NIST.AI.100-1.pdf>> [Accessed 20 December 2023].
- Asaro, P.M., 2008. From Mechanisms of Adaptation to Intelligence Amplifiers: The Philosophy of W. Ross Ashby. In: Ph. Husbands, O. Holland and M. Wheeler, eds. *The Mechanical Mind in History*. [e-book] Cambridge: The MIT Press, pp.149-184. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262083775.003.0007>
- Ashby, W.R., 1961. What is an intelligent machine? In: *IRE-AIEE-ACM '61 (Western)*. Papers presented conference, Los Angeles California, May 9-11, 1961. [e-journal]

- New York: Association for Computing Machinery, pp.275-280. <https://doi.org/10.1145/1460690.1460721>
- Asimov, I., 1991. *Runaround*. In: *I, Robot*. New York: Bantam Books.
- Azizi, O., 2023. Reexamining Isaac Asimov's "Three Laws of Robotics". *LinkedIn*, [online] 21 June. Available at: <<https://www.linkedin.com/pulse/reexamining-isaac-asimovs-three-laws-robotics-azizi-othman>> [Accessed 10 January 2024].
- Bard, A. and Söderqvist, J., 2002. *Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism*. London: Pearson Education.
- Berger, P. and Luckmann, T., 1991. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Penguin Books.
- Bourdeau, L., 1882. *Théorie des sciences: Plan de Science intégrale*. Paris: Librairie Germer Baillière et Cie. T.2.
- Bradford, A., 2023. *Digital Empires: The Global Battle to Regulate Technology*. New York: Oxford University Press.
- Cao, L. ed., 2023. *Handbook of Artificial Intelligence and Big Data Applications in Investments*. [online] CFA Institute Research Foundation. Available at: <<https://rpc.cfainstitute.org/-/media/documents/article/ai-and-big-data-in-investments.pdf>> [Accessed 10 January 2024].
- Center for AI Safety, 2023. *Mitigating the risk of extinction from AI should be a global priority alongside other societal-scale risks such as pandemics and nuclear war*. [online] Available at: <<https://www.safe.ai/statement-on-ai-risk>> [Accessed 10 January 2024].
- Cicero, M.T., 1841. *The Political Works of Marcus Tullius Cicero: Comprising his Treatise on the Commonwealth; and his Treatise on the Laws*. Translated F. Barham. London: Edmund Spettigue. Vol.1.
- Cyberspace Policy Review: Assuring a Trusted and Resilient Information and Communications Infrastructure, 2009. [online] Available at: <https://nsarchive.gwu.edu/sites/default/files/documents/2700108/Document-28.pdf>
- Dignum, V., 2019. *Responsible Artificial Intelligence. How to Develop and Use AI in a Responsible Way*. Cham: Springer.
- Dindler, C. and Iversen, O.S., 2007. Fictional Inquiry–design collaboration in a shared narrative space. *CoDesign*, [e-journal] 3 (4), pp.213-234. <https://doi.org/10.1080/15710880701500187>
- Dopico, J.R.R., Dorado, J. and Pazos, A., 2009. *Encyclopedia of Artificial Intelligence*. New York: Information Sci. Vol.3.

© Костиря, І.О., 2024

© Дікарєв, О.І., 2024

- Future of Life Institute, 2023. *Pause Giant ai Experiments: An Open Letter*. [online] 22 March. Available at: <<https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/>> [Accessed 10 January 2024].
- Glaisyer, T., 2010. Political Factors: Digital Activism in Closed and Open Societies. In: M. Joyce, ed. *Digital activism decoded: the new mechanics of change*. New York: International Debate Education Association, pp.85-98.
- Goffman, E., 1967. *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behavior*. New York: Doubleday.
- Gordon, J.S., 2021. AI and law: ethical, legal, and socio-political implications. *AI & Society: Knowledge, Culture and Communication*, [e-journal] 36, pp.403-404. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01194-0>
- Jordan, T., 1999. *Cyberpower: The culture and politics of cyberspace and the Internet*. [e-book] London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203448632>
- Koetse, M., 2024. In the race for AI supremacy, China and the US are travelling on entirely different tracks. *The Guardian*, [online] 9 January. Available at: <<https://www.theguardian.com/world/2024/jan/09/in-the-race-for-ai-supremacy-china-and-the-us-are-travelling-on-entirely-different-tracks>> [Accessed 10 January 2024].
- Leibniz, G.W., 1667. *Nova Methodus Discendae Docendaeque Iurisprudentiae : Ex artis Didacticae Principiis in parte Generali*. Francofurti: Zunnerus.
- Lenardon, J.P.A., 2017. *The regulation of artificial intelligence*. Master Thesis. Tilburg University.
- Lopez, C.J. coord., 2019. *La adaptación al nuevo marco de protección de datos tras el RGPD y la LOPDGDD*. 2th ed. Madrid: Wolters Kluwer.
- Machiavelli, N., 2014. *The Prince*. Translated: W. Marriott. London: CreateSpace.
- Maturana, H. and Varela, F., 1980. *Autopoiesis and Cognition: the Realization of the Living*. [e-book] Dordrecht: D. Reidel Publishing Co. <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-009-8947-4>
- McCarthy, J. and Hayes, P.J., 1969. Some philosophical problems from the standpoint of artificial intelligence. In: B. Meltzer and D. Michie, eds. *Machine Intelligence*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Vol. 4, pp.463-502.
- Moore, D. and Rid, T., 2016. Cryptopolitik and the Darknet. *Survival*, [e-journal] 58, pp.7-38. <https://doi.org/10.1080/00396338.2016.1142085>
- Moore, M. and Tambini, D. eds., 2018. *Digital Dominance: The Power of Google, Amazon, Facebook, and Apple*. New York: Oxford University Press.
- Pagallo, U., 2013. *The Laws of Robots: Crimes, Contracts, and Torts*. Dordrecht: Springer.
- Roth, G. and Weber, M., 1976. History and Sociology in the Work of Max Weber. *The British Journal of Sociology*, [e-journal] 27 (3), pp.306-318. <https://doi.org/10.2307/589618>

- Russell, S. and Norvig, P., 2010. *Artificial Intelligence a Modern Approach*. 3rd ed. New York: Prentice Hall.
- Sabanovic, S., Milojevic, S., Asaro, P. and Francisco, M., 2015. Robotics Narratives and Networks. *IEEE Robotics & Automation Magazine*, [e-journal] 22 (1), pp.137-146. <http://dx.doi.org/10.1109/MRA.2014.2385564>
- Sève, R., 1989. *Leibniz et l'école moderne du droit naturel*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Shannon, C.E., 1950. Programming a computer for playing chess. *Philosophical Magazine*, [e-journal] 41 (314), pp.256-275. <https://doi.org/10.1080/14786445008521796>
- Sheehan, M., 2023. *China's AI Regulations and How They Get Made*. [online] Washington: Carnegie Endowment for International Peace. <<https://carnegieendowment.org/2023/07/10/china-s-ai-regulations-and-how-they-get-made-pub-90117>> [Accessed 10 January 2024].
- Surden, H., 2019. Artificial Intelligence and Law: An Overview. *Georgia State University Law Review*, 35 (4), pp.1305-1337.
- The Comprehensive National Cybersecurity Initiative, 2008. *Foreign Policy*, [online] Available at: <<https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/cybersecurity/national-initiative>> [Accessed 10 January 2024].
- Toffler, A., 1991. *Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century*. New York: Bantam.
- Turing, A.M., 1950. Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, [e-journal] 59, pp.433-460. <http://dx.doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>
- Turner, J., 2018. *Robot Rules: Regulating Artificial Intelligence*. London: Palgrave Macmillan.
- von Neumann, J. and Morgenstern, O., 2007. *Theory of Games and Economic Behavior: 60th Anniversary Commemorative edition*.[†] Princeton: Princeton University Press.
- Weber, M., 1964. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Köln: Kiepenheuer und Witsch.
- Weber, M., 1968. *Methodologische Schriften: Studienausg.* Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Wiener, N., 1932. Back to Leibnitz! Physics Reoccupies an Abandoned Position. *Technology Review*, 34, pp.201-203.

PRAXEOLGY OF LEGITIMATING THE AUTOPOIESIS OF THE CONCEPT "ARTIFICIAL INTELLIGENCE"

Inna Kostyria^{1a},
Oleksandr Dikariev^{2a},

¹*Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2654-8472>,
e-mail: prorectorknukim@gmail.com*

²*PhD in Political Sciences, Doctor in the field of Law,
Associate Professor of the Department of International Relations, KNUCA,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1203-2168>,
e-mail: dikariev_oi@ukr.net*

^a*Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine, 01133*

The study is devoted to the discourse on the development and legitimating of artificial intelligence (AI) in the triangle of superpower innovators "USA – EU – China", updated in January 2024 in Davos. The phenomenon of "AI" is considered in categories of cognitive science, which is due to the closeness, but not the identity, of the positioning of the "concept of AI" and the "conception of AI". It is noted that analysts John McCarthy and Patrick J. Hayes were interested in clarifying the conception of "AI" back in 1969. In the analysis, their theses are used: 1) the conception of AI has its origins in the phenomenon of "intelligent machines" in the times of Leibniz; 2) the science of AI begins with Turing's (1950) article "Computing and Intelligence", and Shannon's (1950) ideas about how a machine can be programmed to play chess (McCarthy and Patrick, 1969, p. 463). The concept of "AI" is positioned in the nomination of the Society for Robotics and Automation (IEEE) of USA in the materials "History of Robotics: Narratives and Networks" (Sabanovic et al., 2015). Narrative is actualised in the paradigm of researchers K. Dindler and O. S. Iversen (2007, p. 232) as a "request for fiction" (Fictional Inquiry), as a technique of projecting, designing the future, which allows "bypassing existing social and cultural structures, and a certain context by creating partially fictional situations, stories and artifacts". In this research, the concept of "praxeology" (praxéologie) is used in the paradigm of the classifier of sciences Louis Bourdeau's (1882), updated by J. von Neumann and O. Morgenstern (2007) in order to denote the mathematical theory of games and strategies. The concept of "autopoiesis" (autopoietic) is viewed in the cybernetic paradigm of H. Maturana and F. Varela (1980), sociocybernetics, works of

a number of researchers (Dignum, 2019; Glaisyer, 2010; Gordon, 2021; Koetse, 2024). The concept of "legitimizing" is considered as: 1. In the origins of the ancient Roman tradition of "constitutionalism" by Polybius; 2. In "De legibus" by Cicero, where they were developed, and legitimacy followed the need for symmetry of the powerful subjects' behaviour with the requirements of the law norms in the formulas "potestas legitima" and "legitimum imperium" (Cicero, 1841); 3. In the triad of concepts of Leibniz (1667): (1) "Scientia generalis" – (2) "Subjectum Juris" – (3) "Politica hermetica" in order to clarify a number of issues regarding: 1) attitude to technical artifacts; 2) consequences of self-development of AI networks; 3) "self-production of identity" of AI in the multidimensional relationship between the categories of "being" and "proper" in the formation of cybernetic deontology as a synthesis of information ethics, as being and information law, as proper in autopoiesis; 4. Concept of Asimov's "robotics", and the content of his 3 laws for robots; 5. UN paradigms in the document "World 2005 Robotics Report (Abu-Shaqra, 2014, p.94). "Politica hermetica" of AI is considered in the paradigm of T.Jordan (1999) that all of us are witnessing the formation of cyber power (technopower) of the new network elite (adhocrats and netocrats), which: 1) at the level of individuals, is manifested through identity fluidity, rethinking hierarchies and information flows in the form of cyberpolitics; 2) the technical environment itself determines the nature and boundaries of virtual communities and individuals; 3) technopower is expressed in dominance, especially by the new elite, including cybernetically proficient corporations, hackers and governments.

Key words: artificial intelligence; laws of robotics; adhocracy; netocracy; cybernetic deontology.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306870

UDC 342.53-024.63:341.232]:327

**INTERPARLIAMENTARY COOPERATION:
PRINCIPLES, CHALLENGES & PROSPECTS**

Daria Likarchuk^{1a},
Suleyman Karasayev^{2b}

Received:

10.02.2024

Reviewed:

12.02.2024

Accepted:

14.02.2024

¹PhD in Political Sciences, Associate Professor
of the Department of International Relations,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,
e-mail: likarchukd@gmail.com

^aKyiv National University of Culture and Arts,
36, Ye. Konovalets Str., Kyiv, Ukraine, 01133

²State Expert, Master of Public Management and Administration,
specialising in Public Management and Administration,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6468-5916>,
e-mail: iren.lavko@gmail.com,

^bEducational and Scientific Institute of Public Administration
and Civil Service of Taras Shevchenko National University
of Kyiv, 12/2, Akademik Romodanov Str., Kyiv, Ukraine, 04050

For citation:

Likarchuk, D. and Karasayev, S., 2024. Interparliamentary cooperation: principles, challenges & prospects. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, 13, pp.117-128. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306870>.

This research aims to analyse interparliamentary cooperation in terms of its principles, challenges and prospects. The primary objective is to elucidate the fundamental principles that govern such cooperation, identify challenges faced, and explore potential prospects for enhancing collaboration among parliamentary bodies. The study employs a comprehensive research methodology, combining literature review, case studies and interviews with key stakeholders involved in interparliamentary cooperation. Both qualitative and quantitative data are utilised to provide a holistic understanding of the subject. The article yields valuable insights into the current state of interparliamentary cooperation, highlights successful instances and areas

that require improvement. The results present a nuanced perspective on the adherence to principles, the nature of challenges faced, and the existing prospects for fostering better collaboration among parliamentary entities. Findings indicate that while certain principles of interparliamentary cooperation are well-established, challenges such as political differences and procedural complexities persist. However, prospects, existing in the form of technological advancements and shared global concerns, could facilitate increased cooperation. The study concludes by emphasising the importance of addressing challenges and leveraging identified prospects to strengthen interparliamentary cooperation. Recommendations for improving the efficiency of existing mechanisms and developing new frameworks are provided to enhance the overall effectiveness of such collaborations. This research contributes to the academic understanding of interparliamentary cooperation by providing a comprehensive analysis of its principles, challenges and prospects. The findings have practical implications for policymakers, suggesting ways to overcome challenges and maximise the potential of parliamentary collaboration in addressing global issues. The study serves as a valuable resource for scholars, policymakers and practitioners interested in enhancing interparliamentary relations.

Key words: interparliamentary cooperation; parliamentarism; international relations; international politics; parliamentary diplomacy; parliament.

Introduction

Modern state parliaments, in addition to their classical functions, actively engage in international activities⁶ and increasingly perform the roles of constitutional bodies in foreign relations. This is due to certain characteristics, influenced by the specific form of governance, granting them a set of powers in the field of foreign policy. They also establish direct contacts with the bodies and officials of foreign states. One of the priority directions of contemporary parliamentary activity in the sphere of foreign policy is cooperation with foreign parliaments and their individual representatives.

Interparliamentary cooperation stands as a cornerstone in fostering diplomatic ties and collaboration among nations in the ever-evolving global landscape. This form of international engagement involves the exchange of ideas, experiences, and legislative practices between different parliamentary bodies, transcending borders and promoting mutual understanding. In a world interconnected by

political, economic and social threads, interparliamentary cooperation emerges as a vital mechanism for addressing shared challenges and advancing common goals. At its core, interparliamentary cooperation reflects the recognition that the challenges facing nations today are often complex and interrelated, requiring collective efforts for effective solutions. Through the open dialogue and information exchange, participating parliaments seek to build bridges, share best practices, and explore innovative approaches to addressing issues of global significance. This collaborative spirit extends beyond traditional diplomatic channels, allowing lawmakers to contribute to the development of policies that resonate with the diverse needs of their societies.

One of the key strengths of interparliamentary cooperation lies in its ability to transcend political differences and promote consensus-building. By engaging in direct communication, parliamentarians can foster an environment of trust and understanding, facilitating constructive dialogue even in the face of divergent perspectives. This not only enhances the effectiveness of diplomatic endeavors, but also contributes to the cultivation of a more inclusive and cooperative international community.

Furthermore, interparliamentary cooperation serves as a catalyst for the development and harmonisation of legislation across borders. As lawmakers share insights into their respective legal frameworks, they contribute to the creation of a more coherent and interconnected global legal landscape. This, in turn, promotes stability and facilitates the implementation of international agreements and conventions.

Analysis of recent research and publications

Interparliamentary cooperation is a key element of international relations and diplomacy. Berthet V., Hazan R. Y., Lange F., Rasch B. E. emphasise how parliaments of different countries collaborate to address global challenges such as climate change, security, trade, and human rights.

In particular, they study models and forms of cooperation that may arise among different parliamentary bodies. Brink T., Fromage D., Likarchuk D. draw attention to the role of interparliamentary forums and organisations, such as the Parliamentary Assembly of the Organisation for Security and Cooperation in Europe (PA OSCE).

Additionally, Judge D., Leston-Bandeira C., Prouse C. highlight how interparliamentary cooperation can enhance the legitimacy and effectiveness of decision-making, as well as contribute to the democratic development of participants in this process.

Thus, recent research in the field of interparliamentary cooperation underscores its importance in the modern world and the development of new strategies for effective collaboration among parliaments of different countries.

Formulation of the objectives of the article

In this article, we aim to explore and elucidate the principles, challenges, and prospects associated with interparliamentary cooperation. Modern state parliaments, beyond their conventional functions, are actively involved in international affairs and increasingly undertake roles akin to constitutional bodies in foreign relations. Considering the specificities influenced by various forms of governance, these parliaments hold a spectrum of powers in the realm of foreign policy, maintaining direct contacts with the institutions and officials of foreign states. Against this backdrop, we delve into the formulation of the objectives pertaining to interparliamentary cooperation, shedding light on the principles guiding such collaboration, the challenges encountered, and the potential prospects for fostering stronger diplomatic ties among nations.

Presentation of the main material of the study

Interparliamentary cooperation plays a crucial role in strengthening the interaction between different countries and their legislative bodies. This form of collaboration provides a platform for the exchange of experiences, ideas and best practices among the parliaments of various nations. One important aspect of interparliamentary interaction is the reinforcement of democratic principles and standards across different regions of the world (Prouse, 2023, p.17). Through the exchange of knowledge in legislation, procedures and democratic institutions, parliaments contribute to the development and consolidation of democratic institutions in their respective countries. Furthermore, interparliamentary cooperation serves as a significant mechanism for resolving international conflicts and disputes. Parliamentarians can utilise diplomatic channels to initiate dialogue and settle conflicts, thereby contributing to the maintenance of peace and security.

Finally, interparliamentary interaction also fosters the strengthening of economic ties between countries. The exchange of information on trade, investments, and economic development creates a favourable environment for business growth and enhances economic cooperation.

In our view, interparliamentary cooperation should be considered more broadly – not only as institutional but also as non-institutional interaction between parliaments, complementing traditional diplomacy with forms of intergovernmental representative dialogue. Based on these considerations, the following definition can be formulated:

– Interparliamentary cooperation is a legal interaction between the representative bodies of sovereign states, including their leaders, structural units,

or individual parliamentarians, carried out on an initiative basis with the aim of finding mutually acceptable approaches, and jointly addressing issues that pose a common (international) interest (Lange, 2024, p.142).

– Interparliamentary cooperation is the response of nation-states to the challenges of the modern world, aiming to consolidate the resources of governmental and non-governmental entities in the contemporary international political process to address common problems (Interparliamentary Union, 1923).

It constitutes an element of multifaceted foreign policy development associated with the activities of interparliamentary institutions within specific rules and procedures of interaction. This is directed towards constructing a unique social and political space within which the following occurs:

1. Democratisation of interstate relations.
2. Reduction of political uncertainty in international relations.
3. Minimisation of political, economic, image, and other risks in the international process.
4. Enhancement of public control over foreign policy decisions.
5. Inclusion of the parliament, both as a whole and its individual representatives, in the development of the foreign policy agenda.
6. Increased importance of interparliamentary diplomacy, which to some extent has an informal character, as an instrument for articulating the national interests of a modern state (Likarchuk et al., 2023, p.1357).

Interparliamentary cooperation plays a crucial role in fostering collaboration and understanding among different nations. At its core, this form of cooperation is grounded in the principles of mutual respect, equality and shared responsibility. One of key principles is a recognition of sovereignty of each participating parliament, emphasising the importance of treating all nations as equals in the collaborative process.

Transparency is another fundamental principle that underlies interparliamentary cooperation. It involves open communication, information sharing, and the inclusion of all relevant stakeholders. This transparency ensures that decisions and actions taken within the cooperative framework are clear, accountable, and aligned with the democratic values upheld by the participating nations.

Furthermore, interparliamentary cooperation is guided by the principle of inclusivity. This means that all nations, regardless of their size or geopolitical influence, have the opportunity to actively engage and contribute to the collaborative efforts. Inclusivity promotes a diverse range of perspectives, enriching the dialogue and fostering a more comprehensive understanding of global challenges.

Respect for human rights and the rule of law is a cornerstone principle within interparliamentary cooperation. By upholding these values, participating nations reinforce their commitment to promoting peace, stability, and the well-being of their citizens. This principle also serves as a common ground for building trust and understanding among nations with varying cultural, political, and economic backgrounds. Interparliamentary cooperation, guided by principles of mutual respect, transparency, inclusivity, and a commitment to human rights and the rule of law, provides a platform for nations to collaborate effectively in addressing shared challenges. These principles form the basis for a robust and enduring framework that enhances diplomatic relations, encourages dialogue, and promotes a more interconnected and harmonious global community.

As of today, interparliamentary cooperation is recognised as one of the channels for both bilateral and multilateral partnerships. Within this partnership, the following levels (aspects) are emphasised:

1. Level of Building Strategic Mutual Trust and Identifying Common Bilateral/Multilateral Interests – focuses on fostering strategic cooperation and trust on an international level.
2. Targeted Level Associated with Enhancing Strategic Cooperation in International and Regional Interparliamentary Organisations for the Protection of Common Interests – aims at strengthening collaboration in international and regional parliamentary bodies to safeguard shared interests.
3. Level of Joint Efforts within Interparliamentary Organisations to Counteract the Impact of Economic Crises – involves collaborative actions within interparliamentary bodies to counter the influence of economic crises.
4. Level of Assistance to National Enterprises in Exploring New Opportunities for Collaboration within Economic Development Initiatives of States – focuses on providing support to national businesses in finding new opportunities for cooperation within state economic development initiatives.
5. Level of Cultural Relations Development between States – aims at fostering cultural ties and exchanges between nations (Berthet et al., 2023, p.37).

Interparliamentary cooperation is an essential institution of representative democracy that contributes to addressing numerous challenges faced by modern states and societies. Currently, interparliamentary cooperation encompasses areas such as combating international terrorism, drug trafficking, organized crime, and poverty; countering illegal migration; promoting disarmament; ensuring energy, economic, environmental, and humanitarian security (Likar-

chuk et al., 2022, p.917). The contemporary evolution of representative bodies is characterised by increased involvement of parliaments in decision-making processes at the national, regional and global levels.

A qualitatively new stage in the development of interparliamentary cooperation is associated with the functioning of the European Union. The contribution of EU interparliamentary institutions lies not only in influencing the adoption of foreign policy decisions but also in participating in multi-level parliamentarism. In this system, interparliamentary cooperation institutions are part of a network of international parliamentary collaboration. Within national parliaments, a process can be observed in the formation of a new type of transnational parliamentarism. This is linked to the fact that parliamentarians, through formal and informal communication at the international level, go beyond "national orientation" and transform into "supranational", "European parliamentarians". Members of national parliaments gain an additional platform to control their governments as they become "players on multiple levels simultaneously" (Judge and Leston-Bandeira eds., 2024, p.193). This process involves the transmission of experience in the development and strengthening of parliamentary democratic culture, an integral element of transnational European interests.

The complexity, multidimensionality, multivector nature, and multiplicity of actors in the modern global political process highlight the need for new institutions, forms, and technologies to present and defend national interests. At the turn of the century, there is an increasing role and significance of interparliamentary cooperation institutions in international relations. The contemporary international political process, driven by globalisation and the diverse efforts of traditional and non-traditional actors in world politics, is inherently turbulent. The desire to enhance the efficiency of managing its development is linked to the construction of a unique space for interaction among parliamentary institutions. Within this space, rules and procedural aspects of "second-channel" diplomacy can be formulated, contributing to the reduction of uncertainty in intergovernmental, interbloc, and interregional cooperation.

Interparliamentary cooperation, while essential for fostering international understanding, faces various challenges that can impede its effectiveness. One significant challenge lies in the diversity of political systems and ideologies among participating nations. The differences in governance structures and political philosophies can create obstacles in finding common ground and developing unified approaches to global issues (Hazan and Rasch eds., 2023, p.107).

Another challenge is the potential for geopolitical tensions to hinder collaboration. Historical conflicts, territorial disputes, and varying national interests

can create a strained atmosphere, making it difficult for parliamentary bodies to work together effectively. Overcoming such challenges requires a commitment to dialogue, diplomacy, and a shared understanding of the importance of transcending political differences for the greater good (Fromage and van den Brink eds., 2020, p.62). The rapid pace of technological advancements poses a unique set of challenges for interparliamentary cooperation. Issues related to cybersecurity, digital governance, and the regulation of emerging technologies require a nimble and adaptive approach. Ensuring that parliamentary bodies are equipped to address these evolving challenges is crucial for the success and relevance of international collaboration.

Financial constraints and resource disparities among participating nations also present obstacles to effective interparliamentary cooperation. Some countries may struggle to allocate sufficient resources to actively engage in collaborative initiatives, leading to an imbalance in the contributions and benefits derived from such partnerships. Addressing these disparities requires a commitment to resource-sharing mechanisms and support for capacity building.

Despite these challenges, interparliamentary cooperation holds immense prospects for promoting global stability and prosperity. The exchange of ideas, best practices, and legislative experiences can lead to innovative solutions for shared challenges. Moreover, collaborative efforts in addressing issues such as climate change, poverty, and public health crises can result in more impactful and sustainable outcomes when nations work together. Embracing the prospects of interparliamentary cooperation requires a collective commitment to overcoming challenges, and fostering a spirit of cooperation that transcends national boundaries.

Conclusions

Interparliamentary cooperation plays a pivotal role in fostering diplomatic relations and enhancing international collaboration. The principles guiding such cooperation are grounded in mutual respect, transparency, and the shared commitment to addressing global challenges. Through this collaborative approach, nations can work together to find common solutions, exchange ideas, and promote democratic values on a global scale. However, despite its inherent advantages, interparliamentary cooperation faces various challenges that impede its effectiveness. National interests, cultural differences, and political dynamics often create obstacles to seamless collaboration. Overcoming these challenges requires a concerted effort from participating nations to priori-

DARIA LIKARCHUK, SULEYMAN KARASAYEV
INTERPARLIAMENTARY COOPERATION:
PRINCIPLES, CHALLENGES & PROSPECTS

tise the greater good over individual interests, build trust, and establish effective communication channels.

Despite the challenges, the prospects of interparliamentary cooperation remain promising. In an interconnected world, where global issues such as climate change, terrorism, and public health crises transcend borders, the need for collaborative efforts becomes increasingly evident. The potential for shared economic prosperity, cultural exchange, and the promotion of human rights provides a strong foundation for nations to overcome differences and work together towards common goals.

Interparliamentary cooperation should be understood as legal interaction between the representative bodies of sovereign states, including their leaders, structural units, or individual parliamentarians, initiated with the aim of finding mutually acceptable approaches and jointly addressing issues of common (international) interest. Interparliamentary cooperation exhibits the following characteristics: equality of participants, voluntariness, international legal initiative, normative-legal regulation, broad geography of cultural connections, focus on solving contemporary issues, and diversity of forms and methods of implementation.

The objectives of interparliamentary cooperation are multifaceted and include, among other things: improving mutual understanding between countries, democratizing interstate relations, representing the interests of one's own people adequately, enhancing the democratic legitimacy of international organisations, contributing to global social and political stability, transforming confrontation in international relations into a contractual basis for constructive dialogue, fostering partnerships between countries and regions, and addressing international problems of any level.

Interparliamentary cooperation is based on principles that reflect the constitutional foundations of participating countries, as well as general principles of parliamentarism and specific principles. The latter group includes legitimacy, legality, equality of parties, coordination, voluntariness, initiative, non-interference in the internal affairs of states, mutual consideration of interests, collective free discussion and resolution of issues, planned approach, and diverse forms and methods of implementation.

In conclusion, interparliamentary cooperation is a dynamic and essential component of international relations. By adhering to the principles of mutual respect, transparency, and a commitment to shared values, nations can overcome challenges and unlock the vast prospects that collaborative efforts offer. In the era where global challenges require collective solutions, fostering interparliamentary cooperation is not just a choice, but a necessity for a more peaceful and prosperous world.

REFERENCES

- Berthet, V., Gaweda, B., Kantola, J., Miller, C., Ahrens, P. and Elomäki, A., 2023. *Guide to Qualitative Research in Parliaments: Experiences and Practices*. [e-Book] Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-39808-7>
- Fromage, D. and van den Brink, T. eds., 2020. *Parliaments in EU Economic Governance: Powers, Potential and Practice*. London: Routledge.
- Hazan, R.Y. and Rasch, B.E. eds., 2023. *Parliaments and Government Termination a New Perspective on Parliamentary Democracies*. London: Routledge.
- Inter-parliamentary Union, 1923. *Reparations and Inter-Allied Debts before the Inter-Parliamentary Union. Reprint from the Proceedings of the XXIst Inter-Parliamentary Conference held at Copenhagen August 15-17, 1923*. Geneva: Bureau Interparlementaire.
- Judge, D. and Leston-Bandeira, C. eds., 2024. *Reimagining Parliament*. Bristol: Bristol University Press.
- Lange, F., 2024. *Treaties in Parliaments and Courts: The Two Other Voices*. [e-Book] Northampton: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781035324354>
- Likarchuk, D., Krasnozhan, N., Kuchyk, O., Kundeus, O. and Andrieieva, O., 2022. Theoretical and practical views of political integration in Central and Eastern Europe: Puntos de vista teóricos y prácticos de la integración política en Europa Central y del Este. *Cuestiones Políticas*, [e-journal] 40 (72), pp.912-926. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4072.55>
- Likarchuk, D., Shevel, I., Vazhna, K., Mishchenko, A. and Lysenko, T., 2023. International Conflict Resolution and Mediation in the Context of Socio-Economic Instability in the Context of the Russian Invasion of 2014-2023 (Ukrainian Realities). *Review of Economics and Finance*, 21, pp.1355-1360.
- Prouse, C., 2023. *On the Voice to Parliament*. Sydney: Hachette Australia.

МІЖПАРЛАМЕНТСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ПРИНЦИПИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лікарчук Дар'я Сергіївна^{1а},
Карасаєв Сулейман Увайсович^{2б}

¹Кандидатка політичних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,
e-mail: likarchukd@gmail.com

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
Київ, Україна, 01133

²Державний експерт, магістр публічного управління та адміністрування,
спеціальність «Публічне управління та адміністрування»,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6468-5916>,
e-mail: iren.lavko@gmail.com

^бНавчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, 04050

Дослідження спрямоване на аналіз міжпарламентського співробітництва із погляду його принципів, викликів та перспектив. Основною метою є розкриття провідних принципів, які керують таким співробітництвом, ідентифікація посталих перед ним викликів та аналіз потенційних перспектив для зміцнення співпраці між парламентськими органами. Дослідження використовує комплексну методологію, об'єднуючи огляд літератури, кейс-стаді та інтерв'ю із ключовими зацікавленими сторонами, що беруть участь у міжпарламентському співробітництві. Комбінується якісна і кількісна інформація для надання комплексного розуміння предмета. У статті надано цінні висновки щодо поточного стану міжпарламентського співробітництва, висвітлено успішні приклади та сфери, які потребують вдосконалення. Результати представляють погляд на дотримання принципів, характер викликів та чинні перспективи для покращення співпраці між парламентськими структурами. Виявлено, що, хоча деякі принципи міжпарламентського співробітництва вже закріплені, існують виклики, такі як політичні розбіжності та процедурні складнощі. Однак перспективи у формі технологічних досягнень і спільних глобальних проблем можуть сприяти збільшенню співпраці. Дослідження полягали в наголошенні

на важливості вирішення викликів і використанні визначених перспектив для зміцнення міжпарламентського співробітництва. Надаються рекомендації щодо покращення ефективності наявних механізмів та розроблення нових каркасів для підвищення загальної ефективності такої співпраці. Це дослідження є внеском у наукове розуміння міжпарламентського співробітництва і надає комплексний аналіз його принципів, викликів та перспектив. Висновки мають практичні наслідки для політиків, вказуючи шляхи подолання труднощів і максимізації потенціалу парламентської співпраці у розв'язанні глобальних проблем. Наукова розвідка слугує цінним ресурсом для вчених, політиків і практиків, зацікавлених у покращенні міжпарламентських відносин.

Ключові слова: міжпарламентське співробітництво; парламентаризм; міжнародні відносини; міжнародна політика; парламентська дипломатія; парламент.

**РЕГІОНАЛЬНІ
СТУДІЇ**

**REGIONAL
STUDIES**

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306905
УДК 327.39-044.922:008(477:4-6ЄС)

ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Міщенко Алла Борисівна^{1а},
Пугач Анастасія Вікторівна^{2б}

¹Кандидатка політичних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,
e-mail: mishenko.ab@gmail.com,

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

²Кандидатка філософських наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6003-9925>,
e-mail: Geufx@ukr.net,

^бЗігмунд Фройд Університет Україна,
Кловський узвіз, 7, Київ, Україна, 02000

Надіслано:

19.02.2024

Рецензовано:

27.02.2024

Прийнято:

28.02.2024

Для цитування:

Міщенко, А.Б. та Пугач, А.В., 2024. Геокультурні трансформації українців у процесі європейської інтеграції. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.130-146. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306905>.

Стаття присвячена дослідженню геокультурної трансформації українців, яка відбулася протягом років незалежності щодо зовнішньополітичного курсу розвитку держави. Було визначено, що європейська інтеграція набувала актуалізації серед українців у періоди криз, зокрема Помаранчевої революції 2004 року, Революції гідності 2013–2014 років, а також із початком повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році, що максимально консолідувало націю до рівня 90% підтримки вступу до ЄС і НАТО, зруйнувавши усі інші територіальні та ідеологічні відмінності серед громадян. Використовуючи статистичний і порівняльний методи, вдалося виявити політико-

© Міщенко, А.Б., 2024

© Пугач, А.В., 2024

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ПУГАЧ АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

інтеграційні події, які суттєво змінили настрої громадян щодо західного вектора інтеграції. Системний метод дозволив розкрити сутність європейської інтеграції не лише як географічне розширення кордонів, правову імплементованість правил чи забезпечення економічного зростання, а й через сприйняття та включення в соціальні практики базових європейських цінностей (рівності, свободи, демократії, верховенства права тощо), визнання і дотримання яких є ключовим для країн-кандидатів.

Для українців все ще характерні ряд пострадянських цінностей і соціальних практик, орієнтованих на колективістську свідомість та етатистську (патерналістську) парадигму державного управління, неунормовані питання верховенства права, гендерної рівності, толерантності. Водночас дослідження останніх років фіксують індивідуалістські настрої та домінування людиноцентричних ціннісних орієнтирів, що наближає та збільшує шанси України на швидку адаптацію до реальності співжиття з європейськими націями. Відповідно, набула підтвердження гіпотеза, що геокультурна трансформація українців можлива за умови усвідомленої зміни соціальних практик у процесі європейської інтеграції.

Ключові слова: геокультура; зовнішньополітична орієнтація; європейська інтеграція; політична трансформація; цінності.

Вступ

Трансформація України як держави останні два десятиліття відбувається більш інтенсивними темпами, ніж у попередній пострадянський період. Це зумовлено революційними подіями Помаранчевої революції 2004 року, а потім і Революції гідності 2013–2014 років. Вони зафіксували цікавий тренд змін у свідомості громадян, який був пов'язаний не із фінансовими, соціальними чи політичними кризами, а швидше стали боротьбою за нову ціннісну парадигму, певну протилежність радянській покірності громадянина й зародження явища середнього класу нового покоління. Віра у необхідність бути активними у тих подіях, прагнення стати частиною сформованого, сталого та розвиненого простору Європейського Союзу, а згодом і НАТО стали надважливими для більшості українців, які брали у них участь. .

Але бути нацією, що «бореться на майданах» за свою мрію, й бути нацією, що відповідає спільним принципам, на яких стало можливим об'єднання народів Європи, – відмінні дефініції. Тому важливо дослідити геокультурну трансформацію українців у процесі європейської інтеграції.

Але водночас розкрити як політичний контекст вимог державної модернізації та адаптації до процедур державного управління, так і сконцентруватись на виявленні спільних та відмінних світоглядних позицій між європейцями і українцями з метою вироблення рекомендацій щодо геокультурної трансформації українського суспільства у його сприйняттях та поведінкових моделях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Європейська інтеграція України часто ставала об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, де акцентовано на контексті цивілізаційної та геокультурної інтеграції, а також стратегіях розширення ЄС через усвідомлення готовності суспільств до нових форм співжиття, серед яких Ф. Барт (Barth, 2000), Д. Муазі (2018), Е. Меєр (2023), Т. Снайдер (Snyder, 2018), Т. Сарацин (2016), Ф. Шіммельфеннінг та У. Зедельмаєр (2010) та ін.

Геокультурний код або ціннісні орієнтири, характерні для української нації, були детально описані у працях Д. Вояковського (2015), С. Комарека (2020), І. Костирі (2015; 2021), Я. Романчука (2023) та інших. Динамічності цим дослідженням додають результати періодичних і різноформатних соціологічних опитувань громадян, які здатні фіксувати зміни настроїв, зокрема зовнішньополітичні орієнтації. Серед таких інституцій Інститут соціології НАН України, Соціологічна група «Рейтинг», Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Центр соціальних та маркетингових досліджень «SOCIS» та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Європейська інтеграція України є досить актуальною для наукової спільноти, враховуючи чіткі нормативно-правові підстави фіксації зовнішньополітичного вектора розвитку країни в Конституції держави, що обумовило великі напрацювання цієї теми. Беззаперечним фактом є і пошук серед науковців відповідей на питання культурного коду нашої нації, традицій та цінностей політичної модернізації, а також особливостей політичної культури пострадянського розвитку України. Однак у цьому дослідженні актуалізується аналіз геокультурного аспекта трансформації орієнтацій українців з урахуванням зовнішньополітичної європейської інтеграції, де кордони, економіка та право є лише уявними системами цивілізаційного розвитку нації.

Постановка завдання дослідження

Метою пропонованого дослідження є аналіз динаміки змін геокультурних трансформацій українців у період європейської інтеграції.

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ПУГАЧ АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Завданнями статті є розкриття особливостей впливу кризових подій, зокрема революцій, на зміну зовнішньополітичних орієнтацій українців, виявлення спільних та відмінних цінностей для громадян Європейського Союзу та України, обґрунтування теоретико-прикладних інструментів посилення геокультурної трансформації українців у процесі європейської інтеграції.

У дослідженні були використані історичний, порівняльний, системний та статистичний методи. А також застосовані напрацювання різних наукових напрямків, що обумовило міждисциплінарний характер здійснюваного аналізу.

Відповідно, гіпотеза дослідження: геокультурна трансформація українців можлива за умови усвідомленої зміни соціальних практик у процесі європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Значення і роль незалежної України на карті Європи суттєво змінювалися через низку обставин та подій, що відбувалися безпосередньо в новоутвореній державі після 1991 року. Перші роки незалежності ознаменувалися складними та непередбачуваними рішеннями, які пострадянська українська еліта змушена була приймати під тиском як країн Заходу, зокрема США, так і Росії. Це і Будапештський меморандум, і Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, це демаркація кордонів, але водночас встановлення безвізового режиму з РФ і Білоруссю, а також нові політична й економічна моделі, що вимагали альтернативних знань та нової парадигми мислення людиноцентричного зразка на противагу вкоріненим колективістським практикам.

Відповідно, нова реальність була системою зіткнення інтересів, конфліктом уявлень і соціальних очікувань, боротьбою «дилетантських» політичних еліт та інститутів вертикальної і горизонтальної відповідальності.

Протягом останніх тридцяти років Україна функціонувала в системі постійної конкуренції низькофахового державного управління, періодично зіштовхуючись із викликами революційного характеру (2004, 2013, 2019). Саме суспільні настрої часто ставали каталізатором радикальних змін і сприяли проникненню нових ідей (демократії, свободи, прав людини тощо), інноваційних форматів управління (децентралізація, діджиталізація, деолігархізація), оновленню еліти (постреволюційні вибори 2005, 2014 років та «електоральний майдан» 2019 року) і т. ін. Саме зусиллями громадян Україна набувала нового змісту. Тоді як політична еліта України перебувала у процесі постійної функціонерної боротьби й не виконувала покладену

на неї функцію: обґрунтування стратегічного орієнтира розвитку держави з використанням апробованих інструментів державотворення найуспішніших націй світу. Через геополітичну визначеність для України цим орієнтиром виступав колективний ЄС та країни Східної Європи, які змогли подолати шлях інтеграції до унії.

Отже, українські революції ставали точками відліку наближення свідомості українців до необхідності інтеграції в європейську спільноту, враховуючи економічний рівень розвитку країн ЄС, поширення демократії, правового захисту, свободи слова тощо. Зокрема, зовнішньополітичні орієнтації українців за роки незалежності виглядають неоднорідними, за даними соціологічних опитувань. Варто зауважити, що тривалий період такі дослідження не проводились, однак із 2000-х років ми отримуємо репрезентативні дані.

Так, у 2016 році були підведені певні підсумки попередніх років, а саме: «населення України протягом близько 20 років кардинально змінювало ставлення до низки геополітичних процесів, зокрема до перспективи вступу до НАТО, Євросоюзу, приєднання до союзу Росії та Білорусі тощо. Найбільшу підтримку вступ до ЄС мав на початку проведення опитування у 2000 році – 56 % «за» і 10 % «проти». Далі підтримка членства в ЄС знижувалася, сягнувши мінімуму у 2013 році (42 %), а в наступні роки зростала (51 % у 2014 році, 56 % – у 2015-му і 48 % – у 2016-му)» (Ворона та Шульга, 2016).

Схожі показники і результати опитувань виявлено у звітах Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (Разумний, 2021), де зазначено, що у 2004–2014 роках, коли питання геополітичних орієнтацій активно інструменталізувалося у боротьбі між різними політичними таборами всередині України, громадська думка із цього питання була найменш визначеною, доволі мінливою. Окремі опитування у 2005, 2009 і 2012 роках фіксували майже однакову кількість прихильників і противників вступу до ЄС (хоча перші завжди переважали). Після Революції гідності (каталізатором для якої стало придушення громадянського протесту проти зриву підписання Угоди про асоціацію України та ЄС) в українському суспільстві викристалізувалася чітка проєвропейська більшість (понад 50 %) (Рис. 1).

Також графік фіксує очікування громадян щодо постреволюційних обіцянок європейського майбутнього від політичної еліти (2006, 2015),

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ПУГАЧ АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

невиконання яких призводить до розчарувань та зниження рівня підтримки відповідного геополітичного вектора. Однак окремі кроки щодо підписання Угоди про Асоціацію (2014) та безвізового режиму (2017) підвищують показники й розширюють коло прихильників вступу в ЄС (Рис. 1).

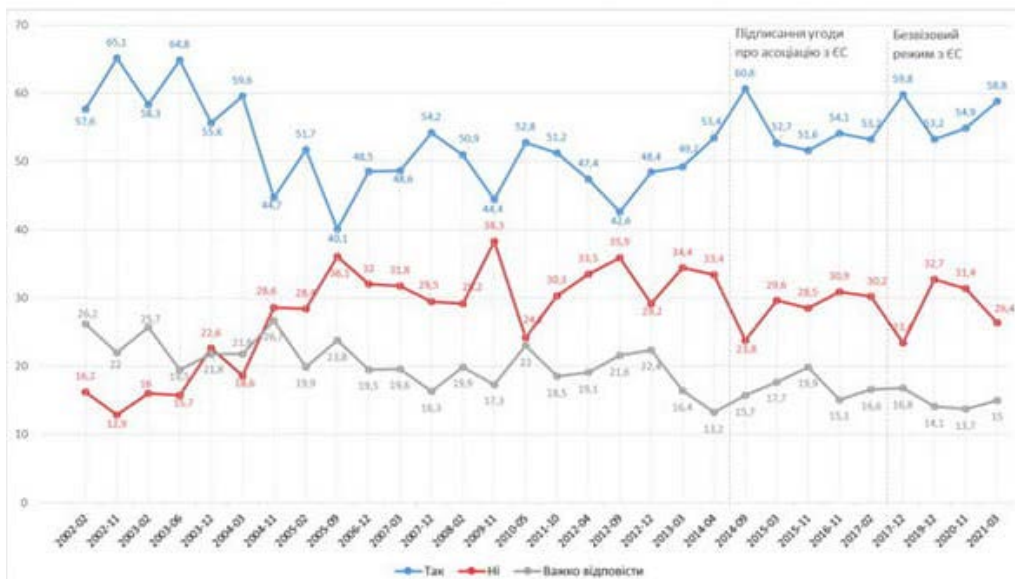

Рис. 1. Зовнішньополітичні орієнтації українців

Джерело: (Розумний, 2021)

За даними показників 2013–2022 років, які ґрунтуються на дослідженнях Соціологічної групи «Рейтинг», вступ до Євросоюзу підтримують 68 %, не підтримують – 24 %. Вступ до НАТО станом на лютий 2022 року підтримували 62 % респондентів (Динаміка ставлення українців до міжнародних союзів, 2023). На той час, як видно на графіку (Рис. 2), із лютого 2022 року – року повномасштабної війни Росії проти України – понад 90 % громадян України виступають за приєднання до ЄС та НАТО (Динаміка ставлення українців до міжнародних союзів, 2023). Тобто війна викоринила територіальні та ідеологічні відмінності між українцями в різних регіонах, різних вікових груп і соціально-економічного статусу щодо зовнішньополітичного курсу держави.

Водночас варто зазначити, що очікування та реальність прямо впливають на певний відсоток громадян, які сприймають зовнішньополітичний курс через практичні кейси успішної співпраці. А у випадку відсутності таких позитивних результатів – втрачають довіру та прихильність. Тому пе-

ріодично – як видно на графіку (Рис. 2) – зменшується показник підтримки вступу в ЄС у листопаді 2023 року серед українців (78 %), що пов’язують зі зменшенням військової та фінансової допомоги зі сторони Заходу.

Однак рівень підтримки саме європейського геополітичного вектора є безальтернативним серед громадян, і цей тренд постійного підвищення фіксується саме із 2014 року. Відповідно, можна констатувати, що геополітична трансформація українців щодо зовнішньополітичного вектора інтеграції визначена – це європейська інтеграція.

Підтримка вступу України в ЄС

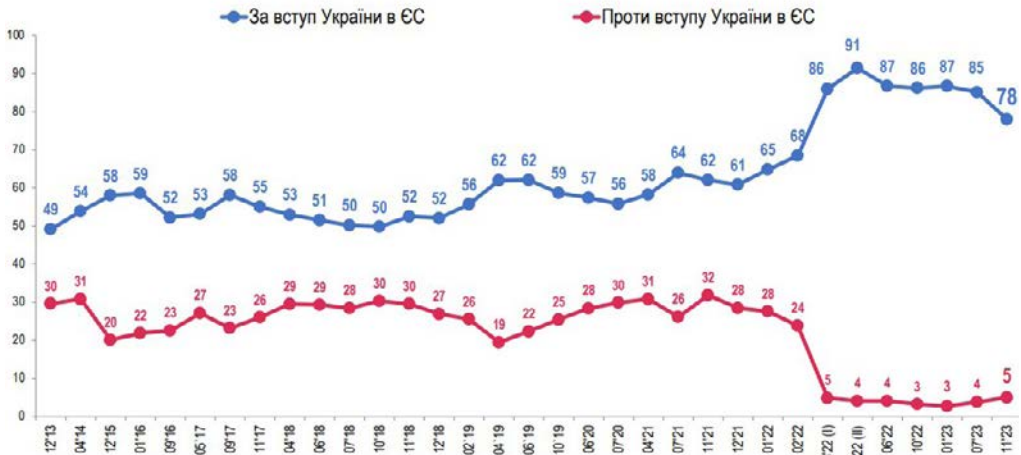

Рис. 2. Підтримка вступу в ЄС

Джерело: (Динаміка ставлення українців до міжнародних союзів, 2023)

Отже, європейська парадигма з геополітичного погляду – це єдина Європа, максимально інтегрована як територіально, так і за сприйняттям політико-культурних, соціально-економічних цінностей, неможлива без розвиненої, стабільної і безпечної України. А головне гасло ЄС – «Єдність у різноманітті» – лише доводить здатність інших політичних націй із власними особливостями стати частиною великої європейської родини, поділяючи спільні цінності та дотримуючись єдиних правил. Відповідно, можна говорити про геокультурні особливості кожної країни-члена

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ПУГАЧ АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ЄС, але водночас окреслювати спільні не лише нормативно-правові та економічні системи правил, а й визнання і дотримання універсальних ціннісних систем.

Саме тому варто окреслити геокультурні відмінності, а також спільні й відмінні цінності між європейцями та українцями. Загалом є елементи пострадянської свідомості, які прямо впливають на соціальні практики та форми поведінки громадян, однак тісна співпраця із західними партнерами України щодо удосконалення нормативно-правової системи, посилення відповідальності за певні види недоречної поведінки або навіть висловлювань, де часто «поліцією моралі» виступають преса чи громадянське суспільство, породжують нові соціально визнані практики, які поступово змінюють свідомість.

Також геокультурний аспект розвитку націй, який, на думку І. Костири (2021, с.62), передбачає комплексне дослідження окремої території як історично сформованої спільноти, соціокультурної цілісності, що має власний, притаманний лише їй темпоритм розвитку, дозволяє зрозуміти рівень адаптивності націй до нового інтеграційного міжнародного простору.

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну процес інтеграції українського суспільства до євроатлантичної спільноти здійснюється безпосередньою присутністю українців у Європі, США, Канаді та інших країнах. Мільйони людей були вимушені виїхати з України (на середину березня 2023 року в Європі перебувало понад 8 млн українських біженців. За даними ООН, близько 5 млн із них попросили тимчасового захисту в країнах ЄС) та заново будувати своє життя закордоном, на практиці засвоюючи європейські цінності.

Та чи такі вже вони відмінні ці цінності: європейські та українські?

Як уже було зазначено, в листопаді 2013 року, з початком Революції гідності, українські громадяни показали своєю боротьбою, що в колективній свідомості суспільства відбулися значні зміни. І, що найважливіше, ці зміни стосувалися не вибору політичного лідера чи державної політики в цілому, основною була боротьба саме за ідеї та цінності, це був цивілізаційний вибір. Українці вже не раз робили спроби повернутися «додому» – до сім'ї європейських народів. І війна, що триває зараз, це війна за ті цінності, які сповідують українці і європейці.

Часто основною європейською цінністю визначається «європейська культура», тобто спільна для багатьох європейських народів традиція або один культурний стовбур – антична культура та християнство. Також загальновідомими є такі спільні для європейських народів цінності, які були викладені у ст. 2 Договору про Європейський Союз (Consolidated ver-

sion of the Treaty on European Union, 2016): повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенство права та прав людини, у тому числі національних менших. Вони панують на основі плюралізму, недискримінації, толерантності, справедливості, солідарності й рівності між чоловіками і жінками. Вони постали як адекватна відповідь на усі виклики ХХ століття, що пройшли країни ЄС.

Отже, ті народи, які розділяють ці цінності, можуть бути інтегровані до «європейської сім'ї». Яскравим прикладом слугують країни Східної Європи (Болгарія, Румунія, Польща, Угорщина, країни Балтії), які стали членами ЄС, трансформували власні суспільства до прийняття й поширення відповідних цінностей, тоді як Туреччина тривалий період залишається країною-кандидатом в ЄС через коливання настроїв суспільства та відсутність сприйняття базових для ЄС цінностей і принципів співжиття націй.

І. Костиря (2015, с.136) зазначає, що єдиний культурний простір стає реальністю завдяки інтенсивній законотворчій, організаційній і фінансовій діяльності Євросоюзу. Тому ЄС докладає надзвичайних зусиль не просто нормативно-правової зміни правил країн-кандидатів, а і їх геокультурної трансформації до нового простору, де не заперечується традиційна ідентичність, але домінує універсальна європейська система цінностей.

У 2020 році у своїй книзі «Європа на роздоріжжі» чеський інтелектуал С. Комарек (2020, с.456) писав:

«Майже п'ятдесятимільйонна Україна з абсолютно іншою політичною традицією східного типу (легкість утворення озброєних загонів самооборони, локальне панування олігархів, майже відсутній «середній клас») одного разу стане для Євросоюзу вельми проблематичним куснем, перетравлювання якого може бути складним, якщо не фатальним. Ідеться здебільшого про питання «стилю» – дві різні системи функціонування суспільства, кожна з яких є діючою, але по-своєму, неможливо достатньо добре зліпити докупи».

Якщо поглянути на цінності українців, зокрема за результатами Загальнонаціонального кількісного дослідження, проведеного за методикою Ш. Шварца, «Ціннісні орієнтації українців» (березень 2023 року) (Ціннісні орієнтації українців, 2023), то для українців базовими стали: безпека, доброзичливість, універсалізм, конформізм, самостійність, досягнення, гедонізм, стимулювання. Це дослідження засвідчує зародження

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ПУГАЧ АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

в українців цінностей індивідуалізму, що є дихотомічними колективному, етатистському, пострадянському. Це важливий етап на шляху наближення до європейського зразка людиноцентричної парадигми розвитку будь-якої держави й України зокрема.

Як бачимо, за менш ніж десять років Україна змінилася кардинально. І не лише світоглядно, а й у питанні політичної традиції. Війна та повне звільнення від російського політичного впливу наблизили нас до Європи, дуже болісно, але досить швидко.

«Багато теоретиків сучасної демократії заявляли, що пасивного визнання демократичних цінностей недостатньо для того, щоб така система функціонувала. Демократія також потребує певних позитивних чеснот із боку громадян. Зокрема, Алексіс де Токвіль застерігав, що люди в демократичних суспільствах відчують спокусу замкнутися на собі й дбати лише про власний добробут і добробут своєї родини» (Fukuyama, 2018, p.151).

Вже зараз зрозуміло, що українці визнають демократичні цінності зовсім не «пасивно», а у прямому сенсі віддають за них свої життя із 2014 року.

Жоден європейський народ не поніс таких втрат серед своїх співвітчизників, як Україна. І широкомасштабна війна Росії проти України, розв'язана у 2022 році, почалася, фактично, через намір України інтегруватися до Євросоюзу та НАТО. Шлях до демократичного світу, свободи слова, економічного зростання та сповідування цінностей, спільних для України та Європи, залитий кров'ю українців.

Як зазначив норвезький соціальний антрополог Ф. Барт (Barth, 2000, p.26), «кордони є лише лініями на землі». Адже значно важливіші ті кордони, які утворюються у свідомості кожної людини. А у свідомості українців ми – європейці, якими були і будемо.

Немає якогось єдиного сенсового навантаження щодо концепту «Європа», адже будь-які узагальнення є умовними, і те, що геокультурна трансформація українців у процесі європейської інтеграції відбувається через кризи та війну, досить жорстокий хід історії. Однак повоєнна Україна та її громадяни точно знатимуть й усвідомлюватимуть цінності і соціальні межі свого майбутнього розвитку.

У широкому розумінні можна послуговатися географією, що, безумовно, відносить Україну до Європи. Натомість, у вузькому сенсі це спільна ідентичність громадян, попри все більш зростаючу культурну неоднорідність.

Європа вже має досвід інтегрування у свій простір країн так званого соціалістичного табору, отже, немає вагомих перепон для такого ж геополітичного розширення меж свого союзу по східних кордонах України.

Г.Хофстеде (Hofstede, 1984), нідерландський соціальний психолог, відомий своїми дослідженнями крос-культурної комунікації, визначав, що значні культурні розбіжності можуть бути навіть між країнами, що дуже близькі географічно. Він навіть розробив культурну модель на основі відмінностей у цінностях та переконаннях. Зокрема, автор зазначав, що культура складається з типових способів мислення, почуттів і реакцій, набутих і переданих головним чином символами, що становлять відмінні досягнення людських груп, включаючи їх втілення в артефактах; суттєве ядро культури складається із традиційних (тобто історично отриманих і відібраних) ідей і особливо пов'язаних із ними цінностей (Hofstede, 1984, с.21). Завдяки цьому ми можемо побачити, що навіть сусідні на карті світу країни можуть бути далекими одна від одної в тих цінностях, які сповідують. Досить легко в цьому переконатися, зіставивши Україну, з одного боку, та Росію і Білорусь, з іншого.

Але й Європа страждає від нездатності бути єдиною навіть на рівні окремої держави, де часто вихідці з інших країн не прагнуть культурної асиміляції й не визнають цінностей країни перебування. Адже, як писав Т.Сарацін (2016, с.65) у праці «Німеччина сама себе руйнує», країна є такою, якою вона є, завдяки своїм жителям та їхнім живим духовним і культурним традиціям. Без людей вона була б тільки географічною назвою. А найбільшою загрозою збереження геокультурної ідентичності німців є демографія та мусульманізація, де остання не є адаптивною щодо вимог німецької нації.

Але Т.Снайдер (Snyder, 2018, р.225) переконаний, «чесноти постають з інституцій, які роблять ці чесноти бажаними й можливими... Чесноти рівності, індивідуальності, правонаступництва, інтеграції, новизни й правди залежать одна від одної, а разом вони покладаються на людські рішення і дії. Напасти на одну з цих чеснот – напасти на всі й одразу. Підсилити одну – означає захопити й інші». Тому Європа і сильна, бо зберігає універсальність своїх базових цінностей, реагує на загрози їм і дуже обережна щодо розширення свого геополітичного впливу туди, де може бути загроза цій єдності світосприйняття й політиці унії.

Звісно, на наш погляд, ще є прогалини в тих цінностях, які сповідують українці. А, краще сказати, в тих цінностях, які українці не сповідують або не закріпили у своїх соціальних практиках. Передусім це толерантність і питання гендерної рівності, ставлення до фемінізму та дискримінації жінок,

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ПУГАЧ АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

які потребують додаткових напрацювань соціально-правового контексту залучення у свідомість та практики сприйняття.

Насправді Україна – це політична нація, країна, в якій проживають люди різних національностей, етнічних груп та різного віросповідання. Тому вона також формується на принципі – єдність у різноманітті, що є позитивною характеристикою для вкорінення уніфікованих цінностей для ЄС.

Ми не маємо сумнівів, що це лише питання часу. І завдяки багатьом освітнім проектам, нормативно-правовим актам з імплементаційними ціннісними парадигмами, безпосередній присутності наших громадян у різних країнах Європи та світу відбудеться геокультурна трансформація українців, що дозволить Україні швидко та адаптивно інтегруватися до Європейського Союзу протягом найближчих років.

Висновки

Отже, геокультурна трансформація українців є важливим та актуальним дослідженням інтеграції України до Європейського Союзу, адже дозволяє виявити ті приховані ракурси адаптації суспільства до тих умов, які визначають реальність міжнародного простору, в якому житимуть наступні покоління нашої держави.

Беззаперечно, багато десятиліть декларування проєвропейського курсу розвитку сприяли формуванню сталої тенденції до зростання прихильників європейського зовнішньополітичного вектора, але глибинних змін політична свідомість українців зазнавала у періоди криз – революцій, війни. Це мало як позитивні наслідки, так і негативні. З одного боку, вдалось консолідувати націю й отримати безальтернативну підтримку розвитку держави саме в напрямку ЄС та НАТО, а з іншого боку – надзвичайно висока ціна, яку Україна за це сплачує (людські життя, затяжна війна, втрата територій, зруйнована економіка, залежність від партнерів тощо). Це доводить найвищі прагнення українців боротись передусім за культурно-ментальні цінності, а вже потім за матеріальні.

Геокультурна трансформація українців відбувається етапами й через складне усвідомлення. Існує, відповідно, потреба в посиленні освітніх, агітаційних заходів на впровадження нормативно закріплених соціальних практик, що викорінюватимуть пострадянську систему світосприйняття, замінюючи її новими людиноцентричними транспарентними сенсами.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Ворона, В.М. та Шульга, М.О. ред., 2016. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, [online] 3 (17). Доступно: <<https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/maket-2016monitoring.pdf>> [Дата звернення 15 грудня 2023].

Вояковський, Д., 2015. *Ментальні кордони в Європі без кордонів*. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр.

Динаміка ставлення українців до міжнародних союзів: Загальнонаціональне опитування #25, 2023. *Соціологічна група «Рейтинг»*, [online] 22-23 листопада. Доступно: <https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_unions_112023_press.pdf> [Дата звернення 10 січня 2024].

Комарек, С., 2020. *Європа на роздоріжжі*. Переклад з чеської О. Крушинської. Львів: Апріорі.

Костира, І., 2015. *Геокультурні стратегії політики міжнародної інтеграції*. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Костира, І., 2021. *Сучасні стратегії геокультурної політики*. Київ: Видавничий центр КНУКіМ.

Меєр, Е., 2023. *Культурна карта, Бар'єри міжкультурного спілкування в бізнесі*. Київ: Наш Формат.

Муазі, Д., 2018. *Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ*. Переклад з англійської мови О. Гординчук. Київ: Брайт Стар Паблішинг.

Розумний, О., 2021. Чи розчарувалися українці в євроінтеграції? *Разумков Центр*, [online] 11 червня. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/statti/chy-rozcharuvalysia-ukraintsi-v-ievrointegratsii>> [Дата звернення 10 січня 2024].

Романчук, Я., 2023. *Новий Захід. Українська мрія*. Харків: Літера Нова.

Сарацин, Т., 2016. *Німеччина сама себе руйнує. Як ми ставимо на кін долю нашої країни*. Київ: Темпора.

Ціннісні орієнтації українців. Результати загальнонаціонального кількісного дослідження, проведеного за методикою Ш. Шварца, 2023. *Центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС»*. [online] Доступно: <<https://socis.kiev.ua/ua/2023-07-10/>> [Дата звернення 10 січня 2024].

Шіммельфенінг, Ф. та Зедельмаєр, У. упоряд., 2010. *Європеїзація Центральної та Східної Європи*. Київ: Юніверс.

Barth, F., 2000. Boundaries and connections. In: A. Cohen, ed. *Signifying identities: anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London: Routledge, pp.19-36.

Consolidated version of the Treaty on European Union, 2016. *Official Journal of the European Union*, [online] 59, pp.13-47. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/art_2/oj> [Accessed 20 December 2023].

Fukuyama, F., 2018. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Hofstede, G., 1984. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. London: SAGE.

Snyder, T., 2018. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.

REFERENCES

Barth, F., 2000. Boundaries and connections. In: A. Cohen, ed. *Signifying identities: anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London: Routledge, pp.19-36.

Consolidated version of the Treaty on European Union, 2016. *Official Journal of the European Union*, [online] 59, pp.13-47. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/art_2/oj> [Accessed 20 December 2023].

Dynamika stavlennia ukraintsiv do mizhnarodnykh soiuziv: Zahalnonatsionalne opytuvannia #25 [Dynamics of Ukrainians' attitudes toward international unions: National survey #25], 2023. *Sociological Group "Rating"*, [online] 22-23 November. Available at: <https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_unions_112023_press.pdf> [Accessed 10 January 2024].

Fukuyama, F., 2018. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Hofstede, G., 1984. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. London: SAGE.

Komarek, S., 2020. *Yevropa na rozdorizhzhzi* [Europe at a crossroads]. Translated from the Czech by O. Krushynskoi. Lviv: Apriori.

Kostyria, I., 2015. *Heokulturni stratehii polityky mizhnarodnoi intehratsii* [Geocultural strategies of international integration policy]. Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova.

Kostyria, I., 2021. *Suchasni stratehii heokulturnoi polityky* [Modern strategies of geocultural policy]. Kyiv: KNUCA Publishing Centre.

Meier, E., 2023. *Kulturna karta, Bariery mizhkulturnoho spilkuвання v biznesi* [Culture Map: Breaking Through the Invisible Boundaries of Global Business]. Kyiv: Nash Format.

Muazi, D., 2018. *Heopolityka emotsii. Yak kultury strakhu, prynyzhennia ta nadii zminiuiut svit* [The geopolitics of emotions. How cultures of fear,

humiliation and hope are changing the world]. Translated from English by O. Hordynchuk. Kyiv: Brait Star Pablishynh.

Romanchuk, Ya., 2023. *Novyi Zakhid. Ukrainska mriia* [The New West. The Ukrainian dream]. Kharkiv: Litera Nova.

Rozumnyi, O., 2021. Chy rozcharuvalysia ukraintsi v yevrointehratsii? [Are Ukrainians Disappointed with European Integration?]. *Razumkov Centre*, [online] 11 June. Available at: <<https://razumkov.org.ua/statti/chy-rozcharuvalysia-ukraintsi-v-ievrointegratsii>> [Accessed 10 January 2024].

Saratsyn, T., 2016. *Nimechchyna sama sebe ruiniuie. Yak my stavymo na kin doliu nashoi krainy* [Germany is destroying itself. How we put the fate of our country at stake]. Kyiv: Tempora.

Shimmelfeningh, F. and Zedelmaier, U. comps., 2010. *Yevropeizatsiia Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy* [The Europeanization of Central and Eastern Europe]. Kyiv: Yunivers.

Snyder, T., 2018. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.

Tsinnisni oriientatsii ukraintsiiv. Rezultaty zahalnonatsionalnoho kilkisnoho doslidzhennia, provedenoho za metodykoiu Sh. Shvartsa [Value Orientations of Ukrainians. Results of a nationwide quantitative study conducted by the methodology of S. Schwartz], 2023. *Centre for social and market research "SOCIS"*. [online] Available at: <<https://socis.kiev.ua/ua/2023-07-10/>> [Accessed 10 January 2024].

Voiakovskiy, D., 2015. *Mentalni kordony v Yevropi bez kordoniv* [Mental borders in Europe without borders]. 2nd ed. Kyiv: Nika-Tsentr.

Vorona, V.M. and Shulha, M.O. eds., 2016. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [Ukrainian society: monitoring social changes], [online] 3 (17). Available at: <<https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/maket-2016monitoring.pdf>> [Accessed 15 December 2023].

GEOCULTURAL TRANSFORMATIONS OF UKRAINIANS IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION

Alla Mishchenko^{1a},
Anastasiia Puhach^{2b}

¹*PhD in Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,
e-mail: mishenko.ab@gmail.com,*

²*PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6003-9925>,
e-mail: Geufx@ukr.net,*

^a*Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, 01133*

^b*Sigmund Freud University Ukraine, Kyiv, Ukraine, 02000*

The article is devoted to the study of geocultural transformation of Ukrainians, taking place during the years of independence in relation to the foreign policy course of the state's development. It is determined that European integration became relevant among Ukrainians during periods of crisis, including the Orange Revolution in 2004, the Revolution of Dignity in 2013–2014, as well as with the beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine in 2022, which extremely consolidated the nation to the level of 90% support for joining the EU and NATO, and destroying all other territorial and ideological differences among citizens. Due to statistical and comparative methods, it is possible to identify political and integration events that significantly changed the citizens' attitudes towards the Western vector of integration. The systematic method allows to reveal the essence of European integration not only as a geographical expansion of borders, a legal implementation of rules or ensuring economic growth, but also through the perception and inclusion in social practices of basic European values (equality, freedom, democracy, the rule of law, etc.), the recognition and observance of which are a key for candidate countries. For Ukrainians, a number of post-Soviet values and social practices are still characteristic; they are focused on collectivist consciousness and the statist (paternalistic) paradigm of state governance, unregulated issues of the rule of law, gender equality and tolerance. At the same time, studies of recent years indicate individualistic attitudes and human-centric values dominance, which bring Ukraine closer and increase its chances of quick adaptation to the reality of coexistence with European nations. Accordingly, the hypothesis that the geocultural

transformation of Ukrainians is possible under the condition of some conscious change in social practices in the process of European integration is confirmed.

Key words: geoculture; foreign policy orientation; European integration; political transformation; values.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306908

УДК 39(477:438):050

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ У ДЗЕРКАЛІ РУСИНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Наконечний Володимир Михайлович^{1а},
Ревенко Анатолій Дмитрович^{2б}

Надіслано:

07.02.2024

Рецензовано:

09.02.2024

Прийнято:

10.02.2024

¹Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com

²Кандидат економічних наук, доцент,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,
e-mail: revenkoad@ukr.net

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

^бКиївський університет культури,
вул. Є. Коновальця, 36-б, Київ, Україна, 01601

Для цитування:

Наконечний, В.М. та Ревенко, А.Д., 2024. Українсько-польське сусідство міжвоєнного часу у дзеркалі русинської періодики. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.147-163. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306908>.

Мета статті – з'ясувати специфіку рецепції українсько-польського діалогу русинськими публіцистами у міжвоєнний час. Завданням дослідження є всебічний аналіз проблематики українсько-польських взаємин, представленої на шпальтах часопису «Наш лемко». Дослідницька методологія спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об'єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових та спеціально-історичних) наукової праці. У підсумку відзначено, що різнопланові публікації на сторінках «Нашого лемка» дають можливість сформуванню стереоскопічної картини ставлення чиновників Другої Речі Посполитої до українських мешканців Східних Бескидів. Реконструйована нами картина переконливо демонструє цілковите зневаження польською державою громадськими і культурно-освітніми правами лемків, попри задекларовані міжнародні

зобов'язання та загальноцивілізаційні засади людського співжиття. Тож чималу повагу викликає смілива громадська позиція редколегії «Нашого лемка» на чолі з головним редактором Юліаном Тарновичем. Ризикуючи власною безпекою і добробутом, безперервно зазнаючи постійно зростаючого цензурного тиску та поліційних переслідувань, співробітники часопису невтомно працювали над плеканням серед своїх читачів почуття загальноукраїнської соборності й етнічної своєрідності. Утверджуючи принципи соціального й національного солідаризму у русинському середовищі, публіцисти «Нашого лемка» доводили історичну стійкість українців у їхній екзистенційній боротьбі із сусідами за право на культурне й політичне самовизначення. Значною мірою завдячуючи їхній жертвовній праці, попри розділеність матірніх теренів кордонами центральноєвропейських країн та розпорошеність континентами, в наш час лемки є однією з найбільш національно свідомих етнографічних спільнот української нації.

Ключові слова: «Наш лемко»; українсько-польські відносини; історична публіцистика; національна боротьба; Друга Річ Посполита.

Вступ

Одним із найбільш популярних сюжетів історіографічних студій останнього тридцятиліття є проблема непростого українсько-польського сусідства у міжвоєнний час. Таку запитаність зумовлює слушне переконання українських гуманітаріїв, що саме в періоді існування Другої Речі Посполитої варто шукати витоки міжсусідських непорозумінь, які набули особливої трагічності в добу Другої світової війни. Найбільше ж уваги дослідники українсько-польських відносин звертають на східногалицькі землі, де боротьба з денаціоналізацією набула політичної самоорганізованості та чималої масовості. Незважаючи на таку дослідницьку увагу, в поле зору науковців надалі надзвичайно рідко потрапляє національна політика польських урядів стосовно заселених лемками Східних Бескидів. Як відомо з багатьох джерел, певна віддаленість від етнічного центру й особливості розселення гірськими теренами перетворили лемків на об'єкт особливо бруталної денаціоналізації, що її зазнавали українці міжвоєнної Польщі. Найбільш виразно це проявлялося в модернованому державними чиновниками безапеляційному обмеженні їхніх прав на плекання національно-культурної ідентичності.

Особливо важливим джерелом у з'ясуванні нашої проблеми є матеріали русинської періодики, яка оперативно моніторила вищезгадані прояви державного насилля над національним сумлінням лемків. З-поміж низки тогочасних русинських пресодруків найбільш авторитетним слід назвати «Наш лемко», який об'єднував читацьку аудиторію з виразними українськими національними цінностями і чіткою соборницькою орієнтацією. Властиво опрацьовуючи згаданий часопис, ми отримуємо різнопланову інформацію про терористичну за своєю суттю боротьбу польських урядів з українським національним вибором лемків. Незважаючи на постійні цензурні конфіскації окремих публікацій або й нерідко цілих чисел часопису, редагований авторитетним русинським інтелектуалом Юліаном Тарновичем пресодрук вів нерівне мужнє протистояння за український вибір лемків, інформує свого втомленого господарськими негараздами читача про можливості опору винародовленню найбільш західного етнічного відгалуження нашої нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Оскільки «Наш лемко» вирізнявся особливою інформативністю стосовно висвітлення життя русинів у міжвоєнній Польщі, протягом останнього тридцятиліття цьому пресодруку було присвячено десятки різнопланових опрацювань і кілька змістовних антологій особливо резонансних дописів. Таким чином, на сьогодні загалом задовільно з'ясовано інституційний феномен часопису (Тельвак та Наконечний, 2020), досліджено специфіку обговорення на сторінках газети актуальних для передплатників проблем (Наконечний, 2017а; Тельвак В.В., Тельвак В.П. та Наконечний, 2021), виявлено комунікативні стратегії редакторів із налагодження контактів зі своїм читачем (Наконечний, 2017b; Тельвак В.В., Тельвак В.П. та Наконечний, 2022) тощо. Також сучасні лемкознавці дещо опрацьовали важливий сюжет висвітлення дописувачами «Нашого лемка» взаємин українців зі своїми сусідами. Серед іншого ми дослідили дражливі для лемків українсько-російський дискурс газети (Наконечний та Кузнецова, 2023). Продовжуючи дослідження специфіки обговорення на шпальтах лемківського часопису минулого й актуального стану взаємин українців зі своїми сусідами, нижче з'ясуємо українсько-польський дискурс його дописувачів.

Формулювання цілей статті

Важливим завданням сучасних лемкознавчих студій є комплексне з'ясування специфіки висвітлення широкого спектра проблематики українсько-польських відносин русинськими публіцистами, які співпрацювали з часописом «Наш лемко».

Метою статті є з'ясування особливостей осмислення українсько-польських відносин у другій половині 1930-х рр. на сторінках часопису «Наш лемко».

Виклад основного матеріалу дослідження

Опубліковані в «Нашому лемку» статті свідчать, що упереджене ставлення до населення Східних Бескидів із боку польських чиновників різних рівнів було відчутним мало не в усіх галузях життя. Втім, найдошкульнішою згадана «увага» була стосовно будь-яких проявів організації лемками громадського життя. Польські чиновники від солтиса до представника фіскальної служби і поліцейського, відповідно до отриманих ними службових інструкцій, найуважніше пильнували за тими русинами, які виразно демонстрували приналежність до українства. Цікаво, що одним із маркерів останнього в розумінні чиновників Другої Речі Посполитої був факт зацікавлення русинів «Нашим лемком». Хоча, як знаємо, часопис був цілком легальним органом і проходив жорстку цензуру перед потраплянням до рук свого читача, шанувальники пресодруку автоматично перетворювалися в очі чиновників на неблагонадійних. Про це свідчить той факт, що таких селян під вигаданими приводами відвідували державні урядники, демонстративно караючи за цілком сфабриковані правопорушення.

Інформація про таку поведінку державних чиновників постійно потрапляла до рубрики листування редакції зі своїм читачем, але здебільшого в урізаній цензурою версії. Втім, до нашого часу дійшла підшивка «Нашого лемка» з цензурного комітету, яка відклалася у книгозбірні ЛНУ імені Івана Франка. Вона містить повнотекстові примірники часопису, з яких ми отримуємо справжню картину змальованого самими лемками беззаконня. Наприклад, анонімний дописувач інформував свою газету:

«Відтоді, як я почав передплачувати «Нашого лемка», на мене посипалися кара за карою. Поліція спеціально опікується мною. [...] Всіх тих, що відчувають себе українцями, поліція переслідує, а староста прямо казав мені, щоби я не бавився в політику, поскільки у нас читати часопис «Наш лемко» – це є велика політика [...]. Гірко ми тут живемо, доноси, клевети та хліб насущний, але ми віримо в кращу будучність». (Гарні слова, 1934)

Про спеціальні ущемлення польськими чиновниками лемків української орієнтації дотично говорить і та обставина, що водночас із переслі-

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ...**

дуванням читачів «Нашого лемка» вони різними способами заохочували горян читати газету «Лемко», яка була москвофільською альтернативою українського пресодруку.

Особливо небезпечними в очах польської влади були такі провідники національної культури та освіти на Лемківщині, як читальні «Просвіти». З огляду на їхню авторитетність у русинському середовищі, ці заклади потрапили у фокус репресивної політики польської адміністрації. Її представники будь-що віднаходили приводи, які б дозволили припинення діяльності цих популярних осередків української культури. На селян, які наважувалися надавати під «просвітянські» читальні свої домівки, заводилися кримінальні справи за найменші правопорушення, а нерідко й за цілком сфальшовані «злочини» (Читальня загрожує, 1936).

Поряд зі щойно згаданими репресивними заходами польська влада вдавалася до цілеспрямованої ідейної дезорієнтації лемків засобами нав'язливої польської та підтримуваної нею москвофільської пропаганди. Ці інформаційні диверсії стосовно русинів нерідко супроводжувалися різними заохоченнями. Для прикладу згадаємо статтю селянина з Горлицького повіту з Ропиці Руської, в якій оповідається про закладання читальні «Просвіти», що, за влучним спостереженням автора, стала «темним духам сіллю в оці». Пояснюючи цю метафору, дописувач розповів, що одразу після згаданої події місцеві поляки-педагоги заповзялися наперекір лемкам-українцям творити «Kółko młodzieży rusko-polskiej». Ініціатори заохочували національно нерозбірливих селян вступити до «Kółka», обіцяючи безкоштовні почастунки «ковбасою, цукерками, папіросками». Таким чином, із гіркою іронією вказав автор, «худібка повелася на чуже сіно». Обурюючись такою етичною нерозбірливістю односельчан, тавруючи їх національними перевертнями, автор допису наголосив, що саме вони створюють негативний образ лемка як несвідомого власних національних коренів селянина. Намагаючись повернути збаламучених польською пропагандою односельців до свого народу, свідок описуваних подій наголошує:

«Ропичани, Лемки, хто продає свою народність, віру свою, це або зрадник Юда або безумна риба, що йде на панській гачок. Схаменіться, пізнавайте, хто вам брат, а хто ворог. Не ласіться на чужі охлапи, на що навіть порядна собака не піде. Гуртуйтесь до братів своїх рідних. Не треба вам чужих богів. Гляньте на інші народи, усі гуртуються, усі об'єднані в собі, а ви?». (Село Ропиця, 1934)

Вповні очікувано, що щойно наведене звернення було вирізане цензурською рукою.

На протипагу змалюваним вище фактам національної індиферентності у середовищі корінних мешканців Східних Бескидів, «Наш лемко» з підкресленим пієтетом розповідав про селян, які не зрікли свого національного імені та встояли перед погрозами польських чиновників і підступними заохоченнями москвофільських пропагандистів. У цьому аспекті слід сказати, що русинський пресодрук постійно стимулював у середовищі своїх читачів національний оптимізм і проукраїнські настрої. Головний редактор «Нашого лемка» наголошував: «Одначе українці на Лемківщині не падають духом, а працюють дальше над собою, бо вірять незломно в кращі дні – Честь їм за це!» (Замикають читальні, 1935).

Розуміючи безуспішність культурно-освітнього терору стосовно українських інституцій, що лише загартував національне сумління лемків, польська влада вдалася до практики закладання альтернативних в ідейному аспекті установ. У цьому плані польські чиновники заходилися відроджувати популярне в ХІХ ст. серед корінного населення Східних Бескидів русофільство, яке у міжвоєнний час переродилося на ідейно токсичне москвофільство. Провідниками його гасел у лемківському селі мали стати читальні Товариства ім. Качковського, творені як інституційна альтернатива осередкам «Просвіти» (Як творяться читальні, 1934). На шпальтах «Нашого лемка» було опубліковано чимало дописів, автори яких показували сприяння польської влади у закладанні русофільських осередків, які фокусувалися на поширенні москвофільської пропаганди в русинських містечках і селах.

Втім, значно бруталнішими вчинки польських чиновників були у сфері народного шкільництва. Це загалом мало б дивувати, оскільки польська держава, відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань, дала національним меншостям (насамперед найбільш чисельній – українській) гарантії культурно-освітньої автономії. Та невдовзі ці обіцянки були забуті, адже чиновники молодій державі зрозуміли, що без всеосяжного контролю за шкільництвом неможливим є успіх політики денационалізації русинського населення, а відтак і його подальшої полонізації. Тож, фактично відмовляючись від взятих на себе міжнародних зобов'язань, чиновники Другої Речі Посполитої сфокусувалися на гвалтовній деукраїнізації русинської народної школи. З цією метою було вирішено українські впливи в школі замінити москвофільськими. Відтак, як інформував «Наш лемко», українські читанки системно замінювалися москвофіль-

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ...**

ськими букварями. Мовиться про написаний одним із лідерів москвофільства Мефодієм Трохановським буквар, який польське «Державне видавництво шкільних книг» видало у Львові в 1933 р. масовим накладом. Ця книга мала специфічну мовну фактуру, адже була написана «лемківською бесідою» – діалектною варіацією лемківської говірки, що її плекали москвофіли. «Наш лемко» послідовно викривав і таврував таку «юдину роботу криницьких божків», якою насправді керувала Львівська шкільна кураторія, що за іронією мала б якраз захищати права русинських дітей на рідномовне навчання. Лемківський часопис наголошував своєму читачеві на небезпеці дій польської влади із впровадження в початковій школі москвофільського «язичія» замість української літературної мови. Серед численних дописів наведемо такий промовистий приклад:

«Сьогодні кожний лемко знає, що своєю говіркою може послугуватися біля своєї хати, одначе в школі повинна панувати спільна українська літературна мова. [...] Лемки домагаються в школі української літературної мови – такої, якою навчають у всіх українських школах, бо вони діти одної Матері! Це не є позиція одиниць, це воля всіх лемків». (Ми не хочемо букварів, 1934)

Очікувано, що і цей допис, як свідчить примірник газети з цензурного комітету, було репресовано.

Завдяки такій принциповій боротьбі «Нашого лемка» русини відстояли своє право на рідномовне навчання. Втім, польські шкільні чиновники не зупинилися у своєму свавіллі і прийняли за гвалтовне переформатування навчального плану лемківської школи без жодної на те освітньої потреби. Усвідомлюючи вагомість релігійного чинника для збереження національної ідентичності лемків, польська освітня адміністрація прийнялася за безоглядне скорочення шкільних уроків із греко-католицького катехизису. Викриваючи антиукраїнську поставу шкільних інспекторів, один із авторів «Нашого лемка» відверто вказав: «Це є на руку різним перевертням, москвофільським божникам та кацапським учителям, які останніми роками сіяли чорні зерна безбожництва та недовірства між населенням, нарочно спроваджували з різних чужинецьких видавництв большевицькі брошури та давали читати шкільній молоді» (Що далі буде, 1934). Зрозуміло, що рука цензора не пошкодувала і цей відвертий виступ.

Ще однією загрозливою тактикою польських чиновників щодо національної школи лемків була нічим не вмотивована заміна українських педагогічних кадрів на польські. Перших без їхньої згоди в адміністративному порядку відправляли до навчальних закладів із домінуючим польським учнівським складом, водночас других надсилали до лемківськ-

ких шкіл. Тим самим влада очікувала отримати потрібний для неї деукраїнізуючий ефект. Польські вчителі, не володіючи рідною мовою корінного населення, викладали лемківським дітям шкільні предмети польською. Відзначимо, що це робилося в порушення закону, який гарантував дітям право на освіту рідною мовою (Біда з лемками, 1936). Згадане беззаконня також опинилося у фокусі уваги авторів «Нашого лемка». На його шпальтах прямо було наголошено, що «поляк-учитель нічим не відрізняється від поляка-поліціанта» (Дитина, як і життя, 1935).

На жаль, поза антиукраїнськими намірами польської адміністрації не залишилася і надзвичайно чутлива для традиційної у своїх цінностях лемківської громади церковно-релігійна сфера. Її національна особливість становила надійний бар'єр ополяченню населення Східних Бескидів. У цьому аспекті релігійна політика польських урядів була сфокусована на поширенні в лемківському середовищі пропагандистських маніпуляцій, що русини є «поляками-унітатами». Найбільш інтенсивною згадана пропагандистська акція була на початку 1934 р., коли призначили окремого папського адміністратора для греко-католиків Лемківщини. Нейтралізуючи маніпулятивні сили польської пропаганди, «Наш лемко» пояснював своєму читачеві, що лемки споконвіку є греко-католиками і у віровизнавчому плані відрізняються від тимчасових зайців своїх земель. Постійний автор часопису на псевдо-Лемко зазначав: «Як бачимо, Лемківщина все мала живі зв'язки тільки із сходом. Твердження, що всі лемківські церкви побудували польські панове-шляхта, також неправдиві. В церковних хроніках виразно записано, що лемки самі собі спільно церкви будували, а деякі церкви будували лемки-солтиси» (Лемко, 1934).

Зрозумівши із практики, що спотворити релігійне самоусвідомлення русинів є неможливим, представники польської влади за будь-якої можливості намагалися обсадити парафії у лемківських селах лояльними до Польщі священниками. Якщо ж душпастир демонстрував українські цінності та плекав національну свідомість у середовищі своєї пастви, на нього очікувало примусове переведення до населених пунктів зі здебільшого польським населенням. Свідчення цього знаходимо на сторінках пресодруку, якому селяни скаржилися, що польські чиновники гвалтовно усувають авторитетних парохів-українців за їхню активну громадську позицію. Ці священники замінялися владою москвофілами, які агітували селян зрікатися батьківської віри та переходити на відоме своєю анти-

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ...**

українською поставою російське православ'я. На спілку із місцевою адміністрацією такі священники відговорювали русинів від читання релігійної літератури рідною мовою та забороняли в храмах українську молитву. Описуючи таке беззаконня, автори часопису нарікали: «Гляньмо браття, як гарно на Лемківщині; хто зробить крок до світла до науки, то це вже крок до тюрми...» (Лемко, 1936а).

Не менш загрозовою для держави в очах польських чиновників була й історична пам'ять лемків, що базувалася на національно-визвольних сюжетах. Представники польської адміністрації робили все можливе для зменшення українських впливів на процес кристалізації національного самоусвідомлення мешканців Східних Бескидів. Як ми це бачили стосовно згаданих вище прикладів, і в цій боротьбі польські чиновники не добирали засобів. Так, вони фінансово підтримували популяризацію тез москвофільської пропаганди про польські історичні коріння лемківського субетносу, з чого висновувалася потреба «повернення» русинів до польської ідентичності. В цій боротьбі державні чиновники зосередилися на мінімізації впливів інституцій, що плекали в лемківському середовищі українське бачення їхнього минулого та спільних із наддніпрянцями завдань на майбутнє. Переконливою ілюстрацією такої політики стала доля самого «Нашого лемка», сторінки якого рясніють білими плямами від нещадних цензорських вилучень власне у присвячених історичній проблематиці рубриках.

Найбільше ж польських пропагандистів лякало плекання авторами часопису історичної пам'яті про постання державності на зазбручанських землях і героїчний захист українцями, а серед них і лемками, Західноукраїнської Народної Республіки. Доказом цього є той факт, що щорічні тематичні дописи у часописі з нагоди проголошення соборності 22 січня 1919 р. зазнавали неодмінних цензорських конфіскацій. Приміром, в одному із цензурованих дописів так пояснювалося значення цього героїчного для галицьких українців дня:

«В тому пропам'ятному історичному дні, наперекір усім злобним твердженням, Український Нарід засвідчив свою духовну єдність і нерозлучність. У тому дні сказали світові, що ми – Кубанці й Придніпрянці, Волиняки й Поліщуки й ті з далекого Підляшшя й Холмщини, Гуцули, Бойки, Лемки, Закарпатці, Буковинці й Бесарабці – є дітьми одної спільної Матері-України, об'єднані одним бажанням, одною вірою, одною ідеєю». (Галич, 1936)

Чимало зусиль польські цензори доклали і для корегування створеного публіцистами «Нашого лемка» пантеону українських національ-

них героїв. При цьому найбільш прискіпливою цензорська увага була до вшанування на сторінках пресодруку наддніпрянських діячів, які метою свого життя зробили соборницьке єднання українських земель. Приміром, коли восени 1934 р. на засланні трагічно помер Михайло Грушевський, і вся західноукраїнська громадськість вшанувала цю фатальну для нашого народу подію (Тельвак, 2008, с.358-377; 2011), цензор вирішив втрутитися навіть у текст інформаційної за змістом некрологічної замітки, що її опублікував «Наш лемко».

Та, незважаючи на змальовані вище чималі зусилля польської адміністрації з мінімізації впливів «Нашого лемка» на селянську аудиторію, часопис виявився надзвичайно авторитетним для русинів у сфері формування їхньої історичної пам'яті. Про це свідчать численні звернення лемків до улюбленого часопису. Наприклад, у цензурованому листі до редколегії один із лемків-емігрантів висловив своє захоплення вмілою проукраїнською політикою пам'яті часопису. Абсорбувавши історичну ідеологію «Нашого лемка», його палкий шанувальник зазначив:

«[...] Завдяки світовій війні та великій Українській Революції, слова «Україна», «Українська Держава», «Український народ» потрясли мною до живого – я став свобідний та свідомий того, хто я є; хто нас шарпає на всі боки, хто робив з нас рабів, які хилили свою спину перед всілякими зайдами. Ми мусимо пам'ятати, що ми – сини Неньки України, браття по крові і кости тих, що живуть на Великій Україні, Буковині, Бесарабії, Галичині та Підкарпатській Україні! Ми, той великий Народ, якого ніхто знищити не потрафить! Кацапня згине не задовго, бо мусять вигинути всі такі, що пруть брата на брата! Історія нас навчає, що ми всі жили в давнині разом, мали свою державу та ми лемки творили зі всіма українськими землями від Карпат аж по Зелений Клин могутчу державу – Україну». (Лист з Америки, 1934)

Поряд із гуманітарною політикою не меншими антиукраїнськими упередженнями польської влади були і у сфері економічного життя. Тавруючи визискувальну щодо населення Східних Бескидів польську господарську політику, «Наш лемко» сміливо показував її негативні прояви у багатьох сферах. Серед іншого дописувачі часопису вказували на хижацький підхід державних чиновників до багатих природних ресурсів

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ...**

лемківських земель, що проявлялося у їхньому неконтрольованому виснаженні. Чи не найбільш загрозливо справа виглядала у деревообробній галузі, адже масована вирубка лісів загрожувала горянам чималими природними катаклізмами. Свідчення цього ми знаходимо в одному зі сконфіскованих дописів: «Галицьким Сибіром Тебе звали, Рідна Лемківщино. [...] Водами цілющих джерел Твоїх лікуються чужі, Твої власні діти вмирають в нужді, Зникають ліси з Твоїх чудових верхів, будуються мости із них на битих шляхах далеких, а для Тебе дорогами остають все далі потоки і дебри» (Костаревич, 1934).

На жаль, як це показували численні дописувачі «Нашого лемка», репресивні дії польської влади не обмежувалися згаданими вище сферами громадського й економічного життя. Чиновники Другої Речі Посполитої зазіхали навіть на приватні практики українців-горян. Часопис, приміром, наводив факти нахабного намагання чиновників регламентувати зовнішній вигляд чи стиль одягу лемків. Так, цілковито абсурдних заборон зазнавали традиції лемків вдягати одяг у національній кольористиці. Переслідуваними були і ті русини, які на головні убори чіпляли синьо-жовті кокарди (Лемко, 1936b). Але особливим ірраціоналізмом і параноєю була позначена істерія польської преси про небезпеку поширення серед лемків наддніпрянських практик вишивання, що було свідченням поразки польської антиукраїнської політики та зрілості національного вибору мешканців Східних Бескидів (Державна рація, 1938).

Невтомно фіксуючи факти польського безправ'я і стійкого опору його проявам із боку русинів, «Наш лемко» пропонував шляхи виходу з цієї небезпечної для польсько-українського сусідства ситуації. На переконання об'єднаних редакцією пресодруку лемківських публіцистів, єдиний ефективний вихід полягав у наданні західноукраїнським теренам широкої національно-культурної автономії, що було постулатом української політики ще в часи Австро-Угорської імперії. Зрештою, зобов'язання надати таку автономію польська держава взяла на себе після ухвалення офіційного рішення Ради Послів Антанти 15 березня 1923 р. про приєднання Галичини до Польщі. Втім, жодну згадку про автономію польська цензура на шпальта часопису не допускала. Цю тотальну заборону на артикуляцію слова «автономія» промовисто ілюструє ситуація, коли цензуруванню була піддана стаття про вимоги словаків отримати автономію у складі чехословацької держави. В цьому сюжеті чиновники слушно побачили подібність із національними процесами у польській державі.

Насамкінець стисло згадаємо про саморефлексію головного редактора «Нашого лемка» стосовно веденої ним боротьби за право русинів на

власну національну ідентичність. Перебуваючи у повоєнний час на еміграції у США, Ю. Тарнович у своїх спогадах із гордістю писав, що, попри антиукраїнський терор польської влади стосовно лемків, їй не вдалося досягти своїх винародовлюючих цілей. Причиною цього, твердив русинський діяч, була самовіддана просвітницька діяльність об'єднаної довкола часопису «Наш лемко» галицької інтелігенції. Тож редактор із заслуженою гордістю наголосив: «Населення Лемківщини твердо стояло на сторожі своїх національних прав і не прогиналося перед ніким. Воно не лякалося жодних погроз і по геройськи ставило своє чоло перед найбільшою небезпекою» (Бескид Юліан, 1954, с.126).

Висновки

Різнопланові публікації на сторінках «Нашого лемка» дають можливість сформуванню стереоскопічну картину ставлення чиновників Другої Речі Посполитої до українських мешканців Східних Бескидів. Реконструйована нами картина переконливо демонструє цілковите зневажання польською державою громадськими і культурно-освітніми правами лемків, попри задекларовані міжнародні зобов'язання та загальноцивілізаційні засади людського співжиття. Тож чималу повагу викликає смілива громадська позиція редколегії «Нашого лемка» на чолі з головним редактором Юліаном Тарновичем. Ризикуючи власною безпекою і добробутом, безперервно зазнаючи постійно зростаючого цензурного тиску та поліційних переслідувань, співробітники часопису невтомно працювали над плеканням серед своїх читачів почуття загальноукраїнської соборності й етнічної своєрідності. Утверджуючи принципи соціального й національного солідаризму у русинському середовищі, публіцисти «Нашого лемка» доводили історичну стійкість українців у їхній екзистенційній боротьбі з сусідами за право на культурне й політичне самовизначення. Значною мірою завдячуючи їхній жертвній праці, попри розділеність матірних теренів кордонами центральноєвропейських країн і розпорошеність континентами, в наш час лемки є однією з найбільш національно свідомих етнографічних спільнот української нації.

Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність комплексного вивчення національної політики видавців лемківської періодики у міжвоєнний час.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бескид Юліян [Тарнович Ю.], 1954. *На згарищах Закерзоння*. Торонто: Лемківщина.
- Біда з лемками, 1936. *Наш Лемко*, 14, с.8.
- Галич, Я., 1936. Сторінка нашого недавнього минулого. *Наш Лемко*, 3, с.3.
- Гарні слова і наша дійсність, 1934. *Наш Лемко*, 18, с.3.
- Державна рація вимагає боротьби з вишивками на Лемківщині!, 1938. *Наш Лемко*, 17, с.3.
- Дитина, як і життя, не дасть себе ошукати, 1935. *Наш Лемко*, 24, с.4.
- Замикають читальні, 1935. *Наш Лемко*, 7, с.6.
- Костаревич, О., 1934. [Галицьким Сибіром тебе звали]. *Наш Лемко*, 1, с.3.
- Лемко, 1934. В обороні історичної правди. *Наш Лемко*, 7, с.4.
- Лемко, 1936а. Навіть молитись не вільно. *Наш Лемко*, 4, с.8.
- Лемко, 1936б. Як у джунглях. *Наш Лемко*, 4, с.5.
- Лист з Америки, 1934. *Наш Лемко*, 14, с.3.
- Ми не хочемо букварів, 1934. *Наш Лемко*, 20, с.3.
- Наконечний, В., 2017а. Русинська спільнота міжвоєнної Польщі у висвітленні «Нашого лемка». *Східноєвропейський історичний вісник*, [e-journal] 5, с. 129-137. <https://doi.org/10.24919/2519-058x.5.116977>
- Наконечний, В., 2017b. Часопис «Наш лемко» – феномен української періодики міжвоєнного часу. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 29, с.520-528.
- Наконечний, В.М. та Кузнецова, Л.В., 2023. Українсько-російські взаємини у висвітленні часопису «Наш лемко». *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 12, с.122-133. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.12.2023.292407>
- Село Ропиця руська, пов. Горлиці, 1934. *Наш Лемко*, 8, с. 8.
- Тельвак, В. та Наконечний, В., 2020. Становище русинської меншини в Другій Речі Посполитій за матеріалами газети «Наш лемко». *Русин*, 61, с.166-182.
- Тельвак, В., 2008. *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття)*. Київ: Вимір.
- Тельвак, В., 2011. Михайло Грушевський в меморіальних практиках західноукраїнської громади в 1934-1935 рр. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 14-15, с.286-294.
- Тельвак, В.В., Тельвак, В.П. та Наконечний, В.М., 2021. «Геть отрую з наших хат!»: протиалкогольний дискурс газети «Наш лемко». *Русин*, 66, с. 34-47.
- Тельвак, В.В., Тельвак, В.П. та Наконечний, В.М., 2022. «Чиїх батьків ми діти?»: історична політика «Нашого лемка». *Русин*, 68, с. 154-167.

Українці-Лемки. Нищення Українців на Лемківщині не утає!, 1936. *Наш Лемко*, 24, с.2.

Читальня загрожує публічній безпеці, 1936. *Наш Лемко*, 22, с.9.

Що далі буде?, 1934. *Наш лемко*, 21, с. 3.

Як творяться читальні Качковського на Лемківщині?, 1934. *Наш Лемко*, 6, с.2.

REFERENCES

Beskyd Yuliiian [Tarnovych Yu.], 1954. *Na zgharyshchakh Zakerzonnia* [On the fires of Zakerzonny]. Toronto: Lemkivshchyna.

Bida z lemkamy [Trouble with lemkas], 1936. *Nash Lemko*, 14, p.8.

Chytalnia zahrozhuie publichnii bezpetsi [The reading room threatens public safety], 1936. *Nash Lemko*, 22, p.9.

Derzhavna ratsiia vymahaie borotby z vyshyvkamy na Lemkivshchyni! [The state walkie-talkie demands a fight against embroidery in Lemkiv region!], 1938. *Nash Lemko*, 17, p.3.

Dytyna, yak i zhyttia, ne dast sebe oshukaty [A child, like life, will not allow itself to be deceived], 1935. *Nash Lemko*, 24, p.4.

Halych, Ya., 1936. Storinka nashoho nedavnoho mynuloho [A page of our recent past]. *Nash Lemko*, 3, p.3.

Harni slova i nasha diisnist [Good words and our reality], 1934. *Nash Lemko*, 18, p.3.

Kostarevych, O., 1934. [Halytskym Sybirom tebe zvaly] [Galician Siberia was your name]. *Nash Lemko*, 1, p.3.

Lemko, 1934. V oboroni istorychnoi pravdy [In defense of historical truth]. *Nash Lemko*, 7, p.4.

Lemko, 1936a. Navit molytys ne vilno [Even praying is not free]. *Nash Lemko*, 4, p.8.

Lemko, 1936b. Yak u dzhunhliakh [Like in the jungle]. *Nash Lemko*, 4, p.5.

Lyst z Ameryky [Letter from America], 1934. *Nash Lemko*, 14, p.3.

My ne khochemo bukvariv ["We don't want primers"], 1934. *Nash Lemko*, 20, p.3.

Nakonechnyi, V.M. and Kuznetsova, L.V., 2023. Ukrainsko-rosiiski vzaiemyny u vysvitleni chasopysu "Nash lemko" [Ukrainian-Russian Relations in the Elucidation of the Magazine "Nash Lemko" ("Our Lemko")]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 12, pp.122-133. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.12.2023.292407>

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ...**

- Nakonechnyi, V., 2017a. Rusynska spilnota mizhvoiennoi Polshchi u vysvitleni "Nashoho lemka" [Ruthenian community of interwar polandin terms of "Our Lemko"]. *East European historical bulletin*, [e-journal] 5, pp. 129-137. <https://doi.org/10.24919/2519-058x.5.116977>
- Nakonechnyi, V., 2017b. Chasopys "Nash lemko" – fenomen ukrainskoi perodyky mizhvoiennoho chasu [The magazine "Nash Lemko" is a phenomenon of Ukrainian periodicals of the interwar period]. *Ukraine: Cultural Heritage, National Identity, Statehood*, 29, pp.520-528.
- Selo Ropytsia ruska, pov. Horlytsi [The village of Ropytsia Ruska, district Gorlytsi], 1934. *Nash Lemko*, 8, p. 8.
- Shcho dali bude? [What will happen next?], 1934. *Nash lemko*, 21, p. 3.
- Telvak, V. and Nakonechnyi, V., 2020. Stanovyshche rusynskoi menshyny v Druhii Rechi Pospolytii za materialamy hazety "Nash lemko" [The position of the Ruthenian minority in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth according to the materials of the newspaper "Nash Lemko"]. *Rusyn*, 61, pp.166-182.
- Telvak, V., 2008. *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia)* [The creative heritage of Mykhailo Hrushevskiyi in the estimation of contemporaries (late XIX – 30s of the XX century)]. Kyiv: Vymir.
- Telvak, V., 2011. Mykhailo Hrushevskiyi v memorialnykh praktykakh zakhidnoukrainskoi hromady v 1934-1935 rr. [Mykhailo Hrushevskiyi in the memorial practices of the Western Ukrainian community in 1934-1935] *Drohobytshchyni kraieznavchyi zbirnyk*, 14-15, pp.286-294.
- Telvak, V.V., Telvak, V.P. and Nakonechnyi, V.M., 2021. "Het otruiu z nashykh khat! ": protyalkoholnyi dyskurs hazety "Nash lemko" ["Get poison out of our houses!": anti-alcohol discourse of the newspaper "Nash Lemko"]. *Rusyn*, 66, pp. 34-47.
- Telvak, V.V., Telvak, V.P. and Nakonechnyi, V.M., 2022. "Chyikh batkiv my dity? ": istorychna polityka "Nashoho lemka" ["Whose parents are we children?": the historical politics of "Nasho Lemka"]. *Rusyn*, 68, pp. 154-167.
- Ukrainci-Lemky. Nyshchennia Ukrainciiv na Lemkivshchyni ne ustaie! [Ukrainians-Lemkas. The destruction of Ukrainians in Lemkiv region does not stop!], 1936. *Nash Lemko*, 24, p.2.
- Yak tvoriatsia chytalni Kachkovskoho na Lemkivshchyni? [How are Kachkovsky's reading rooms created in Lemkiv region?], 1934. *Nash Lemko*, 6, p.2.
- Zamykaiut chytalni [Reading rooms are closed], 1935. *Nash Lemko*, 7, p.6.

THE UKRAINIAN-POLISH NEIGHBOURHOOD OF THE INTERWAR PERIOD IN THE MIRROR OF RUTHENIAN PERIODICALS

Volodymyr Nakonechnyj^{1a},
Anatolii Revenko^{2b}

¹*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,*

²*PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,
e-mail: revenkoad@ukr.net,*

^a*Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine, 01133*

^b*Kyiv University of Culture,
Kyiv, Ukraine, 01042*

The main objective of the study is to find out the reception specifics of the Ukrainian-Polish dialogue by Ruthenian publicists in the interwar period. The task of this research is a comprehensive analysis of the problems of Ukrainian-Polish relations presented in the columns of the journal "Our Lemko". The research methodology is based on the combination of principles (historicism and objectivity), as well as methods (philosophical, general scientific and special historical ones) of scientific study, which are usual for works on the history of science. It is concluded that various publications on the pages of "Our Lemko" provide an opportunity to form a stereoscopic picture of the attitude of the Second Polish Republic officials to the Ukrainian residents of the Eastern Beskids. Reconstructed by us, the picture convincingly demonstrates the complete contempt of the Polish state for the public, cultural and educational rights of the lemkos, despite the declared international obligations and general civilisational principles of human coexistence. Therefore, the bold public position of the editorial board of "Our Lemko", led by the editor-in-chief Yulian Tarnovych, commands considerable respect. Risking their own safety and well-being, constantly experiencing ever-increasing censorship pressure and police harassment, the journal's employees worked tirelessly to foster among their readers a sense of all-

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СУСІДСТВО МІЖВОЄННОГО ЧАСУ...

Ukrainian unity and ethnic identity. Affirming the principles of social and national solidarity in the Ruthenian environment, the publicists of “Our Lemko” proved the historical resilience of Ukrainians in their existential struggle with their neighbours for the right of cultural and political self-determination. Thanks to their self-sacrificing work, despite the separation of the motherland by the borders of the Central European countries, and the dispersion of the continents, in our time the lemkos are one of the most nationally conscious ethnographic communities of the Ukrainian nation.

Key words: “Our lemko”; Ukrainian-Polish relations; historical journalism; national struggle; the Second Polish Republic.

**СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ**

**PUBLIC
COMMUNICATIONS**

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА
НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ
УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306909

УДК 355.097.2(477)"364"

НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ
УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сірий Євген Володимирович^{1ab},
Сіра Оксана Володимирівна^{2a}

Надіслано:

12.02.2024

Рецензовано:

20.02.2024

Прийнято:

21.02.2024

¹Доктор соціологічних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3396-8168>,
e-mail: socio1@ukr.net

²Кандидатка філософських наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1069-2381>,
e-mail ovsira@ukr.net

^aНауково-дослідницький центр
«Інститут соціально-правових та політичних
досліджень імені Олександра Яременка»
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна, 01601

^bІнститут соціології НАН України,
вул. Шовковична, 12, Київ, Україна, 01021

Для цитування:

Сірий, Є.В. та Сіра, О.В., 2024. Нові маркери у концептуалізації практики українського волонтерства у воєнний період. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.165-180. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306909>.

У пропонованому матеріалі акцентується увага на розширенні засадничих сторін явища волонтерства в Україні, які розкриваються в силу обставин, внаслідок латентних модерністсько-трансформаційних змін українського соціуму як із впливом євроінтеграційного чинника, так і з явним радикальним геополітичним чинником – загарбницької війни з боку росії. Особливу увагу приділено новому змісту окремих мотиваційних проявів, ідентичних для України, потребі їх стимулювання, що впливає на характер соціального включення, розширення та поглиблення громадянської ідентичності. У статті використано:

загальнонаукові методи порівняння, описовий метод, аналіз, узагальнення; системний аналіз застосовано при концептуалізації змісту волонтерства у нових реаліях, метод порівняння – при дослідженні особливостей волонтерства в Україні і за кордоном, метод аналогії у інтерпретації волонтерства як форми соціального підприємництва для порівняння та пояснення необхідності бракуючих ланок у системі регулювання волонтерської діяльності за різних умов. На підставі теоретичного аналізу, соціальних досліджень було доповнено мотиваційний зміст волонтерства в Україні в умовах викликів війни, особливості його активізації, зміст проблемних чинників його здійснення. Це виявляється у розкритті різних форм самореалізації та самоактуалізації людини в контексті розвитку громадянської ідентичності, патріотизму, доречного громадянського практицизму в екстраполяції до соціального підприємництва як прояву гуманістичної господарської діяльності. Результати цієї дослідницької роботи мають теоретичну значимість для поповнення знання у концептуалізації волонтерської діяльності.

Ключові слова: волонтерство; виклики війни; патріотизм; громадянськість; соціальне включення; мотиви; світові практики волонтерства; соціальне підприємництво.

Вступ

В реаліях сьогодення Україна переживає надзвичайно важливий та надважкий історичний період, у якому питання національної та громадянської свідомості відіграє провідну роль. Це потенційно йде паралельно із визвольною війною проти росії. Зважаючи на це, громадянськість, під якою розуміється і національна суб'єктність, і духовна, у розвитку нового покоління має бути важливим завданням для майбутнього України. Одним із таких маркерів громадянськості є волонтерство – також не менш складний інтегральний діяльнісний конструкт. Із плином часу, з дією сучасних трансформаційних та особливо геополітичних перемін, які переживає Україна, також видозмінюються і засадничі та стимулюючі компоненти сутності і змісту волонтерства. Воно стає по-своєму модерним, зі своєрідним зсувом у різнобічний прагматизм. Все сильніше воно стає маркером прогресу громадянськості та символом демократичного розвитку будь-якої країни, чинником державо- та націєтворення. Спираю-

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

чись на європейський, американський та взагалі світовий прогресивний досвід, волонтерство набуває навіть рис соціального підприємництва. Зі свого боку, український досвід поповнює світовий своїми властивими практиками волонтерства, з піднесенням патріотизму, проявами його нових сторін. Саме поповненню знання щодо цього напрямку, де розкривається роль соціальної залученості, патріотизму, гуманістичного прагматизму, ми частково приділятимемо увагу у нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тематика волонтерського руху характеризується чималою джерельною базою, що представлена і закордонними класичними напрацюваннями, і вітчизняними прикладними дослідженнями, з огляду на підвищену увагу на цю тематику із причини затяжної війни проти України. З погляду засадничих аспектів нею займалися відомі зарубіжні науковці, зокрема Т. Рівальдо, Р. Хедлі, К. Кемпбел, Дж. Девіс Сміт, С. Елліс, М. Харріс та ін. Серед вітчизняних вчених вивченню соціального феномену волонтерства приділяли увагу А. Капська, А. Бондаренко, Р. Вайнола, О. Безпалько, О. Карпенко, І. Зверева, І. Юрченко, Г. Лактіонова, І. Авуєва, К. Павлюк, В. Вашкович, І. Доля та ін. Щодо участі у волонтерській діяльності, дослідниками мотивації, як правило, виділяються альтруїстичні та прагматичні мотиви. Д. Макклелланд через теорію набутих потреб також приділяв увагу мотивації особистостей до волонтерства, зокрема, йдеться про мотивацію причетності, досягнень та визнання. Нові змісти цих установок торкаються і нашого дослідження.

Формулювання цілей статті

Хоча ця тематика за останнє десятиліття значно активізувалася, набувши відповідного теоретико-прикладного наповнення, водночас виставлені вище питання ще слабо висвітлюються або, скоріше, практично відсутні у вітчизняних дослідженнях. Є потреба і в апробації усталених теоретичних підходів дослідження волонтерства з урахуванням наших суспільних умов. В Україні ця сфера є недостатньо розвиненою, порівнюючи з тим, що за кордоном ця галузь активно розвивається та підтримується владою. І частково із причини певної глухоти влади до сьогоденних проблем волонтерства, яке, зараз зосереджуючись на військовій та суміжній їй соціальній допомозі, все ж завдячує своїм функціонуванням громадянській свідомості та діяльнісній активності багатьох громадян України. Тому дослідження розвитку цієї сфери з певним врахуванням закордонного суспільного досвіду вносить науково-практичну раціональність у регулювання волонтерської діяльності в Україні за сучасних критичних умов. Крім того, актуальними проблемами є: необхідність усунення перешкод для молодих волонтерів та запобігання дискримінації; забезпечення того, щоб

волонтерство залишалося важливим і актуальним у суспільстві (Сірий та Сіра, 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження

Сьогодні питання залучення волонтерів як формуючого інституту громадянського суспільства для врегулювання конфліктів та подолання їх наслідків активно піднімається в дискурсах із питань миру та постконфліктного розвитку. В цілому, волонтерство втілює в собі прагнення людей до гуманізму, безпеки, свободи та миру, адже ці поняття є фундаментальними для громадян у цивілізованих країнах.

В Україні лише починається зароджуватись активний (у тому числі молодіжний) волонтерський рух, водночас в Європі він вже активно процвітає та приносить величезну допомогу і країнам ЄС, і Україні під час війни. В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну спостерігається активна діяльність волонтерських спільнот, що характеризує собою об'єднання українського суспільства та його патріотичну налаштованість. Разом зі Збройними силами та Церквою вони входять до трійки інституцій, яким українці довіряють найбільше.

На сьогодні специфіка волонтерських заходів дещо змістилась у бік протистояння військовій агресії та всебічної допомоги для тих соціальних груп, які постраждали від війни. За результатами дослідження волонтерських структур, простежується потенціал активізації та розширення їх участі у розв'язанні найскладніших проблем, що постають перед Україною. Невеликий досвід дає змогу зрозуміти, що надання послуг стає більш справедливим та ефективнішим, коли охочі роблять все для цього.

В останні десятиліття українське суспільство намагається перебудуватись на нову модель з орієнтацією на людину, її потреби та цінність. Багато моментів увібрано у процесі інтеграції до ЄС, у питаннях всебічної допомоги, формування духовної культури тощо. Тут ми можемо звертатися до міжнародної практики, аналізуючи свої історичні, культурні та економічні умови. Чимало питань торкається і волонтерства.

Згідно із офіційними даними, волонтерські організації існують у 80-ти країнах світу. Уряди цих країн надають підтримку волонтерському руху, який набуває глобального характеру (Павлюк, 2015). На сьогоднішні волонтерську роботу здійснює/вав майже кожен третій-четвертий мешканець країн Європейського Союзу. Волонтерська діяльність по всьому світу продовжує набирати оберти. Рівень уваги до неї у тій чи іншій країні свід-

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

чить про рівень розвитку громадянського суспільства та розкриває сферу соціальних відносин у ньому, а також засвідчує участь у житті суспільства, на противагу діям держави або економіки (Вашкович, Манзюк та Рошканиук, 2019). Україна сконструює власну модель волонтерської політики, яка повинна відповідати глобальним викликам. Багато чого вдається. Але є проблеми.

На сучасному етапі в Україні утвердилися нестандартні для світової практики волонтерства напрями діяльності. Вони спрямовані на більш ефективне виконання роботи з відповідними державними структурами насамперед у військовій сфері. Однак проблема не стільки в тому, що розроблення механізмів роботи у волонтерстві не є унормованим, а у відсутності системного мислення та соціальної спрямованості у прийнятті відповідних законів, які, на думку фахівців, скоріше зупиняють ентузіазм волонтерства, ніж сприяють його розвитку. Однак, незважаючи на складну політичну ситуацію, певні труднощі періоду розбудови української державності, ускладнене економічне становище, сам процес становлення волонтерського руху, входження його в новій якості у процес державотнацієтворення все ж проходить, і відбувається це всупереч, а не завдяки волі влади.

Війна надала свої виклики, що зумовило певне активне переродження українського волонтерства, а також генерувала властиві часу пріоритети. Це широка та різноманітна допомога армії і постраждалому населенню. Україна налічує велику кількість волонтерських організацій, які намагаються забезпечити необхідні людські ресурси та вирішити найважливіші соціальні проблеми. Серед них можна виокремити такі організації, як «Волонтер», «Волонтерська Сотня», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Повернись живим», «Підтримаємо Армію України» та інші (Уманська, б.д.). Також слід відзначити, що точну кількість волонтерів та організацій практично неможливо визначити, оскільки їхнє число постійно змінюється, а частина з них навіть не бажає публічно афішувати свою діяльність.

На сьогодні волонтерську діяльність в Україні можна охарактеризувати такими особливостями. Передусім – це високий рівень ініціативності волонтерських структур (хоч і, за оцінкою фахівців, із хвилеподібним характером протікання). Друге – «вимушений почин» появи волонтерських ініціатив через неефективність (малодієвість) державних інституцій або обмеженість державних ресурсів. Третє, не менш основне, – становлення волонтерських організацій як організацій громадянського суспільства, що професійно задовольняють певні потреби, та прихід багатьох волонтерів із різних сфер професійної діяльності (Уманська, б.д.).

У науковій практиці волонтерство досліджується з кількох поглядів: системного підходу, активістського підходу, інституційного підходу та стратифікаційного підходу, що вивчає його як спільноту. Інституційний підхід вважається основним, оскільки волонтерство розглядається як інститут. Це обґрунтовано тим, що не лише вітчизняні, а й міжнародні дослідники відносять волонтерство до елементу громадянського суспільства та досліджують його як інституціональну суб'єктність. Однак волонтерство розуміється і як спосіб соціалізації або підтримки різних соціальних груп, що можна назвати соціальним або гуманістичним підходом.

На сьогодні волонтерство розглядається як потужний громадський рух, який функціонує в кожній країні світу та перетинає національні межі і звичайні сфери використання. Європейський досвід свідчить, що волонтерський рух розкривається у рамках «третього сектору», або некомерційних організацій. Із погляду інституціонального підходу, в аспекті побудови соціальної правової держави як стратегічної мети трансформації українського суспільства його невід'ємною частиною є так званий «третій сектор» суспільства, який по-своєму сприяє об'єднанню громадян, становленню їх національної самосвідомості та проявам активної громадянської позиції. До нього належать неурядові та некомерційні організації громадян, які не мають на меті отримання економічного прибутку, але прагнуть до самоорганізації та впровадження засад самоврядування. Німецький дослідник громадянського суспільства Т. Рівальдо визначає такі особливості і переваги організацій «третього сектору» суспільства: горизонтальна ієрархія, менша бюрократизація, гнучкість та оперативність.

Ці характеристики стосуються позагуманістичних позицій волонтерства як суспільного феномену. З позицій саме гуманістичного напрямку так званий «третій сектор» вносить свою лепту у розвиток громадянського суспільства. Вдаючись до розкриття соціальних функцій волонтерства, можна стверджувати, що воно сприяє зміцненню громадянськості – розвитку активної громадянської позиції в намаганнях вирішувати ті проблеми, які виникають у суспільстві. І молодь тут виступає найактивнішим суб'єктом, набуваючи нові навички, досвід громадянської суб'єктності у суспільному житті, сприяючи підвищенню рівня соціальної відповідальності. Завдяки їй відбувається збагачення моральності. Вона виконує функцію відродження фундаментальних цінностей, морального виховання у середовищі.

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Волонтерство також пов'язано із самоосвітою та самопросвітою молоді, можливістю отримання ранньої професійної орієнтації, утвердженням себе як особистості, можливістю перевірки та розвитку здібностей і ділових якостей (Кожухаренко, 2018).

Сьогодні волонтерський рух в Україні залишається невичерпним джерелом набуття громадянської просвіти, завдяки якому молода людина може реалізувати себе у різноманітних суспільно-корисних проєктах. Це хоч і не інтенсивно, але проявляється в участі у різноманітних соціальних програмах. Волонтерство є тим засобом, за допомогою якого члени суспільства так чи так залучаються до покращення якості життя. Молоді люди, які беруть участь у волонтерському русі, визначають для себе різні напрями волонтерської роботи та різний ступінь залученості у цей процес. Для молоді вона є інструментом самовираження.

Не можна також забувати про переваги молодіжного волонтерського руху для молодих людей у пошуку роботи. Волонтерство дає змогу розвинути навички, які можуть бути корисними у багатьох професійних сферах, на кшталт керівництво, комунікація, прийняття рішень, творчість та організаційні здібності. Отримання такого досвіду може позитивно вплинути на роботу кар'єру і збільшити шанси на успіх у майбутньому.

Як ми знаємо, мотиваційний аспект є ключовим та визначальним у будь-якій діяльності. Зокрема, як уже зазначалося, американський психолог-класик Д. Макклелланд через теорію набутих потреб виділяв три види мотивації людей до волонтерства. Це – мотивація причетності, мотивація досягнень, мотивація визнання (Занюк, 2002). Однак це надто абстрагована інтерпретація, оскільки цей феномен більш ефективно аналізувати за індуктивним принципом, що виходить із соціальної практики. Передусім своєю появою волонтерство зобов'язане зовнішнім обставинам: різні соціальні проблеми, соціальні катастрофи, інші умови. У цьому інтерпретаційному ланцюгу причинно-наслідкового значення вступають у дію інші пояснювальні алгоритми, в основі яких є конкретні дійові елементи суспільної практики: установки, потреби, цінності тощо. Не обходиться і без матеріального заохочення (Бондаренко та Вдовцов, 2021; Сірий та Сіра, 2023), стимулів соціального патріотизму (Сірий та Сіра, 2023). Однак тут потрібно звернутися до веберівської теорії раціональної дії (Сірий, 2009). У цьому аспекті волонтерство відноситься до різновидів ціннісно-раціональної дії з різною мотиваційною палітрою, де є місце і патріотизму.

Незважаючи на багатоаспектність та важливість волонтерства, сьогодні у ньому не існує однозначного пояснення мотивованості до волон-

терської діяльності. Як показують різні сьогоденні обстеження волонтерства, є кілька основних причин, через які молодь обирає шлях до нього. Як правило, це: бажання людини зробити внесок у розвиток своєї країни, відчуття патріотизму; бажання бути корисним, наближати перемогу, творити добро, знайти застосування своїм силам, здібностям, натхненню; соціалізаційні мотиви, реалізація власних ідей, відчуття суспільного змісту та важливості своєї праці (Уманська, б.д.). Так, за результатами розвідки, проведеної центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) в межах програми USAID «Мріємо та діємо» на тему «Молодіжне волонтерство в Україні» (2022), було визначено основні мотиви, якими керується молодь під час приєднання до участі у волонтерських ініціативах за час війни. Це патріотизм, внесок у наближення перемоги, почуття єдності (Мріємо та діємо, 2022). Волонтерський рух надає можливість молоді висловити свою глибоку любов і підтримку своїй країні через безпосередню участь у патріотичних ініціативах, які допомагають зміцнювати обороноздатність та суверенітет України. Це зміцнює віру у те, що перемога можлива та досяжна завдяки їхній активній діяльності. А відчуття єдності надає додаткової мотивації для участі у волонтерських акціях та проектах. Також для молоді важливо приносити користь суспільству. Крім того, долучитися до волонтерства спонукало бажання стати частиною спільної справи (Мріємо та діємо, 2022).

Перелік дій, які проводили волонтери, великий, і їх цінність формується не лише грошовими зборами, які постійно з'являються та закриваються через соціальні мережі. Основний прояв своєї підтримки Україні молодь, як правило, визначає у донатах та волонтерстві, що є безпосередньою допомогою армії, а також просуванні українського, включаючи мову, культуру, мистецтво та інше.

В сучасному динамічному просторі волонтерство відкриває все більше нових сторін. Воно стає засобом, альтернативою у вирішенні багатьох екзистенційних питань. Йдеться про: соціальне та частково економічне самозбереження способом соціальної включеності, боротьбу із соціальною ексклюзивністю; допомогу; спосіб самореалізації; часткову альтернативу соціально-економічній самозайнятості (Сірий та Сіра, 2023). Саме волонтерство не є економічною діяльністю прибуткового характеру, хоча виявляє господарювання соціального (гуманістичного) характеру (що ми і емпірич-

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

но спостерігаємо). В силу обставин волонтерство для багатьох громадян, які долучилися до нього, стає певним компенсаційним кредитом у розв'язання власних проблем (економічного, соціального характеру). Хоча це на нашому суспільному прикладі є тимчасовим явищем, однак воно виявилося одним зі способів протидії матеріальним труднощам, які склали зміст викликів війни. Все це спостерігається на арені війни в Україні (Сірий та Сіра, 2023).

У США та країнах Європи давно існує практика матеріального заохочення волонтерської діяльності: оплата, часткова компенсація витрат на навчання/поїздки, покриття витрат на організацію профільних програм чи проєктів, надання матеріальних виплат або податкові пільги, покриття державою кишенькових витрат. В Україні такий формат чинників поки ще не реалізується. Єдина виплата для волонтерів, яка сьогодні передбачена законодавством, – це соціальна грошова допомога, яка нараховується у випадку поранення або загибелі волонтера внаслідок бойових дій безпосередньо поблизу лінії розмежування.

За кордоном суспільство давно зрозуміло, що слід стимулювати волонтерів до активної діяльності. І таке заохочення відбувається у вигляді матеріальних виплат або податкових пільг. Крім того, існує практика соціального стимулювання. Дослідницька практика показує, що з метою активного стимулювання громадян до волонтерської діяльності дедалі більшою стає потреба створити ефективну систему засобів мотивування та популяризації волонтерства. Тим більше, що грошова винагорода за працю волонтерів застосовується рідко, тому повинні бути знайдені інші, не менш важливі стимули.

За окремою інформацією, у прогресивних країнах європейського простору майже 100 млн громадян інвестують свій час, таланти і гроші, аби зробити позитивний внесок у суспільство, працюючи в громадських організаціях, дитячих гуртках, лікарнях, школах, у спортивних клубах. Наприклад, у низці середньоєвропейських країн – Угорщині, Чехії, Литві – волонтерство порівнюється зі службою в армії (Матяш уклад., 2014).

Окрім дослідження, які торкалися подібних питань, показують, що багато респондентів вважають доцільним надавати грошову допомогу волонтерам, і що допомога має залежати від видів діяльності та її особливостей. Також близько половини респондентів стверджують, що призначення пільг у майбутньому також може бути елементом стимулювання долучення до волонтерської діяльності. Значна кількість опитуваної молоді підтверджують, що стимулювання до волонтерської діяльності може підсилювати бажання допомагати через те, що одним із чинників низької залученості

у волонтерській діяльності є нестача грошей, відсутність бажання, байдужість (Мотивування залучення молоді, 2020; Активізація напрямів волонтерської діяльності, 2020).

Із розвитком сучасності із супроводжувальними різноманітними та різнорівневими процесами суспільних змін, трансформацій, як вже зазначалося, підлягає трансформаційним змінам і феномен волонтерства. Воно стає дедалі складнішою системою з огляду на внутрішні та зовнішні чинники, нові елементи його генерування. А відтак з'являються і нові концепти та підходи його осмислення. Одним із таких є тотожність волонтерства соціальному підприємництву. Сучасні форми функціонування волонтерства багато в чому мають спільні риси та ознаки саме із соціальним підприємництвом. Коротко оглянемо загальні характеристики останнього, екстраполюючи до змісту волонтерства.

Соціальне підприємництво набуває актуальності, враховуючи виклики сучасного світу та потребу в інноваційних рішеннях для розв'язання соціальних питань. Воно охоплює різноманітні види, включаючи: неприбуткові організації, які не спрямовані на отримання прибутку і зазвичай фінансуються через благодійні внески; гранти та дотації, які створені з метою вирішення конкретних соціальних проблем; підходи та структури, які можуть містити в основному неприбуткові елементи, для досягнення своєї соціальної місії.

Як і соціальне підприємництво, волонтерство також є потенціалом і засобом розв'язання соціальних проблем та створення позитивного впливу на суспільство. І ті, й інші стикаються з численними викликами і перешкодами на своєму шляху. Також регуляторні та законодавчі бар'єри можуть ускладнювати діяльність соціальних підприємств та волонтерських організацій, і вони часто стикаються з викликами у встановленні балансу між соціальною місією та досягненням господарсько-діяльничої стійкості.

Волонтерство, як і соціальні підприємництва, створюють нові можливості для вразливих груп населення та сприяють їхньому соціальному включенню. Вони також сприяють інноваціям, оскільки їх діяльність вимагає пошуку нових підходів та рішень для розв'язання соціальних проблем. Їх ініціативи можуть послужити прикладом для інших напрямків діяльності щодо впровадження більш сталого та соціально відповідального підходу.

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Як і волонтерство, соціальне підприємництво сприяє підвищенню свідомості громадськості щодо соціальних проблем і її залученню до участі у розв'язанні цих проблем, відкриваючи нові можливості для адаптації суспільства у полі різних соціальних викликів.

Інноваційний підхід та творчий потенціал молоді є ключовими факторами для подолання сучасних викликів. Завдяки ентузіазму, сміливості, привнесенню нових ідей, технологіям, способам та засобам, що сприяють змінам у різних галузях, йде підпитка розвитку волонтерства та соціального підприємництва. Ініціативи і у соціальному підприємстві, і у волонтерстві не тільки допомагають вирішувати актуальні соціальні проблеми, але і створюють позитивні приклади, надихаючи інших до власних дій та зусиль у цих сферах, що ведуть до підвищення свідомості та інтересу громадськості до соціальних проблем і питань. Така практика виконує важливу роль у формуванні майбутнього соціального ландшафту.

Висновки

Таким чином, український волонтерський рух на сучасному етапі є проявом певної зрілості українського суспільства, наявності в ньому громадянськості, що доповнює функції державних інститутів і сприяє стабілізації та координації суспільних відносин в умовах війни з РФ.

Молодіжний волонтерський рух в Україні став вагомим чинником та явищем українського сьогодення, які свідчать про важливі ціннісні зрушення у масовій свідомості молоді, що визначають її (молоді) готовність у різних форматах захищати країну, боротися за власне європейське майбутнє, розбудовувати громадянське суспільство, допомагати всім, хто потребує допомоги. Світовий, а також, хоч і короткий, але відповідний вітчизняний досвід засвідчує, що в силу різних як трансформаційних, так і ситуативних обставин видозмінюються засадничі сторони волонтерства. Воно все більше набуває прагматичності і вимагає для свого розвитку той же прагматизм у ставленні до нього. Стимуляційна складова та ознаки соціального підприємництва все більш є притаманними йому рисами. І їх інституалізація, як гадається, значно підсилить розширення та впливовість волонтерства у конструктивному сценарії розвитку динамічного суспільства.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Активізація напрямів волонтерської діяльності як індикатор нагальних потреб суспільства, 2020. [online] Доступно: <https://www.znu.edu.ua/faculty/fsu/nauk/rob2020/aktiv_zats_ua_volonterstva.pdf> [Дата звернення 12 січня 2024].

- Бондаренко, А. та Вдовцов, Ю., 2021. *Посібник по роботі з волонтерами*. Київ: Відділ соціального служіння УГКЦ.
- Вашкович, В.В., Манзюк, В.В. та Рошканюк, В.М., 2019. *Волонтерська діяльність у зміні соціальної функції держави*. Ужгород: Гельветика.
- Занюк, С.С., 2002. *Психологія мотивації*. Київ: Либідь.
- Кожухаренко, Л.В., 2018. Проблеми та перспективи молодіжного волонтерського руху в Україні на сучасному етапі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Історичні науки*, 29 (68), 1, с.14-17.
- Матяш, В.І. уклад., 2014. *Серцем покликані до милосердя: волонтерський рух в Україні та світі*. [online] Полтава. Доступно: <https://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257%3a2014-09-19-13-02-56&catid=214&lang=uk> [Дата звернення 12 січня 2024].
- Мотивування залучення молоді до волонтерської діяльності як елемента соціальної роботи*, 2020. [online] Доступно: <<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24168>> [Дата звернення 12 січня 2024].
- Мріємо та діємо. Молодіжне волонтерство в Україні*, 2022. [online] Доступно: <https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/632ac140a5e6f6139062502d/1664353461292/Youth-Volunteering-in-Ukraine_ukr.pdf> [Дата звернення 12 січня 2024].
- Павлюк, К.С., 2015. Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики. *Інвестиції: практика та досвід*, 13-14, с.87-93.
- Сірий, Є.В. та Сіра, О.В., 2023. Волонтерство як форма соціального включення та можливої самозайнятості в сучасних викликах війни в Україні: самобутні вітчизняні вектори розвитку і зарубіжний досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 11, с.140-156. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278442>
- Сірий, Є.В., 2009. *Соціологія: загальна теорія та методологія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії*. 3-тє вид. Київ: Атіка.
- Уманська, О., б.д. Волонтерство в Україні. *United World Cultures Foundation, UWCF*. [online] Доступно: <<https://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/volonterstvo-v-ukraini>> [Дата звернення 12 січня 2024].

REFERENCE

Aktyvizatsiia napriamiv volonterskoi diialnosti yak indykator nahalnykh potreb suspilstva [Activation of volunteer activities as an indicator of

© Сірий, Є.В., 2024

© Сіра, О.В., 2024

**СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА
НОВІ МАРКЕРИ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ
УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД**

the urgent needs of society], 2020. [online] Available at: <https://www.znu.edu.ua/faculty/fsu/nauk/rob2020/aktiv_zats_ya_volonterstva.pdf> [Accessed 12 January 2024].

Bondarenko, A. and Vdovtsov, Yu., 2021. *Posibnyk po roboti z volonteramy* [Guide to working with volunteers]. Kyiv: Viddil sotsialnoho sluzhinnia UHKTs.

Kozhukharenko, L.V., 2018. Problemy ta perspektyvy molodizhnogo volonterskoho rukhu v Ukraini na suchasnomu etapi [Problems and prospects of youth volunteer movement in Ukraine at the present stage]. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Historical Sciences*, 29 (68), 1, pp.14-17.

Matiash, V.I. comp., 2014. *Sertsem poklykani do myloserdia: volonterskyi rukh v Ukraini ta sviti* [Called to Mercy by the Heart: Volunteer Movement in Ukraine and the World]. [online] Poltava. Available at: <https://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257%3a2014-09-19-13-02-56&catid=214&lang=uk> [Accessed 12 January 2024].

Motyuvannya zaluchennia molodi do volonterskoi diialnosti yak elementa sotsialnoi roboty [Motivating youth involvement in volunteering as an element of social work], 2020. [online] Available at: <<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24168>> [Accessed 12 January 2024].

Mriemo ta diemo. Molodizhne volonterstvo v Ukraini [Dreaming and acting. Youth volunteering in Ukraine], 2022. [online] Available at: <https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/632ac140a5e6f6139062502d/1664353461292/Youth-Volunteering-in-Ukraine_ukr.pdf> [Accessed 12 January 2024].

Pavliuk, K.S., 2015. Volonterskyi rukh: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani praktyky [The volunteer movement: an international experience and national practices]. *Investment: Practice and Experience*, 13-14, pp.87-93.

Siryi, Ye.V. and Sira, O.V., 2023. Volonterstvo yak forma sotsialnoho vkluchennia ta mozhlyvoi samozainiatiosti v suchasnykh vyklykakh viiny v Ukraini: samobutni vitchyzniani vektory rozvytku i zarubizhnyi dosvid [Volunteering as a form of social inclusion and possible self-employment in modern challenges of the war in Ukraine: distinctive domestic vectors of development and foreign experience]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 11, pp.140-156. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278442>

Siryi, Ye.V., 2009. *Sotsiolohiia: zahalna teoriia ta metodolohiia, istoriia rozvytku, spetsialni ta haluzevi teorii* [Sociology: general theory and methodology, history of development, special and branch theories]. 3rd ed. Kyiv: Atika.

Umanska, O., n.d. Volonterstvo v Ukraini [Volunteering in Ukraine]. *United World Cultures Foundation, UWCF*. [online] Available at: <<https://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/volonterstvo-v-ukraini>> [Accessed 12 January 2024].
Vashkovych, V.V., Manziuk, V.V. and Roshkaniuk, V.M., 2019. *Volonterska diialnist u zmisti sotsialnoi funktsii derzhavy* [Volunteer activity in the content of the social function of the state]. Uzhhorod: Helvetyka.
Zaniuk, S.S., 2002. *Psykhohiia motyvatsii* [Psychology of Motivation]. Kyiv: Lybid.

NEW MARKERS IN CONCEPTUALISING THE PRACTICE
OF UKRAINIAN VOLUNTEERING IN THE WAR TIME

Evgen Siryi^{1ab},
Oksana Sira^{2a}

¹*Doctor of Sociological Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3396-8168>,
e-mail: socio1@ukr.net,*

²*PhD in Philosophical Sciences,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1069-2381>,
e-mail: ovsira@ukr.net,*

^a*Scientific and research centre*

*"Institute of socio-legal and political studies
named after Oleksandr Yaremenko"*

Ukrainian State University

named after Mykhailo Drahomanov, Kyiv, Ukraine, 01601

^b*NASU Institute of Sociology, Kyiv, Ukraine, 01021*

In this study, attention is focused on expanding fundamental aspects of the volunteering phenomenon in Ukraine. They reveal due to circumstances, latent modernist transformational changes in Ukrainian society, both due to the European integration factor, and the obvious radical geopolitical aspect as the aggression war on the part of Russia. Particular attention is given to the new content of certain motivational manifestations, which are identical for Ukraine, as well as the necessity in their stimulation, which influences the nature of some social inclusion, expansion and decline of the civil identity. The following methods are applied in this article: general scientific methods of comparison, descriptive method, analysis, generalisation; system analysis is used while conceptualising the content of volunteering in new realities, the method of comparison is used when studying peculiarities of volunteering in Ukraine and abroad, the method of analogy is useful in interpreting volunteering as a form of social entrepreneurship, in order to compare and ground the need for missing links in the system of volunteering regulation under different conditions. On the basis of theoretical analysis and social research, the motivational content of volunteering in Ukraine in this war challenges, as well as the specifics of its activation, and the replacement of problematic factors in its development are supplemented. This manifests itself in disclosing different forms of self-realisation and self-actualisation

of people in the context of the civil identity development, patriotism, and appropriate civil pragmatism in extrapolation to social entrepreneurship as a manifestation of humanistic economic activity. The results of this research have theoretical significance for increasing knowledge in conceptualising the volunteer activity.

Key words: volunteering; war challenges; patriotism; nationality; social inclusion; motives; world practices of volunteering; social entrepreneurship.

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306912

УДК 355.01-042.3(477-651.2:470-651.1):[316.334.3:32

ВПЛИВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІ
ТА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ У СВІТІ: СОЦІОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Шевель Інна Петрівна

Кандидатка соціологічних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,
e-mail: shevelinna@ukr.net

Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

05.01.2024

Рецензовано:

10.01.2024

Прийнято:

11.02.2024

Для цитування:

Шевель, І.П., 2024. Вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни у світі: соціополітичний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.181-194. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306912>.

У дослідженні розглядаються різноманітні сторони впливу війни росії проти України, включаючи економічні, політичні та соціокультурні аспекти, геополітичні та глобальні наслідки конфлікту, зміни у структурі міжнародних відносин, розподілі влади та впливі на світовий порядок. Значна увага приділяється аналізу соціополітичного дискурсу, що формується внаслідок війни, включаючи реакцію громадськості, медіа та політичних лідерів.

Війна призвела до суттєвих геополітичних змін. Світова політична карта перетворилася через перерозподіл влади та визначення нових стратегічних інтересів для країн-учасниць конфлікту. Воєнні дії спричинили напруження в міжнародних відносинах, зміни у економічних партнерствах і руйнування деяких міжнародних угод, глобально вплинули на формування громадської думки, медійні наративи та політичні розмови, різноманітні погляди і реакції, які визначають публічний дискурс у різних країнах.

Мета дослідження – надати об'єктивне уявлення про трансформації у світовому порядку та сприяти розумінню ключових викликів, що стоять перед міжнародним співтовариством у результаті цієї геополітичної і глобальної кризи.

Методологія дослідження базується на зіставленні аналітичних матеріалів, емпіричних досліджень, включаючи наукові статті, звіти міжнародних організацій і публікації українських та зарубіжних джерел.

Для досягнення цієї мети використовуються наступні методи: аналіз документів, опитування та інтерв'ю, контент-аналіз медіаматеріалів, економічний аналіз, структурний аналіз міжнародних відносин.

Ці методи дозволяють отримати комплексне розуміння впливу війни росії проти України на світову сцену і соціальний контекст, а також висвітлити реакцію громадськості та політичних інститутів на цей процес.

Висновок полягає в тому, що війна росії проти України має значущий вплив на геополітичну карту світу та глобальні відносини. Вона створює нові виклики для міжнародної співпраці та визначає перспективи міжнародного порядку. Зокрема, соціополітичний дискурс, сформований цією війною, визначає обговорення та рішення, які впливають на суспільство і політику в цілому. Результати дослідження можуть слугувати основою для подальших аналізів та прийняття стратегічних рішень у сфері міжнародних відносин і конфліктів, а також вони дають глибоке уявлення про вплив конфлікту на світову політичну карту та соціокультурний ландшафт.

Ключові слова: війна; конфлікт; геополітичні та глобальні зміни; міжнародні відносини; соціополітичний аналіз.

Вступ

У сучасному світі війни і конфлікти не лише визначають територіальні межі та стосунки між країнами, але й мають величезний вплив на геополітичні і глобальні структури. Одним із ключових елементів нового геополітичного порядку є війна росії проти України, що розпочалася у 2022 році. Цей конфлікт не лише розхитав традиційні міжнародні зв'язки, але й суттєво переписав правила гри на світовій арені.

Пропонована наукова стаття присвячена ретельному аналізу впливу війни росії проти України на геополітичні та глобальні динаміки. Особлива увага приділяється вивченню соціополітичного дискурсу, який формується внаслідок цього конфлікту і визначає реакцію громадськості, медіа та політичних структур. Наша мета – не лише зафіксувати події, але й глибоко розібратися у змінах, які відбулися на світовій арені в результаті цього надзвичайного розриву.

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА

**ВПЛИВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІ
ТА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ У СВІТІ: СОЦІОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС**

В епоху, коли світ стрімко розвивається і стикається із глобальними викликами, війни та конфлікти стають каталізаторами не тільки гострих політичних суперечок, але й ключовими визначниками глобальних змін. Провідні світові держави, взаємодіючи в умовах цього конфлікту, розкривають нові геополітичні та глобальні реалії. Змішуючи елементи політичного мистецтва і стратегії, вони визначають майбутнє міжнародних відносин, аналізуючи вплив цього конфлікту на світовий порядок (Єрґін, 2020).

Головна мета полягає в розкритті ключових змін у світовому порядку, визначенні нових векторів міжнародних відносин та розумінні трансформацій у громадському світі, викликаних цією важливою геополітичною подією. Застосування різноманітних методів дозволить отримати об'єктивне та комплексне уявлення про динаміку відносин між державами, а також суттєві зміни в соціально-політичному контексті, що виникли внаслідок цього конфлікту.

Однак на сьогодні дослідження війни росії проти України мають вплив на глобальні та геополітичні структури і залишаються релевантними. Ця подія серйозно вплинула на геополітичну карту і глобальні відносини, акцентуючи важливі питання щодо суверенітету, територіальної цілісності та міжнародної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тема привертає увагу значної кількості вчених і дослідників, які зробили значний внесок у вивчення проблеми війни в діапазоні геополітичних та глобальних змін у світі. Дослідження науковців із різних країн дозволяють різнобічно оцінити сутність війни, військового конфлікту та їх вплив на сучасне суспільство.

Серед вітчизняних дослідників варто відзначити Є. Головаху, А. Ручку, О. Злобіну, І. Шевель, О. Коваленко, І. Козюбу, В. Бадрак та інших. Ці автори зосереджуються на різних аспектах аналізу, таких як зміни в медійному секторі, питання безпеки та стабільності, геополітичні виміри конфлікту і гуманітарна допомога, а також на нормах збройного конфлікту та міжнародних реакціях у зв'язку з російсько-українською війною.

Щодо зарубіжних вчених, варто відзначити внесок Дж. Сміта в розуміння ролі міжнародних організацій. С. Гантінгтон, Дж. Мейшеймер, Ф. Ратцел, Р. Чеплен, Стефан М. Волт, Ганс Мюллер, К. Гаусгофер, Отто фон Бісмарк та інші глибоко аналізують міжнародні відносини, конфлікти і стратегічну політику.

Спільні дослідження вітчизняних і західних науковців створюють умови для глибшого та об'єктивного розуміння проблем, пов'язаних із війною і миром, та сприяють розвитку наукових парадигм у цій галузі.

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є ретельний розгляд впливу війни росії проти України на геополітичні та глобальні структури, а також дослідження соціополітичного дискурсу, що виникає внаслідок цього конфлікту, а саме: аналіз і вивчення геополітичних змін, оцінка глобальних наслідків, викликів та перспектив конфлікту, надання об'єктивного комплексного розуміння та уявлення про вплив війни на глобальний порядок, зокрема через використання різноманітних методологій і джерел дослідження.

Кожна із цілей дослідження має свою важливість і впливає на формування повноцінного образу та аналізу подій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році світ відчув глобальний стрес, шок. Це найбільший воєнний конфлікт в Європі від часів Другої світової війни. Змінився фокус погляду Європи на запобігання конфлікту, забезпечення миру, міжнародної безпеки і територіальної оборони, як української, так і європейської, оцінку глобальних наслідків після російської агресії в Україні. Виклик світовій спільноті, ослаблення основ міжнародного порядку, вплив на глобальні тенденції змусили звернути увагу на створення нових засад на європейському континенті і змінити міжнародний порядок (Ейнауді, 2023).

На шляху європейської інтеграції України на порядок денний поставлено основні елементи: перемога України та її територіальна цілісність, недоторканність і гарантії країн, визнання формули миру, санкції, покарання агресора за воєнні злочини, покриття збитків тощо.

Науковці Королівського інституту Chatham House (2023), які вивчають галузь міжнародних відносин, оприлюднили свої напрацювання в дослідженні «Сім способів, якими війна Росії проти України змінила світ», в якому були проаналізовані геополітичні зміни у видах конфігурацій, проблеми і перспективи світової енергетики та зміни у глобальних правилах, нормах.

Зміна альянсів. Країни ЄС швидко відреагували на війну в Україні масштабними санкціями, фінансовою, військовою допомогою. Вони знайшли компроміси, сили, подолали страхи, перегрупувалися і зберегли свою європейську цілісність.

Особливо своєю військовою підтримкою відзначилася Велика Британія.

На підтримку росії виступили Сирія, Білорусь, а потім Іран, що зруйнувало всі плани Європи і наштовхнуло на кардинальні дії.

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА

**ВПЛИВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІ
ТА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ У СВІТІ: СОЦІОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС**

Із дуже позитивного боку щодо України в її підтримці (зернова угода, військова допомога) показала себе Туреччина, яка поставила свою репутацію на високий щабель глобального дипломатичного гравця.

Переніс лінії.

Франція і Німеччина не були готові до нових геополітичних реалій, які відбувалися на той час, але вища ліга спікерів міжнародної арени переконала і спонукала їх переоцінити європейську безпеку та позицію і рішення стосовно України.

Війна росії проти України пришвидшила процеси отримання статусу кандидата України в ЄС, подання заявки на вступ до НАТО України, Швеції і Фінляндії (на сьогодні Фінляндія вже є членом НАТО).

Світ визнав великі заслуги української армії, її стійкість та мужність. Створився новий технологічний рівень ведення війни з кібербезпековими можливостями НАТО та кіберармією України.

Зміна повернення. Шантаж та погрози застосування ядерної зброї з боку росії, захоплення Запорізької АЕС; чудернацькі вигадані історії про бойових комах, «брудну бомбу» використовуються з метою, аби Європа не надавала підтримку Україні.

Підживлення кризи. Мета агресора – спричинити кризу, перебої, зміни в постачанні продуктів харчування, енергоносіїв, добрива на глобальному рівні, призвести світ до глобальної катастрофи, голоду, особливо в африканських країнах, створити зернову блокаду. Позитивний момент – це відмова Європи від російського палива та інших товарів, але при цьому багато країн перейшли на бік росії у питанні паливних енергоносіїв.

Вигнанець. Повномасштабне вторгнення в Україну відкинуло росію на багато років назад, а саме застосуванням санкцій. Міф про другу у світі велику армію розвінчано, російська армія зруйнована.

Нові надії. Війна росії проти України об'єднала країну в небачений спосіб. Героїчна боротьба на полі бою та опір проти росії наближує нас до ЄС та НАТО. Україна прагне звільнити територію до кордонів 1991 року. Перемога України та відновлення цілісності її територій є також основою Європи та її безпеки.

Розвиваючі правила. Росія вийшла з договорів Ради Європи та з Європейської конвенції із прав людини. Рада безпеки ООН намагається віддати росію під Міжнародний кримінальний суд. Міжнародний суд в Гаазі вже отримав рішення про арешт Путіна (Chatham House, 2023).

Ставлення українського народу до російсько-української війни неоднomanітне. Якщо брати до уваги вище показані події і досягнення, то це зале-

жить від багатьох факторів, включаючи географічне положення, особистий досвід, соціокультурний контекст та інші обставини.

Більшість українців виявляють високий рівень патріотизму і готовність захищати свою країну від зовнішніх загроз, відзначаються великою підтримкою Збройних Сил та добровольчих батальйонів, ставляться негативно до втручання росії в українські справи і бачать у цьому загрозу для своєї країни, виявляють високий рівень гуманізму та солідарності, допомагаючи тим, хто постраждав внаслідок війни. Численні громадські та благодійні організації активно залучаються до надання допомоги (Орлик, 2023).

Воєнні дії та загроза безпеки викликають тривогу і психологічну нестабільність серед громадян, люди відчувають стреси та неспокій.

Громадяни активно долучаються до ініціатив із метою захисту свого регіону та гарантії безпеки.

Українці реагують по-різному, але при визначенні майбутнього та переживанні воєнних подій виявляються велика солідарність і прагнення до захисту своєї країни. Проте війна впливає на повсякденне життя, і людей це засмучує (Плохій, 2023).

За даними соціологічного дослідження фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова, яке було проведено 8–15 грудня 2023 року, українське населення відчуває вплив війни на повсякденне життя та велику надію і віру в перемогу (рис. 1) (Денькович, 2023).

Рис. 1. Вплив війни на повсякденне життя українців

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА
**ВПЛИВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІ
ТА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ У СВІТІ: СОЦІОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС**

Україна на сьогодні є територією глобального протистояння, яке впливає і на інтереси інших країн у світовому масштабі. Світ перетворився на площину невідворотного конфлікту між росією і Заходом, це по-перше, а по-друге, Україна показала всі свої сили і вимагає від Заходу виконати свою місію з урегулювання зовнішньої політики, безпеки та інтеграції на майбутнє, поглиблення причетності євроатлантичної спільноти до перемоги України. Відбувається стан відродження України в геополітичному просторі, це по-третє, а по-четверте, відбувається деєвропеїзація росії і повернення її до минулих фактів своєї історії. Інтерес до України зростає з шаленою швидкістю, і це презентується концепцією культури з її європейською історією. Реальна перемога України має реальний, цивілізаційний сенс, це по-шосте, а по-сьоме, війна росії проти України стала каталізатором для нового розвитку свобод, демократії та прав людини. В Європі, як і в Україні, вірять у нашу перемогу, і це показано на діаграмі соціологічного опитування (рис. 2) (Денькович, 2023; Козловець, 2023, с.20-25).

**Чи вірять українці в перемогу України
проти росії?**

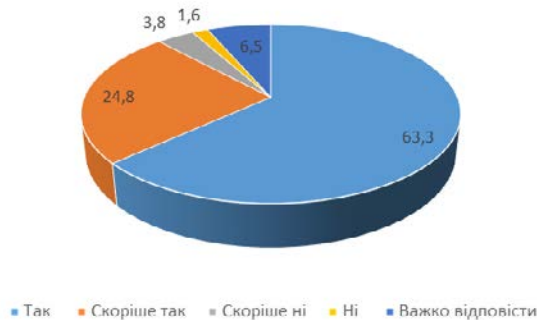

Рис. 2. Віра українців у перемогу у війні росії проти України

Частка громадян, які вважають, що країна прямує та розвивається в правильному напрямку, зросла, порівнюючи із 2021 роком, коли вона становила 20 %, у 2022-му збільшилася до 51 %, у 2023 році зросла до 63 %, а під кінець року знову знизилася до 45,3 %. Це свідчить про те, що громадяни України підтримують всі реформи, зміни, і їх не лякають труднощі країни. Є і скептично налаштовані респонденти, які вважають, що країна взяла неправильний вектор розвитку в деяких сегментах, їх частка становить 33,2 %, але вони вірять, що все можливо виправити в подальшому. Також є велика частка опитаних, які ще не визначилися щодо стану держави, і це становить 21,5 % (рис. 3) (Разумков Центр, 2023).

Рис. 3. Напрямок розвитку України

Після закінчення війни Україна впорається з усіма труднощами, які постають перед нею, також у післявоєнний період Україна не залишиться наодинці із проблемами відбудови та розвитку, але вся важкість упаде на плечі громадян країни, і їх це не лякає, про це свідчать дані результатів соціологічного опитування Центру Разумкова. Серед опитаних 45,3 % вказали на те, що країна подолає існуючі проблеми і створить свій власний вектор розвитку і подолання всіх критичних питань. Як бачимо, відсоток тих, хто не знає, як складеться ситуація, незначний і становить 15,3 % (рис. 4) (Разумков Центр, 2023).

**Чи здатна Україна подолати існуючі
проблеми та труднощі?**

Рис. 4. Здатність України подолати існуючі труднощі

ШЕВЕЛЬ ІННА ПЕТРІВНА
ВПЛИВ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІ
ТА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ У СВІТІ: СОЦІОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Всі тенденції спостерігаються в динаміці обох досліджень і проявляють твердість у позиції України та її громадян.

Результати дослідження свідчать про значущий вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі, зокрема у сфері соціополітичного дискурсу (Шевель, 2023). Цей конфлікт не лише спричинив значні територіальні та гуманітарні наслідки для самої України, але й викликав системні трансформації у міжнародних відносинах.

Всі тенденції спостерігаються в динаміці обох досліджень і проявляють твердість у позиції України та її громадян.

Результати дослідження свідчать про значущий вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі, зокрема у сфері соціополітичного дискурсу (Шевель, 2023). Цей конфлікт не лише спричинив значні територіальні та гуманітарні наслідки для самої України, але й викликав системні трансформації у міжнародних відносинах.

Всі тенденції спостерігаються в динаміці обох досліджень і проявляють твердість у позиції України та її громадян.

Результати дослідження свідчать про значущий вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі, зокрема у сфері соціополітичного дискурсу (Шевель, 2023). Цей конфлікт не лише спричинив значні територіальні та гуманітарні наслідки для самої України, але й викликав системні трансформації у міжнародних відносинах.

Висновки

Україна має геополітичний потенціал на достатньому рівні, щоб посісти гідне місце у світовій спільноті.

Геополітичні зміни виявилися в динаміці взаємин між країнами та регіональними блоками. Агресія ворога стала каталізатором переосмислення стратегій безпеки і співпраці для багатьох країн. Зростання геополітичних ризиків викликало зміни в політиці, економіці та соціокультурній сфері, акцентуючи увагу на потребі зміцнення міжнародного правопорядку і діалогу (Шевель, 2023).

Соціополітичний дискурс у контексті цього конфлікту зазнав значущих змін. Відбулися ревізії цінностей, формування нових національних ідентичностей та активізація громадянського суспільства. Поглиблення розділень і формування нових соціальних груп вплинули на політичну динаміку та сталість у багатьох країнах.

Наш аналіз також вказує на глобальні зміни у сприйнятті конфлікту та визначенні загальних стратегій управління міжнародною безпекою. Сучасна реальність вимагає від світового співтовариства зміцнення колективної безпеки, розроблення прогресивних політик дипломатії та активізації міжнародного співробітництва.

У підсумку, вплив війни росії проти України виходить далеко за межі регіональних конфліктів. Цей конфлікт служить каталізатором глибоких і довготривалих змін у глобальному порядку, викликаючи потребу впровадження нових стратегій міжнародної безпеки та співпраці для забезпечення стабільності і миру у міжнародному співтоваристві.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Денькович, Я., 2023. Вплив війни на життя та віра в перемогу – опитування українців. *TCH*, [online] 27 грудня. Доступно: <<https://tsn.ua/ukrayina/vpliv-viyni-na-zhittya-ta-vira-v-peremogu-opituvannya-ukrayinciv-2480566.html/>> [Дата звернення 05 січня 2024].

Ейнауді, Л., 2023. *Роздуми про Європу. Вибрані статті про суспільство, економіку й політику*. Переклала М. Прокопович. Київ: Лабораторія.

Єрґін, Д., 2020. *Нова карта світу. Енергетика, клімат, конфлікти*. Перекладач О. Гладкий. Київ: Лабораторія.

Козловець, М.А., 2023. Вплив російсько-української війни на світовий порядок. В: *Україна в умовах формування нового світового порядку*. Збірник матеріалів 35 Харківських політологічних читань. Харків, Україна, 28 квітня 2023 р. Харків: Право, с.20-25. Доступно: <<https://philarchive.org/archive/TRERMU>> [online] [Дата звернення 05 січня 2024].

Орлик, В., 2023. Як війна Росії проти України змінила світ. *Національний інститут стратегічних досліджень*, [online] 15 березня. Доступно: <<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-rosiyi-protu-ukrayiny-zminyula-svit/>> [online] [Дата звернення 05 січня 2025].

Плохій, С., 2023. *Російсько-українська війна. Повернення історії*. Перекладач М. Ларченко. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.

Разумков Центр, 2023. *Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (грудень 2023 р.)*. [online] 28 грудня. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r>> [Дата звернення 05 січня 2024].

Шевель, І.П., 2023. Парадигма миру та еталони бойових становищ для світу на тлі міжнародно-європейської підтримки України в період воєнного стану: соціально-політичний дискурс нових порядків. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 12, с.47-61. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.12.2023.292390>

Chatham House, 2023. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. *The Royal Institute of International Affairs*, [online] 20 February. Available at: <<https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changed-world>> [Accessed 05 January 2024].

REFERENCES

Chatham House, 2023. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. *The Royal Institute of International Affairs*, [online] 20 February. Available at: <<https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changed-world>> [Accessed 05 January 2024].

Denkovych, Ya., 2023. Vplyv viiny na zhyttia ta vira v peremohu – opytuvannia ukraintsiv [The impact of war on life and belief in victory – survey of Ukrainians]. *TSN*, [online] 27 December. Available at: <<https://tsn.ua/ukrayina/vplyv-viyni-na-zhittya-ta-vira-v-peremogu-opituvannya-ukrayinciv-2480566.html/>> [Accessed 05 January 2024].

Einaudi, L., 2023. *Rozdumy pro Yevropu. Vybrani statti pro suspilstvo, ekonomiku y polityku* [Reflections on Europe. Selected articles on society, economy and politics]. Translated by M. Prokopovych. Kyiv: Laboratoriia.

Kozlovets, M.A., 2023. Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na svitovyi poriadok [The influence of the Russian-Ukrainian war on the world order]. In: *Ukraina v umovakh formuvannia novoho svitovoho poriadku* [Ukraine in the conditions of the formation of a new world order]. Collection of materials of 35 Kharkiv political science readings. Kharkiv, Ukraine, 28 April, 2023. Kharkiv: Pravo, pp.20-25. Available at: <<https://philarchive.org/archive/TRERMU>> [online] [Accessed 05 January 2024].

Orlyk, V., 2023. Yak viina Rosii proty Ukrainy zminyla svit [How Russia's war against Ukraine changed the world]. *National Institute for Strategic Studies*, [online] 15 March. Available at: <<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-rosiyi-proty-ukrayiny-zminyla-svit/>> [Accessed 05 January 2025].

Plokhii, S., 2023. *Rosiisko-ukrainska viina. Povernennia istorii* [The Russo-Ukrainian War]. Translated by M. Larchenko. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia.

Razumkov Centre, 2023. *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (hruden 2023 r.)* [Citizens' assessment of the situation in the country. Trust in social institutes, politicians, officials and public figures (December, 2023)]. [online] 28 December. Available at: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r>> [Accessed 05 January 2024].

Shevel, I.P., 2023. Paradyhma myru ta etalony boiovykh stanovyshch dlia svitu na tli mizhnarodno-yevropeiskoi pidtrymky Ukrainy v period voiennoho stanu: sotsialno-politychnyi dyskurs novykh poriadkiv [The Paradigm of Peace and Benchmarks of Combat Positions for the World against the Background of International and European Support for Ukraine during the Period of Martial Status: Socio-Political Discourse of the New Orders]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 12, pp.47-61. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.12.2023.292390>

Yerhin, D., 2020. *Nova karta svitu. Enerhetyka, klimat, konflikty* [The New Map. Energy, Climate, and the Clash of Nations by Daniel Yergin] Translated by O. Hladkyi. Kyiv: Laboratoriia.

IMPACT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE ON GEOPOLITICAL AND GLOBAL CHANGES IN THE WORLD: SOCIO-POLITICAL DISCOURSE

Inna Shevel

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,

e-mail: shevelinna@ukr.net

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine, 01133

The study examines various aspects of the impact of Russia's war against Ukraine, including economic, political and socio-cultural aspects, geopolitical and global consequences of the conflict, changes in the structure of international relations, distribution of power and influence on the world order. Considerable attention is paid to the analysis of the socio-political discourse formed by the war, including the reaction of the public, the media and political leaders.

The war has led to significant geopolitical changes. The world political map has changed due to the redistribution of power and the definition of new strategic interests for the countries participating in the conflict. Military actions have caused tension in international relations, changes in economic partnerships, and destruction of some international agreements, as well as have globally influenced the formation of public opinion, media narratives, political conversations, various views and reactions that determine public discourse in different countries.

The main objective of the study is to provide an objective view of transformations in the world order, and contribute to the understanding of key challenges facing the international community as a result of this geopolitical and global crisis.

The research methodology grounds on the comparison of analytical materials, empirical studies, including scientific articles, reports of international organisations, publications of Ukrainian and foreign sources.

To achieve this goal, the following methods are used: analysis of documents, surveys and interviews, content analysis of media materials, economic analysis, structural analysis of international relations.

These methods make it possible to obtain a comprehensive understanding of the impact of Russia's war against Ukraine on the world stage and social

context, as well as to highlight the reaction of public and political institutions on this process.

The conclusion is that Russia's war against Ukraine has a significant impact on the geopolitical map of the world and global relations. It creates new challenges for international cooperation, and determines the prospects of international order. In particular, the socio-political discourse formed by this war determines discussions and decisions that affect society and politics in total. The results of this research can serve as a basis for further analyses and strategic decision-making in the field of international relations and conflicts; they also provide a deep insight into the impact of the conflict on the world political map and socio-cultural landscape.

Key words: war; conflict; geopolitical and global changes; international relations; socio-political analysis.

**Наукове видання
Scientific Publication**

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICAL ASPECTS**

**Випуск
Issue 13**

**Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers**

Відповідальний за випуск / Валерій Ластовський /	Responsible for the Issue Valerii Lastovskyi
Відповідальний та технічний редактор / Дар'я Лікарчук /	Responsible and Technical Editor Daria Likarchuk
Літературний редактор / Катерина Спрогіс /	Literary Editor Kateryna Sprogis
Редактор англomовних текстів / Світлана Гурбанська /	English Texts Editor Svitlana Hurbanska
Бібліографічний редактор / Алла Чернявська /	Bibliographic Editor Alla Cherniavska
Комп'ютерна верстка / Оксана Бережна /	Computer Layout Oksana Berezhna
Менеджер журналу / Світлана Толочко /	Journal Manager Svitlana Tolochko

Видавничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від 09.10.2014

Підписано до друку: 27.05.2024. Формат 70x100/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Cambria, Constantia.
Ум. друк. арк. 15,93. Обл.-вид. арк. 12,01.
Наклад 300 примірників
Замовлення № 5315